

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

**В. М. БАБАЄВ
С. В. ВОЛИК**

**МІЖНАРОДНІ СПОРТИВНІ ЗМАГАННЯ:
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ
НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК**

МОНОГРАФІЯ

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2016**

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
O. M. BEKETOV NATIONAL UNIVERSITY
of URBAN ECONOMY in KHARKIV

V. M. BABAEV
S. V. VOLYK

**INTERNATIONAL SPORTS EVENTS:
MECHANISMS OF STATE INFLUENCE
ON REGIONAL DEVELOPMENT**

MONOGRAPH

Kharkiv
O. M. Beketov NUUE
2016

УДК 352.07:796.093 (100)
ББК 66.3,124+75.49(0)
Б12

Автори:

Бабаєв Володимир Миколайович, доктор наук з державного управління, професор;
Волик Сергій Вікторович, кандидат наук з державного управління

Рецензенти:

- В. Д. Бакуменко*** – доктор наук з державного управління, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;
І. О. Дегтярьова – доктор наук з державного управління, доцент;
В. В. Корженко – доктор філософських наук, професор;
М. А. Латинін – доктор наук з державного управління, професор

*Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
протокол № 2 від 7.10.2016 р.*

Бабаєв В. М.

Б12 Міжнародні спортивні змагання: механізми державного впливу на регіональний розвиток : монографія / В. М. Бабаєв, С. В. Волик ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 213 с.

ISBN 978-966-695-406-3

У монографії запропоновано новий концептуальний підхід до розвитку територій як «імпульсів зростання», «осей розвитку» та «плюсів регіонального зростання». Визначено й обґрунтовано роль сучасних спортивних мега-подій як «каталізаторів» активізації (інтенсифікації) соціально-економічних процесів.

Розраховано на широке коло науковців та управлінців-практиків, державних службовців, представників місцевих органів влади й органів місцевого самоврядування, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями щодо державного впливу на регіональний розвиток.

УДК 352.07:796.093 (100)
ББК 66.3,124+75.49(0)

ISBN 978-966-695-406-3

© В. М. Бабаєв, С. В. Волик, 2016
© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016

ABSTRACT

Babaev V.M. International sports events: mechanisms of state influence on regional development: [monograph] / V. M. Babaev, S. V. Volyk; O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv. – O. M. Beketov NUUE, 2016. – 214 p.

The monograph is devoted to theoretical substantiation of the basic improvement directions of state regulation mechanisms of regional development on the basis of major international sports events potential ("mega-events") that appears during their preparation and implementation.

Modern society's concerns about "growth limits" existence ("Roman Club", 1968) make scientists and authorities seek evidence-based social technologies to improve the state governance mechanisms, institutional provision of market self-organization mechanisms, their relatively "painless" interactions, as well as new forms of social and economic relations intensification that would provide the society with sustainable growth conditions.

Mega-events serve as "agents of social life" and "development catalysts" - political meetings and conferences at the highest level, the economic and industrial exhibitions, sports events, cultural festivals, etc. - "brief holidays" at a global scale that attract the attention of international media and multi-audience, tourists, business people and investors.

The monograph focuses on the issues of sustainable regional development and identification of the real possibilities of sports mega-events concerning their impact on local development, public benefit, and competitiveness of the host cities and countries.

In the modern society, sports mega-events are becoming peculiar phenomena requiring the formation and implementation of the so-called "state sports policy" (following the example of most European Union countries), since they have both advantages and disadvantages in their impact on socio-economic development of territories, infrastructure for the operation of physical culture and sports, and the process of socialization (physical culture and sports) as well.

The expected effects and the anticipated results of global events do not happen automatically. They require certain actions from the government of the host country and the authorities of the host cities – above all, the development and consistent implementation of strategic development plan and integrated design, including predictions of the conducted sports events consequences "heritage".

The book suggests a new conceptual approach to the territories development as "growth impulses", "development axes" and "advantages of regional growth." The role of modern sports mega-events as "catalysts" of activation (intensification) of socio-economic processes has been defined and justified.

The concept of "sports mega-event" that allows deep understanding of "public service", the state governance mechanisms and mechanisms of market self-organization has been introduced as a scientific term in the theory of state governance.

The mechanism of democratic governance implementation based on the principles of cooperation and partnership between public (government) and private (business and community) sectors («public-private partnership») in the organization and conduction of important mega-events has been analyzed.

The obtained results allow solving the important applied scientific problems regarding the effective involvement of sports mega-events in Ukraine in order to stimulate the territories development as "growth poles" and ensure sustainable socio-economic development of the country.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	12
1.1 Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць.....	12
1.2 Управління сучасним містом як системним об'єктом.....	23
1.3 Специфічні особливості дослідження територіальних систем.....	38
1.4 Висновки до розділу 1.....	56
РОЗДІЛ 2	
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК.....	60
2.1 Процес і поняття державного регулювання регіонального розвитку..	60
2.2 Інфраструктурні зміни та державно-приватне партнерство в контексті сучасної концепції сталого регіонального розвитку.....	74
2.3 Вплив спортивних мега-подій на забезпечення сталого розвитку територій.....	88
2.4 Висновки до розділу 2.....	103
РОЗДІЛ 3	
МІЖНАРОДНІ СПОРТИВНІ ЗМАГАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ... 106	
3.1 Стан теорії та практики регіонального розвитку в Україні.....	106
3.2 Сучасна державна стратегія регіонального розвитку.....	120
3.3 Правовий механізм регулювання розвитку фізкультури і спорту....	132
3.4 Висновки до розділу 3.....	147
РОЗДІЛ 4	
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ.....	150
4.1 Стратегічний напрям регіонального розвитку: конкурентоздатність та залучення мега-подій.....	150
4.2 Вплив мега-подій на формування суспільних благ.....	161
4.3 Спорт у регіональних стратегіях розвитку України.....	173
4.4 Висновки до розділу 4.....	184
ВИСНОВКИ.....	186
ДОДАТКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196

CONTENTS

INTRODUCTION.....	8
CHAPTER 1	
THEORETICAL AND CONCEPTUAL GUIDELINES FOR REGIONAL DEVELOPMENT	12
1.1 European experience of implementing the nomenclature of territorial units.....	12
1.2 Managing a modern city as a system object.....	23
1.3 Specific features of territorial systems research.....	38
1.4 Conclusions to the first chapter.....	56
CHAPTER 2	
THEORY AND METHODOLOGY OF STATE INFLUENCE ON REGIONAL DEVELOPMENT.....	60
2.1 Process and concept of state influence on regional development.....	60
2.2 Infrastructural changes and public-private partnership in the context of the modern concept of sustainable regional development.....	74
2.3 Influence of sports "mega-events" on sustainable development of territories.....	88
2.4 Conclusions to the second chapter	103
CHAPTER 3	
INTERNATIONAL SPORTS EVENTS IN THE POLICY OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	106
3.1 Theory and practice of regional development in Ukraine	106
3.2 Current national strategy for regional development.....	120
3.3 The legal mechanism for regulation of physical culture and sports.....	132
3.4 Conclusions to the third chapter.....	147
CHAPTER 4	
IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF STATE INFLUENCE ON REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH THE USE OF INTERNATIONAL SPORTS EVENTS POTENTIAL.....	150
4.1 The strategic direction of regional development: competitiveness and mega-events involvement.....	150
4.2 The influence of mega-events on public benefit.....	161
4.3 Sport in regional development strategies of Ukraine	173
4.4 Conclusions to the fourth chapter	184
CONCLUSIONS.....	186
APPENDIX	190
REFERENCES	196

ВСТУП

Домінантною тенденцією сучасного світу, що активно глобалізується, є динамічне прискорення соціально-економічних змін та пошук адекватних соціальних технологій і механізмів державного впливу задля забезпечення стабільності й пропорційності розвитку окремих адміністративно-територіальних утворень. Проте змінюються не лише зовнішні умови функціонування будь-якої суспільної структури, а й ринкове економічне середовище, яке стає більш конкурентним і складно непередбачуваним (непрогнозованим).

Нові технології сучасного менеджменту здатні істотно впливати на підвищення ефективності державного регулювання важливих сфер суспільного життя, однак, як свідчить практика, їхнє застосування з використанням так званого функціонального або «процесного» підходу «автоматично» не призводить до очікуваного результату. Багато конкретних засобів, прийомів і технологій успішного бізнес-менеджменту актуальні й затребувані не лише для комерційних фірм, а й успішно реалізуються органами державного управління різних рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечуючи публічність адміністрування.

Водночас виробничі структури приватного й державного секторів змушені застосовувати і свої підходи щодо удосконалення менеджменту для забезпечення їх конкурентоздатності, а це зазвичай загострює ситуацію, яка обумовлюється необхідністю розвитку внутрішнього ринку, оскільки бізнес і держава переслідують різну мету, а відтак у використанні форм і методів управління спостерігаються помітні розбіжності.

Традиційна для України бюрократична система державного управління, зокрема управління підприємництва, починає поступово підмінятися новими механізмами й інноваційними соціальними технологіями, які базуються на специфічних особливостях розвитку ринкових відносин у суспільстві, але це не завжди науково обґрунтовується. З огляду на це на сьогодні актуалізується проблема виявлення базової моделі територіальної організації Української держави, «точок зростання» окремих територій і країни загалом, дії ринкової самоорганізації й адміністративних методів у забезпеченні цивілізованих стосунків у суспільстві, аналізу значущих подій, які здатні сприяти сталому соціально-економічному розвитку.

Важливі питання, що стосуються формування теоретичних засад регулювання державної регіональної політики та регіонального розвитку активно досліджуються у межах науки державного управління та економічної науки. Йдеться, насамперед, про праці науковців Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього Національної академії наук України.

Питанням теорії і методології державного управління регіональним розвитком, державного регулювання окремих сфер життєдіяльності людини (освіта, охорона здоров'я, культура, економіка, фінанси, ринок, мале та

середнє підприємництво тощо), демократизації соціально-економічних і політичних процесів на регіональному рівні та їхньому впливу на розбудову системи територіальної організації влади й управління присвячено наукові публікації фахівців Національної академії державного управління при Президентові України та її регіональних інститутах.

Значний внесок у розробку питань регіонального розвитку та міського господарства зроблено науковцями Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Цікавими видаються фахові публікації з фізичної культури і спорту та наукові розвідки щодо сучасних викликів у цій сфері в трансформаційному ринковому суспільстві, а також аналіз окремих процесів підготовки й проведення у різних країнах світу значущих спортивних подій (олімпійські ігри, чемпіонати світу і Європи з футболу тощо).

Проте поза увагою дослідників галузі державного управління залишається наукове завдання щодо розробки ефективних механізмів державного впливу на розвиток фізичної культури і спорту в нових соціально-економічних умовах, а також місця та ролі значних міжнародних спортивних змагань у забезпеченні сталого регіонального розвитку.

Отже, ця монографія присвячена теоретичному обґрунтуванню базових напрямів удосконалення механізмів державного регулювання розвитку регіонів за допомогою використання *потенціалу* великих міжнародних спортивних змагань («мега-подій»), який виникає в процесі їхньої підготовки та проведення.

Стурбованість сучасного суспільства наявністю «меж зростання» («Римський клуб», 1968 рік) змушує науковців та владу винаходити науково обґрунтовані соціальні технології вдосконалення механізмів державного управління й дієві засоби інституціонального забезпечення функціонування механізмів ринкової самоорганізації, форми їхньої відносно «безболісної» взаємодії, а також інноваційні підходи, які стосуються інтенсифікації соціальних і економічних відносин, що забезпечило б суспільству умови сталого зростання.

Такими «збудниками суспільного життя», «каталізаторами розвитку» вважаються мега-події (mega-events) – політичні зустрічі й конференції на найвищому рівні, економічні й промислові виставки, спортивні змагання, культурні фестивалі тощо – «нетривалі свята», що різняться глобальним масштабом залучення уваги міжнародних засобів масової інформації й багатомільйонної глядацької аудиторії, туристів, ділового інтересу (інвестицій).

Головну увагу в монографії зосереджено на проблемах забезпечення сталого регіонального розвитку й виявлення реальних можливостей спортивних мега-подій щодо їхнього впливу на територіальний розвиток, формування суспільних благ, забезпечення конкурентоздатності приймаючих міст і держав.

У сучасному суспільстві спортивні мега-події набувають значення своєрідних феноменів, потребують формування й реалізації так званої

«державної спортивної політики» (за прикладом більшості країн Європейського Союзу), оскільки вони різняться і позитивним, і негативним впливом як на соціально-економічний розвиток територій, інфраструктуру щодо функціонування фізичної культури і спорту, так і на процес соціалізації людини (фізична культура і спорт).

Очікувані ефекти й прогнозовані результати глобальних подій не виявляються автоматично, щоб це отримати, уряд країни-господаря й керівництво приймаючих міст повинні здійснити певні дії і, насамперед, розробити плани стратегічного розвитку територій та запровадити комплексне проектування наслідків «спадщини» від проведених великих спортивних змагань.

У монографії запропоновано новий концептуальний підхід до розвитку територій як «імпульсів зростання», «осей розвитку» та «плюсів регіонального зростання». Визначено й обґрунтовано роль сучасних спортивних мега-подій як «каталізаторів» активізації (інтенсифікації) соціально-економічних процесів. У науковий обіг теорії державного управління введено поняття «спортивна мега-подія», що дозволяє поглибити розуміння поняття «суспільна послуга», державних механізмів управління та механізмів ринкової самоорганізації.

Проаналізовано механізм реалізації демократичного управління, що базується на принципах співпраці й партнерства між державним (влада) і недержавним (бізнес і громадськість) секторами («державно-приватне партнерство» або «public-private partnership») у процесі організації й проведення значущих мега-подій.

Отримані результати дослідження уможливають вирішення важливого науково-прикладного завдання щодо ефективного залучення спортивних мега-подій в Україну з метою активізації розвитку територій як «поліусів зростання» й виходу держави загалом на шлях сталого соціально-економічного розвитку.

Методологічною базою проведеного дослідження є фундаментальні положення теорії державного управління та економічної науки, а також евристичні ідеї українських і західноєвропейських фахівців з питань сталого соціально-економічного розвитку територій, державного управління регіональним розвитком та державних впливів на розвиток фізкультури і спорту.

У монографії використано множину дієвих, на наш погляд, методів наукових досліджень, а саме: єдність історичного й логічного для поглиблення понятійного апарату дослідження, осмислення державної політики регіонального розвитку під час з'ясування особливостей становлення теорії регіоналізму в Україні та причин істотних відмінностей рівнів розвитку сучасних українських територій; методи аналізу і синтезу, абстрагування й узагальнення, індукції та дедукції для узагальнення зарубіжного досвіду управління розвитком територій шляхом організації й проведення спортивних змагань міжнародного масштабу, для з'ясування ролі й місця мега-подій у забезпеченні конкурентоздатності територій, механізмів

використання потенціалу державно-приватного партнерства для розвитку суспільних благ і спорту як суспільного блага; метод факторного аналізу для визначення базових чинників, що впливають на людський розвиток та розвиток територій і країн; методи порівняльного аналізу й моделювання під час дослідження головних стратегій у галузі фізичної культури і спорту країн Європейського Союзу тощо.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць

Адміністративно-територіальна реформа, що започаткована в Україні відповідно до Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII, стосується модернізації системи місцевого самоврядування й адміністративно-територіального поділу держави. Згідно з цим законом, сусідні міські, селищні, сільські ради мають добровільно об'єднатися в одну територіальну громаду зі спільним органом місцевого самоврядування. До того ж територія об'єднаної територіальної громади має бути неподільною, а її межі визначатися по зовнішнім межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися. Під час прийняття рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад повинні братися до уваги, з одного боку, історичні, природні, етнічні, культурні й інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади, а з іншого, – реальні можливості щодо якості та доступності публічних послуг в об'єднаній територіальній громаді¹.

Це одна з найсерйозніших і найважливіших реформ останніх років. Вона передбачає створення трирівневої системи управління: громада, район, регіон. На рівні громади залишається місцеве самоврядування з міським/сільським/селищним головою, міською/сільською/селищною радою та виконком цієї ради. На рівні району по «лінії» самоврядування – районна рада, що обирається райвиконком. По «лінії» державної влади призначатиметься райдержадміністрація або префектура (визначатиметься конституційно). На рівні області функціонуватимуть облрада та облвиконком, а з боку держави – відповідно облдержадміністрація або префектура області.

Кожен із зазначених рівнів повинен мати повноваження, що властиві саме цьому рівню. Зокрема, для громади – це може бути відповідальність за середню освіту. Окрім освіти, на рівні громади буде зростати відповідальність за такі важливі сфери життєдіяльності громадян, як благоустрій території, якість доріг, розвиток інфраструктури, житлово-комунальне господарство. Найголовнішою компетенцією другого рівня (район) можна вважати надання громадянам медичних послуг (стаціонар). У системі МОЗ це співвідноситься з госпітальним округом. Найголовнішими завданнями третього рівня (регіону) має стати комплексний розвиток

---

¹ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII>. – (25.08.2016 р.). – Назва з екрана.

території. Саме на цьому рівні мають концентруватися кошти для капітальних інвестицій з можливістю точкового прикладання цих інвестицій туди, де вони потрібні (надання допомоги окремим районам, які перебувають у депресивному стані). Зі свого боку, такі дії передбачають упровадження інноваційного, інтелектуального управління, застосування дієвих механізмів державного впливу на регіональний розвиток та сучасних соціальних технологій програмно-цільового менеджменту².

Отже, у системі управління сучасною державою дедалі більше актуалізуються проблеми децентралізації та зміцнення так званого горизонтального складника в управлінні територією. Водночас багато сучасних провідних зарубіжних учених досліджують схеми управління «полюсами зростання» – детермінантами соціально-економічного розвитку держави – й «полюсами тяжіння» в транснаціональних і трансрегіональних трансформаціях глобалізованого простору. В цьому аспекті об'єктом особливої уваги для науки стає місцеве самоврядування на рівні великого міста – мегаполіса, що не можна не враховувати під час реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Великі міста як генератори загальнодержавних процесів соціально-економічної стабілізації та розвитку відображають загальні структурні зміни в економічній сфері країни, у формуванні соціальних потреб суспільства, задають темпи й напрями зміцнення всієї виробничо-територіальної бази.

Протягом кількох останніх десятиліть у провідних країнах світу досліджувалася особлива роль мегаполісів у процесі розбудови сучасної держави, беззаперечним доказом чого є визнання Європейським Союзом міської політики гарантом ефективного й збалансованого розвитку територій. Проте, як свідчать сучасні соціальні практики, найбільші міста світу та їхні агломерації³ й дотепер залишаються некерованими або недостатньо

---

² Шевченко А. Адміністративно-територіальна реформа: переформатування районів і префекти-прокурори [Електронний ресурс] / А. Шевченко. – Режим доступу: <http://delo.ua/ukraine/administrativno-teritorialna-reforma-pereformatuvannja-rajoniv-234545/>.

³ У сучасних наукових дослідженнях поширене поняття «міська агломерація» (з *лат. agglomerare* – приєднувати, нагромаджувати, накопичувати) – компактне просторове зосередження населених пунктів, переважно міського типу, територіально наближених або таких, що зрослися, об'єднаних у складну багатокomпонентну динамічну систему з інтенсивними економічними, зокрема трудовими, соціально-побутовими, культурними, рекреаційними зв'язками, спільними екологічними інтересами тощо. Міська агломерація виникає, головню, у зонах значної концентрації населення.

Процес утворення міських агломерацій є одним із проявів індустріального етапу урбанізації, що полягає в трансформуванні автономної системи розселення в групову. Як цілісне територіальне соціально-економічне утворення міська агломерація має такі ознаками: (а) виникає на базі функціонального й просторового розвитку міста-ядра (або кількох компактно розташованих міст, що позначаються терміном «конурбація») і створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти; (б) різниться територіальним концентруванням соціальних і матеріально-технічних ресурсів: об'єкти промисловості та інфраструктури, наукові і освітні заклади тощо, а також значною щільністю населення; (в) характеризується високим рівнем комплексності господарства й територіальною інтеграцією його елементів [31, т. 5, с. 12–13].

регульованими органами місцевого самоврядування.

Істотне ускладнення устрою мегаполіса й диференціація його структурно-функціонального змісту потребують розроблення якісно нових підходів до усвідомлення його місця в загальноцивілізаційних процесах, принципів організації життєдіяльності як складно структурованої соціально-економічної системи, розроблення ефективних схем управління. Стратегічні завдання розвитку України, спрямовані на модернізацію системи державного управління та реформування адміністративно-територіального устрою, передбачають пошук новітніх інноваційних моделей управління економічними, соціальними й політичними процесами, які відбуваються у великих містах, адже їхній стабільний розвиток поступово стає запорукою збалансованої та прогнозованої розбудови держави.

Із огляду на зазначене, особливої актуальності сьогодні набуває не лише проблема розвитку територій сучасної держави, а й проблема розвитку її окремих територіальних одиниць. Йдеться про одне з першочергових завдань у сфері державного регулювання – підтримання розвитку великих міст та необхідність запровадження нових інноваційних науково обґрунтованих підходів та методів щодо підвищення ефективності управління на рівні органів місцевого самоврядування в умовах обмеженості місцевих ресурсів.

Сучасне місто не випадково стає надзвичайно важливим предметом дослідження науковців ХХ ст. Воно й раніше вважалося (на думку відомого творця соціології міста Роберта Парка [221]) природним середовищем проживання цивілізованої людини. Саме мешкаючи в місті, людина створила філософію й науку, стала не просто раціональною, а витончено раціональною істотою. Це означає, що саме в міському середовищі, тобто у світі, який людина створила сама для себе, людство досягло інтелектуального життя й набуло тих рис, які найбільше відрізняють його від первісних людей. Насправді, місто й міське середовище становлять собою найпослідовнішу й, загалом, найуспішнішу сферу перетворення людиною світу власної життєдіяльності відповідно до своїх інтересів і потреб. Але якщо місто – це створений власноруч людиною світ, то воно є тим світом, у якому людині доводиться жити постійно. Таким чином, створивши місто, як зазначає Р. Парк, людина мимоволі, чітко уявляючи наслідки цієї роботи, перетворювала саму себе, свою власну природу [78].

Всесвітня історія або історія людської цивілізації – це історія розвитку міста й людини у місті [134]. «Народи, держави, політика і релігія, усі мистецтва базуються на єдиному пра-феномені людського існування, на місті <...> Місто – це дух. Велике місто – це «вільний дух», – стверджує Освальд Шпенглер. – <...> Міський дух реформує велику релігію раннього часу і встановлює <...> нову буржуазну релігію – *вільну науку*. Місто бере на себе керівництво економічною історією ... » [там само, с. 551, 557].

Лише в останнє десятиліття нової української історії до науковців й управлінців-практиків усвідомили, на наш погляд, особливу роль міста та місцевого самоврядування в процесі будівництва цивілізованої

демократичної держави, визнали важливе значення великих міст для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку суспільства й прогнозованого пропорційного розвитку всіх територій держави. Великі українські міста насправді становлять опорні точки територіального розвитку країни, адже саме у великих містах:

- виготовляється основна частка національного продукту, вони є центрами конкурентоздатної промисловості, високих промислових і гуманітарних технологій, утворювачами регіональних і національних бюджетів;

- приймаються стратегічно важливі для країни рішення, відбуваються знакові політичні події;

- концентруються базові інформаційні й управлінські ресурси, людський і культурний потенціал, зважаючи на який може проектуватися майбутній розвиток країни;

- формується й розвивається сучасна міська культура, без якої перехід до інноваційно-інформаційної фази цивілізаційного розвитку неможливий;

- сконцентровано ділову й інтелектуальну активність, найбільш розвинена транспортна, телекомунікаційна, фінансова інфраструктури.

Урешті-решт стає зрозумілим, що політика управління країною за своєю сутністю є реальною й ефективною політикою управління великими містами. Україна на сучасному етапі свого становлення як незалежної, демократичної, правової й соціальної держави потребує наявності не просто певної кількості великих міст з розвиненими господарсько-економічною й інфраструктурно-комунікаційною сферами, прийнятним рівнем життя городян і високим рівнем міської культури. Необхідно спланувати й використати наявний потенціал соціально-економічного розвитку великих українських міст як просторово-територіальних точок інтенсивної життєдіяльності сучасної людини, сконцентрувати зусилля різних рівнів влади на побудові в єдиному управлінському просторі держави тієї «каркасної» мережі великих міст, спираючись на яку можна забезпечити гідний розвиток країни. Проте, варто зазначити, що в Україні процес усвідомлення необхідності формування подібної мережі сучасних міст, які можна вважати базовою характеристикою розвиненості суспільно-державних інститутів, лише розпочинається. Отже, цілком реальною залишається загроза впровадження застарілої моделі розвитку з одним фінансово-політичним центром та одним містоутворювальним полюсом. Зрозуміло, що наслідки реалізації такої моделі були б катастрофічними.

Великі міста все частіше залучаються до процесів забезпечення діяльності транснаціональних корпорацій, що передбачає застосування гнучких, високоадаптаційних мережних форм управління та співорганізації, проектних форм і підходів. Сучасний мегаполіс поступово стає місцем не тільки нових перспектив і можливостей для суспільного поступу загалом, а й нових обмежень і регуляторів. Отже, не випадково в останні десятиліття розвинуті країни світу прийшли до усвідомлення особливої ролі великих міст у процесі розвитку держави. Беззаперечним доказом цього стало визнання

Європейським співтовариством міської політики як гаранта збалансованого територіального розвитку країни⁴.

Загалом стійка тенденція до урбанізації (з франц. *urbanisation*, з лат. *urbanus* – міський; процес розростання міст і збільшення їхньої ролі в економічному та культурному житті суспільства) спричиняє як позитивні, так і негативні наслідки. Це стосується, зокрема, динамічного зростання чисельності населення не лише у світі загалом, а й тільки у великих містах (табл. 1.1) [5].

Таблиця 1.1 – Динаміка зростання міського населення

№ з/п	Роки	Міське населення, млн ос.	Частка щодо всього населення світу, %
1	1850	81,0	6,0
2	1900	224,0	14,0
3	1950	729,0	29,0
4	1970	1381,0	37,0
5	1990	2261,0	42,0
6	2000	3190,0	51,0
7	2050 (прогноз)	Близько 6400,0	близько 70,0

Отже, збільшення чисельності населення та територіальне розширення є постійними зовнішніми ознаками розвитку міст, проте їх не можна розглядати як випадкові або тимчасові чинники. Навпаки, вони є, на думку переважної більшості фахівців, закономірним проявом сучасного процесу урбанізації, що призводить не тільки до збільшення розмірів, але й істотно ускладнює всю функціонально-просторову організацію міста.

Ця тенденція характерна не лише для розвинених країн Заходу, а й для республік колишнього СРСР, на території яких у другій половині ХХ ст. частка міського населення поступово зростає (табл. 1.2) [там само].

Не є винятком і Україна. На сьогодні більша частина її населення також проживає в містах. Їхня кількість, за результатами Всеукраїнського перепису 2001 року, становить усього 32 млн 574 тис. осіб (67,2 %), сільського – 15 млн 883 тис. осіб (32,8 %). Порівняно з 1989 р., міське

---

⁴ Мегаполісом вважається велике місто, де мешкає понад 1.0 мільйон громадян, з розгалуженою двох і трьохланковою – державно-муніципальною структурою управління життєдіяльністю міста.

Зазвичай, виокремлюються такі характерні ознаки міста-мегаполіса:

- надвелика кількість і концентрація населення;
- значна площа території міста;
- наявність тенденцій до зростання, саморозвитку міста;
- розвинена інфраструктура міського господарства;
- наявність правових засад, що забезпечують формування для міста власних нормативних актів;
- розвинені соціально-економічні стосунки: регіональний центр бізнесу, великий транспортний вузол тощо;
- активне соціально-культурне середовище [5].

населення зменшилося на 2,0 млн осіб, але співвідношення між міським і сільським населенням протягом останніх двох переписів залишилося майже незмінним.

Таблиця 1.2 – Рівень зростання населення окремих регіонів світу станом на 1991 р.

	СРСР	Північна Америка	Латинська Америка	Західна Європа
Частка міського населення, %	66,0	73,0	75,0	72,0

Загалом, на 20 одиниць збільшилася кількість міст і становить усього 454. Для України загалом характерна висока густота міського населення. Згідно з результатами перепису 2001 р., вона становила 80 осіб/км². Найбільш густозаселеними є східні індустріальні області, де цей показник перевищує позначку 90 осіб/км² [96].

Надзвичайно важливою для забезпечення сталого розвитку сучасних міст є розбудова адекватної системи муніципального управління.

Місцеве самоврядування має *давню історію*. У XII столітті з'являється, як відомо, міське право – Магдебурзьке право (у 1188 р. німецьке місто Магдебург отримало привілеї на створення власних органів урядування, суду, купецьких об'єднань, цехів тощо). Цим правом закріплювались права міських станів – купців, міщан, ремісників; регулювались питання торгівлі, опіки, спадкування тощо.

Протягом XIII–XVIII ст. Магдебурзьке право набуло чинності в Європі та Україні: м. Володимир-Волинський (1324 р.), м. Львів (1356 р.), м. Кам'янець (1374 р.), м. Київ (1494–97 рр.), м. Станіслав (1663 р.) та багато інших [5].

Сьогодні системи місцевого самоврядування окремих країн помітно різняться, що пов'язано з історичними, політичними, правовими, економічними та соціокультурними відмінностями, а саме:

- різна *кількість рівнів* місцевого управління (2–3 рівні);
- значні розбіжності щодо *середньої кількості* мешканців на один орган місцевого самоврядування базового рівня;
- широке й різноманітне *коло повноважень* на базовому рівні місцевого самоврядування;
- розбіжності у *правовому забезпеченні* (конституція держави чи окремі закони);
- докорінно відмінні *технології формування місцевих бюджетів* та податкової бази;
- різний *рівень автономії* відносно центральної влади;
- неоднаковість *систем контролю* за діяльністю органів місцевого самоврядування;
- несхожість можливостей і традицій у міжмуніципальних стосунках.

Отже, світові соціальні практики демонструють значну розмаїтість організаційно-правових форм і типів муніципального управління. Під час модернізації української системи місцевого самоврядування потрібно мати на увазі, що для її ефективного функціонування необхідно враховувати як досвід розвинутих країн, так і загальні вимоги, а саме:

- чітке визначення повноважень органів управління всіх рівнів у законодавчому порядку;

- функціонування органів муніципального управління має спиратися на міцну фінансову базу, для кожного рівня влади необхідно визначати реальні джерела надходжень до бюджету;

- муніципальна система управління може вибудовуватися на основі давньої історичної традиції самоврядування, на розвинутих горизонтальних зв'язках громадянського суспільства, стимулюючи і вдосконалюючи їх [там само].

Великі міста, як і регіони, належать до класу великомасштабних систем, яким властива комплексна взаємодія елементів системи, розосередження на значній території і які вимагають для свого розвитку значних витрат ресурсів і часу. Отже, велике місто має певні «системні» властивості, основними з яких є такі:

- необоротність розвитку, тобто інтегральні характеристики, що визначають «вихідний» продукт системи загалом, не зменшуються у процесі розвитку;

- розмитість меж, тобто у процесі розвитку склад елементів системи і особливості їхнього взаємозв'язку як між собою, так і з зовнішнім середовищем істотно змінюються, зокрема, територія, охоплена системою, може розширюватися за схемою: місцевий - регіональний - глобальний масштаби;

- тісний взаємозв'язок з іншими великомасштабними системами і з навколишнім середовищем;

- комплексність управління;

- значні витрати ресурсів і часу на проектування й розвиток;

- відносна усталеність, тобто можливі невеликі відхилення в параметрах функціонування окремих елементів системи та в їхніх взаємозв'язках не можуть істотно впливати на функціонування системи загалом [там само].

Значне ускладнення в структурно-функціонального улаштування мегаполіса потребує розроблення інноваційних підходів щодо муніципального управління, які враховували б місце й роль великого міста в загальноцивілізаційних процесах, а також ефективність упровадження загальних принципів організації життєдіяльності складноструктурованих соціально-економічних систем. Щодо цього стратегічним завданням розвитку України можна вважати діяльність суспільства, спрямовану на модернізацію системи державного управління й реформування адміністративно-територіального устрою, пошук дієвих механізмів управління економічними, соціальними та політичними процесами, що

стосуються, передусім, збалансованого й прогнозованого розвитку великих міст, а отже, й держави загалом.

Усе зазначене стосовно адміністративно-територіальної реформи в Україні, стану місцевого самоврядування в розвинутих соціальних практиках та розвитку сучасного великого міста повинно базуватися на європейському досвіді запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспектив для України [53; 80].

Європейські держави, як відомо, мають досвід довготривалого застосування реформ у системі адміністративно-територіального устрою, що дає змогу виокремити основні концептуальні підходи, які стосуються феномену ефективних адміністративно-територіальних одиниць. Концептуальними засадами стосовно України можна вважати:

- упровадження дієвих механізмів, адекватних засобів і соціальних технологій децентралізації державної влади з одночасним збільшенням обсягу повноважень територіальних громад, унаслідок чого ці громади зможуть активно впливати на власний соціально-економічний розвиток, ефективно влаштовувати умови для надання якісних послуг громадянам, запобігати проявам маргіналізму та сепаратизму, сприяти зміцненню принципів демократизації та верховенства права в діяльності органів місцевого самоврядування тощо;

- утворення оптимальних за територією, кількістю населення та ресурсним потенціалом об'єднаних адміністративно-територіальних одиниць із спільним адміністративним центром;

- чітке визначення законом та іншими нормативними актами статусу й повноважень об'єднаних адміністративно-територіальних одиниць;

- виконання окремих стратегічних завдань, пов'язаних із перспективою вступу до ЄС: поділ адміністративно-територіальних одиниць держави відповідно до вимог NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) [80].

Номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) – це єдина система класифікації, розроблена ЄС з метою надання фінансових ресурсів окремим регіонам, зокрема найвідсталішим у Європі. NUTS не лише полегшує проведення статистичного аналізу відсталих регіонів, а й сприяє чіткому визначенню рівня розвитку регіонів. NUTS поділяється усього на п'ять рівнів, три з яких (NUTS 1–3) є регіональними, а два інші (NUTS 4–5) – місцевими одиницями регіональної статистики ЄС. Регіони першого рівня (NUTS 1) – це суб'єкти федерації, автономні утворення, великі регіони. Регіони другого рівня (NUTS 2) – провінції, департаменти, урядові округи (певною мірою подібні до українських областей). Регіони третього рівня – (NUTS 3) – графства, префектури тощо (їх можна співставити з районами в Україні).

До NUTS 1 у Європі входить 77 регіонів, які вважаються найбільшими територіально-адміністративними одиницями в структурі держав-членів ЄС, наприклад Німеччини, Франції, Великої Британії. Рівень NUTS 2, що об'єднує 206 регіонів, вважається фахівцями «найпридатнішим територіальним простором» для втілення регіональної політики ЄС; рівень

NUTS 3, що включає 1031 регіон, як свідчать соціальні практики, є оптимальним для реалізації комплексних соціально-економічних чи інших спеціальних програм міжрегіонального співробітництва. Зрозуміло, що зазначені рівні в системі NUTS не завжди співвідносяться з територіально-адміністративним устроєм окремих держав-членів ЄС. Обов'язкову (повну) уніфікацію адміністративно-територіального поділу держав-членів ЄС передбачає рівень NUTS 2, оскільки від цього залежать обсяги фінансування й дотацій з фондів ЄС⁵.

Критеріями визначення рівнів NUTS для територіальних одиниць є такі: NUTS 1 – від 3 до 7 млн, NUTS 2 – від 800 тис. до 3 млн, NUTS 3 – від 150 до 800 тис. мешканців. Розроблено також класифікацію для дрібніших адміністративно-територіальних одиниць. Зокрема, території, що є меншими за NUTS 3 (сільські райони), виокремлені в NUTS 4, а первинні, базові одиниці – у NUTS 5 [53].

Немає сумніву в тому, що розбудова оптимального, науково обгрунтованого адміністративно-територіального устрою держави безпосередньо впливає на результативність і ефективність державного управління її територіальними системами. Саме адміністративно-територіальна організація забезпечує гармонійну єдність форм і методів управлінського складника розвитку кожної окремої території. Механізми державного впливу мають охоплювати всі об'єкти системи територіального управління та забезпечувати її дієве функціонування: державні та муніципальні органи влади (з їхнім інтелектуально-кадровим наповненням); систему взаємозв'язків між ними та оточенням (включаючи транспортну інфраструктуру та зв'язок як канали для реалізації контактної взаємодії); матеріально-технічну й фінансову базу управлінської діяльності; систему адміністративно-територіальних одиниць тощо. Принциповою особливістю адміністративно-територіальної організації можна вважати її здатність до еволюції в напрямку саморегулювання та самовдосконалення.

У цьому контексті становлення адміністративно-територіальної організації в Україні можна розглядати як механізм підвищення ефективності територіального управління, у зв'язку з чим створюються можливості реформування адміністративно-територіальної структури держави не зверху (директивні методи), а шляхом природного саморозвитку – знизу, використовуючи потенціал і ресурси місцевих громад та регіональних спільнот.

Ефективність державного управління забезпечується шляхом делегування владних повноважень у формі передоручення окремих управлінських функцій певним органам, а ефективність територіальної підсистеми обумовлюється взаємоузгодженістю між рівнем управлінської

---

⁵ Номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) [Електронний ресурс] // Словник з регіональної політики: Сайт «ЄвроРегіо Україна» [Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень]. – Режим доступу: <http://www.eru.org.ua/index.php?page=1227>.

автономії та рівнем її дієздатності. Засобом підвищення ефективності територіального управління є досягнення відповідного балансу між централізацією та децентралізацією. Децентралізаційні реформи повинні ґрунтуватися на визначенні реальної дієздатності територіальних субсистем, на рівень яких планується делегувати частину функцій державного управління [53].

До того ж потрібно мати на увазі, що в сучасних демократичних європейських державах під час реформування системи адміністративно-територіального устрою пріоритетним є впровадження у процес функціонування громад принципу субсидіарності. Він передбачає чіткий розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування для того, щоб управлінські рішення були мінімально витратними й максимально результативними. Отже, на місцеву громаду має покладатися той обсяг повноважень, який вона здатна забезпечити. При цьому, проводячи реформу адміністративно-територіального устрою, більшість держав намагаються адаптувати систему адміністративно-територіальних одиниць до вимог NUTS [80].

Таким чином, для України можна запропонувати таку адміністративно-територіальну структуру із застосуванням моделі NUTS. Рівень NUTS 1 може бути представлений макрорегіонами (надобласними регіонами чи соціально-економічними районами), NUTS 2 – адміністративними регіонами (областями та Автономною Республікою Крим), а також містами із спеціальним статусом (м. Київ і м. Севастополь). Рівень NUTS 3 може стосуватися районів та міст обласного значення. До рівня NUTS 4 можна зарахувати всі інші території (що не ввійшли до вищих рівнів) – селища, міста, райони міст з районним поділом. Зі свого боку, рівень NUTS 5 на сьогодні в Україні становлять окремі дрібні поселення (не представлені на вищих рівнях NUTS) та мікрорайони міст [28; 53; 80; 133].

Під час проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні потрібно також враховувати специфічні особливості розвитку великих адміністративно-територіальних утворень. Великі міста в розвинутих соціальних практиках на сьогодні справедливо вважаються вузловими центрами територіально-економічного розвитку будь-якої держави. З огляду на це можна наполягати на необхідності впровадження в трансформаційне українське суспільство спеціально опрацьованої та науково обґрунтованої державної політики розвитку мегаполісів або мережі великих міст, що уможливить створення надійної бази для соціально-економічної стабілізації країни загалом.

Сучасний урбанізаційний період характеризується збільшенням кількості великих міст-мільйонників, у яких зосереджується переважна більшість населення планети. Як уже зазначалося, формуються нові, різновиди міських поселень: мегаполіси, агломерації, конурбації⁶. Отже,

---

⁶ Конурбація (з лат. *con* – разом і *urbs* – місто) – міська агломерація поліцентричного типу, у якій первинними одиницями вважаються декілька більш-менш

особливої актуальності набуває проблема формування й нового типу управління великими містами та їх агломераціями – так зване управління великою міською агломерацією. Не можна не помітити, що важливою особливості соціально-економічних процесів, які відбуваються і в Україні на рубежі двох тисячоліть, є стрімка урбанізація, а також посилення ролі міст у формуванні господарського комплексу країни, що ставить на порядок денний питання якісного поліпшення (модернізації) наявних і розроблення інноваційних, ефективних методів управління адміністративно-територіальними поселеннями.

У сучасному світі агломерації вважаються найпоширенішою і, мабуть, найпростішою формою взаємодії міських поселень. Зазвичай міська агломерація – це група близько розташованих міст чи інших адміністративно-територіальних одиниць, між якими існують постійні трудові, культурно-побутові і виробничі зв'язки. Іноді поняття «міська агломерація» доповнюється деякими кількісними характеристиками: чисельність населення, кількість територіальних громад, час пересування від центру до периферії, зайнята несільськогосподарською працею частка населення тощо [5]. Безсумнівно, ця особливість розвитку окремих територій держави має враховуватись науковцями та управлінцями-практиками в процесі організації й проведення адміністративно-територіальної реформи, започаткованої в Україні.

Процес розвитку великих міст відображає структурні трансформації в економічній сфері, зміни в соціальних потребах суспільства, визначає темпи й напрямки формування всієї виробничо-територіальної бази держави. Водночас у сучасних великих містах не просто концентрується виробничий, науковий і соціальний потенціал. Унаслідок взаємодії його складників, з одного боку, створюються умови для виникнення *агломераційного ефекту*, а з іншого – з'являються чинники, що дозволяють великим містам функціонувати як генератори загальнодержавного процесу соціально-економічної стабілізації. До того ж під *агломераційним ефектом* розуміють економічні переваги, що виникають унаслідок територіальної концентрації виробництв та інших економічних об'єктів у містах і агломераціях у відносно близьких один від одного населених пунктах.

Однак ситуація значно ускладнюється внаслідок того, що члени міської громади не володіють повною мірою єдиними механізмами управління, за допомогою яких вони могли б безпосередньо вирішувати широке коло спільних для всіх городян проблем. На території великого міста, окрім органів місцевого самоврядування, існує певна множина урядових закладів і агентств регіонального рівня, які виконують функції контролю в системі управління великим містом і його агломерацією.

Своєрідний дисонанс між поступовим еволюційним розвитком місцевого самоврядування та стрімкою динамікою суспільних перетворень в

однакових за розміром та значенням міст за відсутності явно домінантного, наприклад скупчення міст у Рурському басейні в Німеччині.

Україні призводить до проблемних ситуацій, яких зазнають останнім часом органи місцевого самоврядування, а саме:

- необхідність оптимізувати систему управління міським господарством;

- дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів та професійних керівників;

- невизначеність щодо розмежування у законодавчому порядку компетенцій і повноважень державного управління й муніципального самоврядування.

Таким чином, одним із ключових завдань регіональної політики держави є децентралізація та деконцентрація владних повноважень шляхом делегування значної частини управлінських функцій на місцевий рівень.

Загалом два формати влади, що реалізуються на території місцевого самоврядування, – муніципальний і державний, – мають як спільні, так і відмінні риси. По-перше, хоча за походженням муніципальна влада має спільні ознаки з державною, тобто чітко встановлено її адміністративні межі, а також зафіксовано в законах права і обов’язки, владні повноваження, майно і засоби для їхньої реалізації, муніципальна влада відрізняється від державної значною деталізацією, конкретністю, прив’язаністю функцій до певного місця.

По-друге, муніципальна влада підпорядковується як державі, так і територіальному співтовариству і діє «з дозволу держави» та на основі «довіри населення». «Дозвіл держави» передбачає законодавче визначення компетенцій, прав, обов’язків муніципалітетів і засобів для їхнього виконання, муніципального майна. У низці країн практикується навіть судова відповідальність муніципалітетів як юридичних осіб за підтримання добробуту місцевого співтовариства на рівні встановлених нормативів. «Довіра населення» – це не лише можливість для місцевої влади бути обраною чи право громадян відкликати її окремих представників, а й підпорядкованість населення рішенням, що приймаються муніципалітетом у межах його компетенцій.

Нарешті, по-третє, муніципалітет – влада підзаконна, тобто не може самореформуватися. Будь-які значні зміни в устрої муніципальної влади передбачають законодавчий дозвіл з боку держави.

1.2 Управління сучасним містом як системним об’єктом

Урбанізаційні процеси початку ХХ століття, а також використання неадекватних і неефективних моделей муніципального управління, призвели до *кризи зростання* великих міст. Зі свого боку, це спричинило виникнення конфлікту між масовим виробництвом і його інфраструктурним забезпеченням: транспорт, енергопостачання, комунально-побутове й соціальне забезпечення. В останню третину ХХ століття перед людством постала нова проблема, яка буде панівною в недалекому майбутньому, – досягнення «меж росту» (Римський клуб), тобто такого стану всіх без

винятку суспільних інститутів, коли соціально-економічні наслідки розвитку суспільства стануть нерегульованими й непередбачуваними. Ця проблема спричинила широкий резонанс наукової громадськості та управлінців-практиків, змусила по-новому переосмислити теорію стратегій сталого розвитку сім'ї, територіальної громади, регіону, держави, європейського співтовариства, світу загалом.

І лише в кінці XX – на початку XXI ст. на європейському континенті стали домінантними тенденції стійкого розвитку міст, з'явилися інноваційні практики соціального партнерства. Перехід до фази постіндустріального розвитку дозволив великим містам не лише зберегти своє значення як центрів інтенсивного соціально-економічного та культурного зростання, але й стати джерелом нових орієнтирів цивілізаційного поступу. Сучасне інформаційне суспільство, як «суспільство знань», з його «культури інтелекту» здатне адекватно відповідати на будь-які виклики сучасного світу⁷.

Водночас прискорення науково-технічного прогресу й інтенсивні демографічні процеси другої половини XX ст. вплинули на якісні зміни у внутрішніх складниках наявних містосистем і швидке зростання їхньої кількості. Міста стали відігравати провідну роль у розвитку як держав, так і цілих регіональних сегментів геополітичної карти світу. Фактично, великі міста створили новий цивілізаційний феномен, властивий індустріальній стадії розвитку суспільства, що отримав назву «мегаполісу».

Управління великим містом характеризується головною соціальною суперечністю – між процесами управління функціонуванням та управлінням розвитком, тобто між *сучасним* станом міста (його функціонуванням) і *майбутнім* міста (його розвитком). Ця суперечність здатна або стимулювати розвиток містосистеми, або істотно гальмувати його, адже за умови постійної обмеженості ресурсів (щобільше в трансформаційному суспільстві) «майбутнє» відволікає значні ресурси вже сьогодні, а бажаний результат може бути значно віддаленим у часі. Щоб вирішити цю суперечність, необхідно впроваджувати сучасну інвестиційно-інноваційну модель управління містом та науково обґрунтовані механізми докорінних перетворень містосистеми, що базуються на раціональному узгодженні цілей, усвідомленому визначенні якісних і кількісних критеріїв функціонування й розвитку міста, вимагають перманентних пошуків новітніх соціальних технологій, а також створення відповідних умов для їхнього ефективного впровадження.

Теорія управління містом як системним утворенням виникла давно. Від перших неокласичних напрацювань і до наших днів здійснювалися активні пошуки ефективних засобів вирішення суперечностей розвитку суспільства загалом і міста зокрема, а саме:

---

⁷ Корженко В. В. Парадигмально-ціннісні орієнтири суспільного поступу та публічне управління [Електронний ресурс] / В. В. Корженко. Державне будівництво: електронне видання. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – № 1. – С. 8–9. – Режим доступу : <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/03.pdf>.

– друга половина XIX – початок XX ст.: спроба науково-теоретично осмислити роль і значення магдебурзького права в розвитку міст, виокремити певні суспільні явища як об'єкти дослідження, застосувати в державному управлінні засоби управління бізнесом, з'ясувати причини виникнення міст тощо;

– 20–30-ті роки XX ст.: розроблення системного аналітичного підходу до вирішення проблем державного управління, виникнення школи наукового менеджменту та чиказької школи соціології міста;

– 40–50-ті роки XX ст.: започатковано дослідження класичної школи управління та обґрунтовано ідеї щодо врахування в державному управлінні особливостей людських відносин, поглиблення дослідження соціології міста, зокрема певних аспектів його життєдіяльності та ін.);

– 60–70-ті роки XX ст.: поглиблення знань державного управління у сфері внутрішніх зв'язків, спроба створення загальної теорії міста, посилення інтересу до проблем урбанізації;

– 80-ті роки XX ст.: актуалізація проблем місцевого самоврядування, комунального управління, розвитку місцевих громад, принципів місцевого самоврядування;

– 90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.: поєднання в європейській політико-адміністративній думці теорії та практики місцевого самоврядування.

Управління великими містами зумовлене необхідністю вирішувати загальні питання місцевого значення, тобто виконувати передбачені законодавством функції муніципального самоврядування з метою задоволення життєвих потреб населення адміністративно-територіальної одиниці. У сучасних умовах функціонування будь-якої адміністративно-територіальної одиниці та управління нею пов'язане з вирішенням соціально-економічних проблем і становить собою загальне соціально-економічне управління.

За умов більш-менш чіткого розподілу органів місцевого самоврядування на представницькі й виконавчі практично неможливо «у чистому вигляді» виокремити органи, що вирішують тільки питання місцевого значення або здійснюють тільки окремі державні повноваження, органи, що самостійно приймають рішення, та ті, що тільки забезпечують діяльність інших органів і посадових осіб.

У зв'язку з необхідністю організації ефективного управління, територія будь-якої держави поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, управління якими здійснюють або державні адміністрації, або органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, що обираються населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Можливим також є комбіноване управління, коли на одному територіальному рівні одночасно функціонують як державні адміністрації, так і органи місцевого самоврядування.

На вибір системи управління на місцевому рівні впливають такі чинники, як державний режим, форма державного устрою, розмаїтість

підходів до розуміння сутності і походження державної влади, розподіл адміністративно-територіальних одиниць на «природні» та «штучні», національні й історичні особливості, а також соціально-культурні традиції тощо. Ці системи ґрунтуються на різних принципах взаємодії і взаємовідносин місцевих органів влади між собою та з центральними органами влади.

Базовим у систематизації і класифікації місцевого самоврядування на сьогодні вважається досвід країн Заходу. Моделі місцевого самоврядування, розповсюджені у цих країнах, зазвичай формувалися протягом тривалого часу, наприклад у Великій Британії, скандинавських країнах, паралельно зі становленням громадянського суспільства. Зараз вони перебувають у стані постійного вдосконалення й змінювання, тобто органи державного і місцевого управління в Західній Європі перебувають у стані так званої «перманентної модернізації».

Процеси організація та діяльності місцевого самоврядування можна регулювати різними шляхами. В унітарних державах зазвичай це прерогатива центральних органів влади, і правові основи місцевого самоврядування визначаються конституцією або спеціально затвердженими законами країни. Такий порядок діє у Франції, Чехії та інших державах. У деяких «старих федераціях» – США, Швейцарія – зазначені повноваження мають суб'єкти федерацій.

Західні моделі місцевого самоврядування базуються на різному розумінні, з одного боку, державної влади, а з іншого – місцевого самоврядування. Різняться також підходи до визначення статусу адміністративно-територіальних одиниць, визнаних законом як «територіальні колективи», під якими розуміють відносно стабільні суспільно-політичні об'єднання громадян, що постійно мешкають на одній території. Тільки за цих умов передбачається створення виборних органів місцевого самоврядування. У деяких країнах вони співіснують із призначеними «центром» губернаторами, комісарами, префектами та ін. Якщо ж адміністративно-територіальне утворення не одержує статусу «територіального колективу», то управління в ньому здійснюють призначені «згори» посадові особи, що виконують водночас функції контролю над законністю дій органів самоврядування нижчого рівня. У першому разі такі утворення називають природними, у другому – штучними [5].

З досить умовним поділом адміністративно-територіальних одиниць на природні та штучні пов'язані також значні розбіжності організації управління на місцях. Потрібно зазначити, що природними одиницями системи управління на Заході вважають різноманітні поселення: села, селища, міста тощо, де люди історично «природно» згруппувалися для спільного життя і де вже досить давно сформувалася традиція виборного управління. Виокремлюють декілька типів «природних поселень». У наш час такі одиниці звуться громадами, комунами, хоча серед них є й мегаполіси. Штучними одиницями вважають райони, області, провінції, округи та інші, що створені «згори» правовими актами державної влади в процесі

районування території держави, але таке районування може здійснюватися і з урахуванням історичних традицій.

Природні одиниці включають лише органи місцевого самоврядування. Винятки, звичайно, можуть бути, однак вони зумовлені або надзвичайними обставинами (наприклад умовами надзвичайного чи воєнного стану, або виникають внаслідок встановлення недемократичного режиму, коли функції місцевого управління виконують чиновники, призначені «центром». У штучних одиницях можуть застосовуватися декілька варіантів місцевого управління:

- виборних органів самоврядування немає, є тільки призначені центральною владою чиновники;

- виборні органи співіснують з призначеними центральною владою представниками, адміністративно-територіальна одиниця має статус територіального колективу (наприклад у Франції);

- наявні тільки виборні органи всупереч концепції територіального колективу (наприклад рада і алькальд в Іспанії та Португалії).

Щодо міст пострадянського минулого, то їх, як відомо, класифікують за такими принципами утворення та розвитку:

- міста, які розвивалися звичайним природним шляхом;

- міста, що спеціально будувалися та розвивалися за рішенням державних органів;

- міста військово-промислового комплексу;

- міста як центри видобувної промисловості: вугільної, газової тощо.

У законодавстві України чітко не визначено критерії щодо кількісних характеристик класифікації міст, проте в публікаціях науковців знаходимо таке: малі міста – до 50 тис. осіб, середні – 50–100 тис. осіб, великі – 100–250 тис. осіб, надвеликі – 250–500 тис. чол., понадвеликі – 0,5–1 млн осіб і міста-мільйонери або мегаполіси – понад 1 млн осіб.

На сьогодні предметом досліджень у сфері муніципального менеджменту є різні варіанти організації системи місцевого самоврядування та моделі муніципального управління, а саме: англосаксонська, континентальна, іберійська, комбінована та інші організаційні форми («рада – сильний мер», «рада – слабкий мер», «рада – менеджер», «рада – комісія» тощо) [5]. Проте вони мають сприйматися в Україні не як взірць, а як матеріал для визначення точки відліку, як позитивний соціальний досвід щодо виявлення латентних значень перелічених варіантів та їхнього упровадження. Відомо, що соціальний досвід принципово не здатен редукуватися до інших культурних та соціально-економічних умов. У світі існує лише одна Франція, одна Англія, одна Німеччина, і одна Україна зокрема. Загальними для всіх країн можна вважати лише окремі принципи публічного адміністрування, принципи побудови системи органів та установ публічної влади [214].

Рациональний розподіл функцій і повноважень між центральними органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування можливий лише як рекомендаційний проект для подальшого транс-

формування муніципального управління в країнах-членах Європейського Союзу [241]. Досвід розвинутих країн світу свідчить як про цілковиту відсутність повноважень «муніципальної адміністрації» у сферах освіти, житлового будівництва, соціальних послуг, охорони здоров'я, водопостачання, культури, транспорту, електропостачання, пожежної безпеки тощо (в окремих публікаціях згадуються Австрія, Англія, Голландія, Данія, Ірландія, Норвегія, Швеція), так і про передачу цих повноважень майже в повному обсязі на муніципальний рівень (Бельгія, США, Франція) [5].

Подібний досвід, що аналізується в окремих наукових виданнях, не можна сприймати однозначно. У них зазвичай не враховано спрямованість регламентації, організації й діяльності місцевого самоврядування (застосування так званого «позитивного» чи «негативного» права) з множиною можливих управлінських наслідків.

Підбиваючи короткий підсумок типологічного огляду моделей муніципального управління, необхідно зазначити, що для ефективного функціонування системи місцевого самоврядування, зокрема муніципальної, обов'язковими є такі умови:

- у законодавчому порядку чітко визначено повноваження органів управління всіх рівнів;
- функціонування останніх має ґрунтуватися на твердій фінансовій базі, за кожним рівнем влади закріплено конкретні джерела надходжень у бюджет;
- муніципальна система управління базується на глибокій історичній традиції самоврядування, на системі розвинених горизонтальних зв'язків громадянського суспільства, стимулює розвиток таких зв'язків та сприяє його розвитку.

Чинне в Україні законодавство щодо функцій і повноважень (незважаючи на його недосконалість) використовується органами місцевого самоврядування, на наш погляд, не повною мірою, зокрема внаслідок ігнорування прийняттям власних статутів (можливість прийняття територіальною громадою статуту передбачено ст. 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.) з можливістю подальшого їх доповнення, тобто з перспективою поступового підвищення рівня своєї компетенції, коли для цього складаються відповідні умови.

Окрім того, докорінні якісні зміни в українському суспільстві, що відбуваються на засадах ринкових відносин, передбачають переорієнтування лінійно-функціонального управління містом (суб'єкт-об'єктний вплив), яке сьогодні можна вважати домінантним, на програмно-цільове, проблемно орієнтоване (структурне) управління, що можливе, але заздалегідь (об'єктивно), як свідчать соціальні практики розвинених країн світу, не обумовлене.

Великі міста посідають провідні позиції у територіальній організації господарського комплексу сучасної держави, є її базовими структурними елементами. Із огляду на зручність і вигідність економіко-географічного положення великі міста помітно впливають (у диференційному сенсі) на умови розвитку інших форм територіального розселення, є чинниками

просторової орієнтації національного виробничого сектора.

Водночас існує невідповідність між новими завданнями розвитку щодо великих міст у зв'язку з інтенсифікацією господарського комплексу країни та фактичним, здебільшого екстенсивним, розвитком самих міст. Донедавна переважання, зокрема в Україні, екстенсивного шляху формування великих міст призвело не тільки до ускладнення проблем їхнього внутрішнього розвитку, але й до значних народногосподарських втрат, насамперед унаслідок неефективного використання економічного і соціального потенціалу цих міст й недоотриманого агломераційного ефекту в розвитку їхнього господарського комплексу.

Першою в історії людської цивілізації, як відомо, виникає суспільна форма власності, а потім державна й приватна. Одночасно відповідно до них формуються й типи господарств – державне й приватне (рис. 1.1) [5].

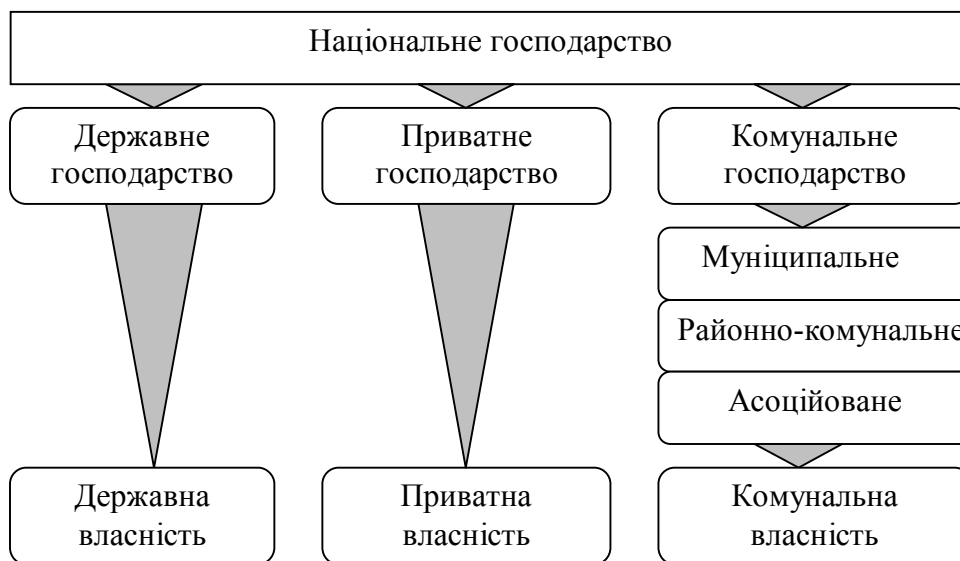

Рисунок 1.1 – Взаємозв'язок типів господарств і форм власності (національний рівень)

Господарство завжди «прив'язане» до конкретної території, проте на одній території можуть поєднуватися різні типи господарств (рис. 1.2).

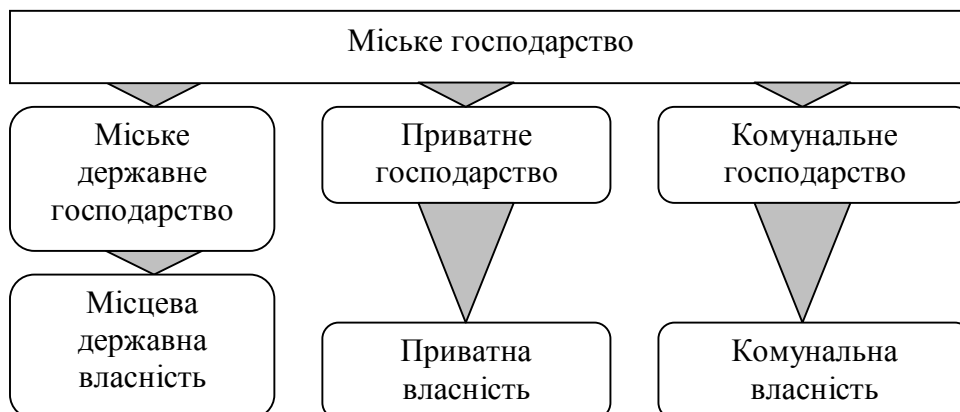

Рисунок 1.2 – Взаємозв'язок типів господарств і форм власності (міський рівень)

Специфічною особливістю комунального господарства є те, що воно пов'язане з публічною діяльністю зі створення умов для задоволення колективних потреб жителів міста, яка організується за їхній рахунок і на базі майна та засобів, що належать городянам, тобто комунальної власності. Поняття «комунальна власність» уперше було введено в законодавче поле Законом України «Про власність» від 7 лютого 1991 року і на той час розглядалося як різновид державної власності (ст. 31 «Державна власність в Україні»). Відповідно до цього Закону комунальна власність – це власність адміністративно-територіальних одиниць. У Конституції України 1996 р. під комунальною власністю мається на увазі цілком самостійна форма власності (ст. 142). Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визнає комунальну власність матеріальною і фінансовою базою місцевого самоврядування (ст. 16).

Комунальне господарство належить до компетенцій органів місцевого самоврядування. У практиці багатьох країн воно поділяється на муніципальне господарство (організовується в містах муніципалітетами), громадівське господарство сільських населених пунктів, районно-комунальне господарство сільських територій і асоційоване господарство декількох місцевих співтовариств. В Україні асоційоване господарство фактично відсутнє й маловідоме, проте, зазвичай ресурсів окремих населених пунктів виявляється недостатньо, щоб реалізувати функціонування складних технічних об'єктів (ТЕЦ), організувати будівництво й експлуатацію полігонів і заводів по переробці відходів та інженерної інфраструктури (мости, дороги та ін.), а також забезпечити спеціальні різновиди діяльності (екологічний моніторинг, розроблення проектів щодо планування території, яка охоплює кілька населених пунктів тощо). Ось чому декілька самоврядних адміністративно-територіальних одиниць можуть об'єднуватися для реалізації спільного проекту.

Як своєрідна перехідна форма публічної власності, що може бути базою для поки що відсутнього в Україні асоційованого господарства, у законодавстві використовується поняття «спільна власність». Зокрема, у статті 60 пункт 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначається, що «територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах безпосередньо або через органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах на праві спільної власності об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій і створювати для цього відповідні органи і служби».

Розглянемо, що становить собою міське господарство як об'єкт муніципального управління. Спробуємо, передусім, встановити значення терміна «господарство». Під господарством здебільшого розуміють сукупність зайнятих певною господарською діяльністю суб'єктів, обмежених формами власності й територією, на якій здійснюється ця діяльність. Наприклад, державне господарство будь-якої сучасної країни існує в її

межах, а права держави під час здійснення господарської діяльності безпосередньо обумовлюється формами власності суб'єктів господарювання, що розміщені на її території. Проте процес здійснення державою господарської діяльності різниться певними особливостями, оскільки вона, з одного боку, є рівноправним суб'єктом господарських відносин, тобто власником, а з іншого – суб'єктом, що виконує внаслідок свого особливого статусу функцію регулювання господарських відносин на своїй території. Водночас і місцеве самоврядування має ознаки як держави, так і суб'єкта господарювання. У цій дуалістичній природі місцевого самоврядування і криється, на наш погляд, корінь довгих дискусій з приводу визначення поняття «міське господарство».

Не існує єдиного загальновизнаного поняття «міське господарство» і в сучасних науково-теоретичних розробках з муніципального управління. Досить часто «міське господарство» звужують до *господарської діяльності*, водночас суб'єктом діяльності визначають «міську громаду» загалом, «міські публічні органи», «міське громадівське управління» чи «місто як самостійну комунальну одиницю». Пропонуються й інші акценти у визначеннях, зокрема міське господарство розглядається як сукупність заходів міського суспільного управління, за допомогою яких здійснюється вплив на виробництво, відбувається розподіл і споживання благ для задоволення життєвих потреб громадян. У зв'язку з цим виникають питання щодо низки чинників, які також впливають на виробництво, розподіл і споживання благ, але не мають нічого спільного з міським господарством.

Певні змістові особливості тлумачення поняття «міське господарство» знаходимо в теорії муніципального управління. *По-перше*, під міським господарством розуміють сукупність приватних господарств у місті. В цьому сенсі міське господарство вважається одним із базових складників народного господарства загалом (протиставляється сільському господарству). *По-друге*, міським господарством не зовсім правильно вважають усю сукупність наявного устаткування й установ, що використовуються для створення в місті відповідних умов проживання. *По-третє*, міське господарство визначається як діяльність міста в особі його публічних органів, що спрямовується ними на задоволення певних колективних потреб міського населення [5].

Отже, можна зробити такий висновок: система відносин, яка формується під впливом взаємодії різних видів власності й господарської діяльності, здійснюваних у межах місцевої громади, становить головний зміст міського, районного, обласного господарювання як діяльність різних суб'єктів-власників зі створення матеріальних і духовних умов для життєдіяльності людини. Міське комунальне господарювання здійснюється з метою задоволення так званих публічних потреб членів міської громади. Комплекс відповідних умов, що дає змогу населенню задовольняти свої публічні потреби, називається благоустроєм.

Значення кожного із наведених елементів у структурі міського господарства є різним. Комунальні підприємства відповідно до статусу

спрямовують результати своєї діяльності на суспільні потреби, незважаючи на рівень прибутку. Інші підприємства й установи змушені брати участь у реалізації суспільних інтересів за нормативними чи законодавчими вимогами шляхом здійснення покладених на них певних обов'язків або за допомогою так званого суспільного тиску – примушування.

Таким чином, органи муніципального самоврядування здійснюють особливу функцію – регулюють діяльність двох зазначених елементів відповідно до потреб населення адміністративно-територіальної одиниці. Цей висновок змістовно конкретизує місце й роль кожного елемента під час вирішення питань місцевого значення, мету використання цих елементів у процесі управління муніципальним господарством із огляду на їхні особливості. Зокрема, у відносинах між населенням адміністративно-територіальної одиниці й суб'єктами господарювання щодо питань місцевого значення не можна не враховувати стан справ у комунальних підприємствах, адже саме вони виробляють та реалізують населенню товари й послуги. Власністю місцевої громади є й прибуток, отриманий унаслідок їхньої діяльності. Відтак, ті комунальні підприємства, які працюють ефективно, можна вважати базовими для стабільного функціонування й розвитку міського господарства.

Зрозуміло, що всі підприємства й установи, які розташовані на території міста чи інших адміністративно-територіальних одиниць і виконують суспільно значущі функції, потребують певної координації й зовнішньої підтримки своєї діяльності. Саме цю функцію виконують органи муніципального самоврядування.

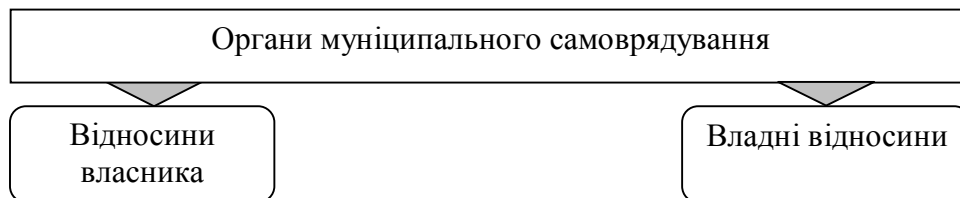

Рисунок 1.3 – Співвідношення повноважень органів муніципального самоврядування

Повноваження органів муніципального самоврядування у сфері регулювання господарських відносин не просто розподілені за двома напрямками (рис. 1.3). Щодо комунальних підприємств вони у межах своїх компетенцій є власниками і, водночас, владними структурами, тобто і суб'єктом господарської діяльності, і суб'єктом, що за законом має право регулювати цю діяльність на своїй території.

В умовах становлення й утвердження ринкової економіки одними з головних завдань соціальних, економічних, політичних і адміністративних реформ, що впроваджуються, є вдосконалення всіх різновидів управління на всіх рівнях. Формування й стабілізація ринкових відносин, насамперед, пов'язані з розвитком нових форм господарювання, що базуються на

різноманітних формах власності. Це призводить до радикальних змін в господарському механізмі, а отже, передбачає застосування інноваційних методів муніципального управління.

Для політики економічного регулювання, упроваджуваної українськими органами міського управління, властиві «класичні» напрями економічної діяльності муніципалітетів, реалізовані в країнах з розвинутою ринковою економікою. Йдеться здебільшого про чотири найважливіші завдання органів місцевого самоврядування:

- підтримання наявних великих заводів і комбінатів, малих і середніх підприємств, сприяння організації збуту продукції під час їхньої реструктуризації, конверсії, модернізації;

- залучення інвестицій, сприяння створенню на території адміністративно-територіальної одиниці підприємств сторонніми інвесторами;

- усебічне сприяння створенню нових підприємств, тобто підтримання осіб, що розпочинають власну справу, і підприємців-початківців;

- створення сприятливих умов для розвитку підприємництва на території міст чи інших адміністративно-територіальних одиниць і усунення бар'єрів щодо входження на ринок і функціонування там підприємців [5].

Традиційних методів управління муніципальним господарським комплексом виявляється недостатньо. Ресурсоємний «затратний» менеджмент, коли значна кількість витрачених засобів не давала очікуваного результату, вважається застарілим. Важливим завданням муніципального реформування повинно стати поступове замінювання ресурсоємних управлінських технологій на інтелектоємні, що має забезпечуватися шляхом співробітництва муніципалітетів з вищими навчальними закладами, науково-дослідними інститутами, державними і недержавними аналітичними і консультативними центрами [там само]. На практиці методи муніципального управління реалізуються комплексно, комбіновано. Цього потребує, насамперед, динамічно й постійно змінюване внутрішнє і зовнішнє середовище життєдіяльності територіальної громади.

Новий муніципальний менеджмент повинен стати системою, що не тільки реагує на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищі, але й здатна попереджати ці зміни, тобто створювати «страхові» механізми, ефективні за різних сценаріїв розвитку ситуації, а отже, постійно працювати на випередження. Саме такі програмні і планово-стратегічні механізми й інструменти вдосконалення та розвитку місцевого самоврядування будуть найзатребуванішими в найближчій перспективі [там само]. Йдеться, зокрема, про цілісну програму комплексного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці, що включає перелік найбільш ефективних методів муніципального управління. Тільки за таких умов можливо забезпечити комплексний розвиток та ефективне управління великого міста як складного соціально-економічного об'єкта.

Можна стверджувати, що забезпечити стале функціонування і розвиток великого міста малоймовірно без раціонального упровадження інноваційно-

інвестиційної парадигми соціальних трансформацій. Йдеться про необхідність максимального використання наслідків науково-технічного прогресу щодо розроблення міських інноваційних стратегій. Застосування інноваційних підходів може стати важливим чинником розширеного відтворення якісних змін в усіх сферах життєдіяльності міста та управління ним. Інноваційна модель функціонування та розвитку міста передбачає постійну погодженість дій у системі життєвих циклів усіх структурних елементів міста задля забезпечення раціональної впорядкованості ресурсних потоків, їхнього формування, руху й використання засобів ефективного управління. До того ж інноваційні технології впроваджуються і в соціальну сферу великої містосистеми і стосуються її активних носіїв – населення міст. Отже, центр ваги в управлінні великим містом зміщується з переважаючої економічної доцільності у функціонуванні та розвитку на соціально-екологічну доцільність, з відповідним переорієнтуванням акцентів щодо інвестиційної політики.

Упровадження демократичних засад децентралізації в управління містом передбачає застосування програмно-цільового управління, що дозволяє максимально ефективно використати можливості інноваційно-інвестиційної парадигми. Об'єкти інвестиційної підтримки повинні містити потенціал диверсифікації, що має враховуватись як обов'язковий на стадії розроблення стратегічних програм та проектів. Почерговість же щодо спрямування інвестицій визначається, на наш погляд, тими сферами життєдіяльності міста, які гарантують отримання реального соціального ефекту в найближчому майбутньому.

Оскільки управлінські рішення стосовно напрямів і об'єктів інвестування приймаються органом муніципального самоврядування на підставі наукової експертизи фахівців, можна наполягати на таких вимогах щодо інвестицій та інвестиційної діяльності:

- узгодженість інвестицій у велике місто з інтересами міської громади та загальними цілями розвитку міста;
- безперервність, комплексність і системність інвестицій та інвестиційної діяльності;
- послідовність інвестування окремих сфер відповідно до усієї сукупності інвестицій у розвиток міста;
- відкритість для контролю, наділення населення міста правом контролю за процесом і наслідками інвестування;
- упровадження так званого «запобіжного інвестування» з метою створення резерву для адаптаційної здатності містосистеми пристосуватися до змінюваних чинників внутрішнього й зовнішнього середовища тощо [5].

Застосування програмно-цільового управління містом передбачає й певну взаємозалежність міських ресурсів щодо їх залучення у процесі функціонування й розвитку, а саме:

- увесь міський потенціал і ресурси мають бути спрямовані на забезпечення загальної мети щодо розвитку містосистеми;
- посилення взаємодії між різними потенціалами розвитку міста має

здійснюватися не як звичайне накопичення ресурсів, а як збільшення загального потенціалу, що набуває якісно нового значення;

- кожен окремий потенціал повинен мати множину векторних спрямувань щодо варіювання під час його застосування;

- необхідно враховувати здатність кожного ресурсу змінювати в часі й просторі свої істотні властивості;

- кожен окремий потенціал має розглядатися з погляду його здатності до поділу, дифузії з іншими потенціалами [там само].

Слід мати на увазі, що поняття «потенціал» має ширше значення порівняно з поняттям «ресурс». Якщо під *ресурсом* (франц. *ressources*, з лат. *resurgo* – підіймаюсь, виникаю знову) стосовно міста розуміють матеріально-технічні засоби, природні родовища, географічне положення, шляхи сполучення, соціокультурні й історичні цінності, фінансово-економічні можливості, конкурентоспроможність людських ресурсів на ринку праці, інтелектуальний чинник і т. ін., що їх можна використати у разі потреби для якісного змінювання у функціонування чи розвитку, то *потенціалом* (з лат. *potentia* – сила) вважають і ресурс як позитивний потенціал, і можливі негативні чинники впливу (актуальні виклики), що уможлиблюють функціонування та розвиток міста лише за умови їхнього подолання. Щодо міста це може бути проблема подолання екологічного дисбалансу, неадаптованість громадян до ринкових відносин, низький рівень політичної культури в суспільстві, відсутність стабільного правового поля, неадаптованість великих та середніх підприємств до ринку тощо.

Загалом як ресурсом, так і потенціалом можна раціонально управляти з метою забезпечення організованості, цілеспрямованості, змінності, адаптованості тощо. Зрозуміло, що кожне велике місто може мати велику множину різноманітних потенціалів і ресурсів у залежності від змісту цілей і завдань, досягнути яких прагне міська громада. Проте міські ресурси доцільно, на наш погляд, класифікувати так:

- невідновлювані, або ті, що вичерпуються, відтак, потребують особливого ставлення: міські землі, історичні та культурні пам'ятки та ін.;

- відновлювані, або відтворювані: репродукція населення, відтворення техногенних систем тощо;

- ресурси, використання яких призводить до суспільного зростання, саморозвитку, прогресу: науково-технічні, соціокультурні, інтелектуальні та ін.;

- ресурси стримування й попередження небезпек: забезпечення продовольчої, екологічної, економічної, воєнної, техногенної безпеки, безпеки здоров'я й життя людини тощо [5].

Можна запропонувати й інші міркування щодо управління сучасним містом як системним об'єктом.

Оскільки в сучасному великому місті переважають слабко структуровані та неструктуровані проблеми, на його життєдіяльність і розвиток, найбільше впливають непередбачувані (випадкові) події, що порушують стабільність (порядок) містосистеми, вносять до неї елементи

невизначеності, порушують усталені функціональні зв'язки. А це означає, що місто систему можна охарактеризувати за допомогою засобів принципово нового «бачення» світу і розуміння його розвитку, тобто засобів синергетики.

Розвиток будь-якої самоорганізованої системи (з погляду загальної теорії управління системами) може відбуватися у двох різних формах. Перша, яку називають еволюційним розвитком, не передбачає особливого, цілеспрямованого управління. Система спонтанно змінюється, розвивається під впливом поєднання зовнішніх умов і внутрішніх тенденцій. Друга форма, яку можна назвати «ініційованим розвитком», виникає тоді, коли система істотно змінює свій стан, свідомо модернізується під впливом внутрішніх (власних) суб'єктивних чинників. Саме за такої форми розвитку зростає роль конкретних управлінських рішень. Технологія їхнього застосування передбачає, з одного боку, наукове опрацювання проблем великомасштабних самоорганізованих систем, а з іншого – застосування організованих практичних управлінських дій. Парадоксальним є те, що ці проблеми щодо управління великим містом майже неможливо вирішити, не усвідомивши закономірностей поведінки самоорганізованих систем, тоді як це усвідомлення можна вважати малоімовірним без урахування проблем конкретної системи [там само].

Уявлення про велике місто як об'єкт управління є, на нашу думку, обмеженим, зацентрованим переважно на адмініструванні. Річ у тім, що за такого підходу велике містоформування (з погляду суб'єкта управління) вважається сумою окремих сфер, властивості яких, так чи інакше, характеризуються функціональними залежностями від кількості міського населення. Звичайно, не може не приваблювати можливість використання в даному випадку математичного формалізму. Проте міські процеси часом виявляють ознаки системних причинно-наслідкових зв'язків, що породжують явища і проблеми, які «випадають» із сфери впливу муніципального управління. Це означає, що сучасна містосистема є соціально-економічною, їй притаманні такі характерні риси:

- здатність до самоорганізації;
- внутрішній потенціал і прагнення до динаміки;
- обов'язковість управління розвитком системи і поза нею;
- відсутність усередині системи і поза нею суб'єкта, який би мав ресурси, достатні для монопольного управління системою [там само].

«Теорія адміністрування», або, як її ще називають, «класична теорія управління» більш-менш об'єктивно описує ситуації, у яких чітко визначені основні учасники управлінського процесу – об'єкт і суб'єкт управління, та базові елементи процесу управління – керівний вплив, зворотний зв'язок, контур управління тощо. Спроба ж використати так звану класичну теорію для організації управління сучасним великим містом призводить до виникнення низки проблем:

- проблеми співвідношення суб'єкт – об'єкт управління (вертикальної підпорядкованості як централізму) за умови реалізації самоврядування в системі, здатній до самоорганізації (за термінами теорії соціального

управління маємо ситуацію, коли об'єкт управління водночас є й суб'єктом управління);

– проблема дефіциту ресурсів управління (для того щоб одержати бажаний результат управлінського впливу, потрібні певні ресурси – матеріальні, фінансові, інформаційні, організаційні; безсумнівно, сьогодні жоден із можливих суб'єктів управління великим містом у трансформаційному суспільстві не має ресурсів, достатніх для монопольного впливу на визначення перспектив муніципального розвитку);

– проблема «порогу прогнозу», пов'язана з активністю самоорганізованої системи (результатом цього є непередбачуваність або ймовірнісність прогнозу поведінки системи за умов впливу на неї певної множини різноманітних чинників [5]).

Загалом процес управління великим містом передбачає, насамперед, управління подіями, що відбуваються в ньому, уміння їх прогнозувати та доцільно використовувати. Урахування всіх можливих чинників, які так чи інакше впливають або можуть вплинути на процеси управління містом, передбачає, на наш погляд, упровадження нового науково-управлінського підходу щодо великого міста як складної соціально-економічної системи, системного об'єкта управління.

Вирішення проблем, пов'язаних з управлінням сучасним мегаполісом як складною соціально-економічною системою, вимагає тісної співпраці вчених, фахівців у галузі публічного адміністрування та управлінців-практиків, муніципальних службовців. Органічне поєднання науки й практики муніципального управління потребує відповідного нормативно-правового врегулювання та подальших теоретичних розвідок. З одного боку, введення в теорію публічного управління поняття «муніципально-управлінське покоління» за аналогією з політологічним терміном «політичне покоління», фокусує процеси формування та змінювання управлінських еліт у муніципальному вимірі, уможлиблює розширення об'єкту аналізу внутрішньої динаміки адміністративного реформування на муніципальному рівні та чіткішу конкретизацію інструментарію управління реформуванням адміністративно-територіальної структури держави у форматі великого міста. З іншого боку, раціонально облаштоване муніципальне управління можна вважати одним із основних чинників розвитку сучасного демократичного суспільства, оскільки воно найбільш наближене до реальних інтересів і потреб громадян, здатне забезпечити їх якісними управлінськими послугами щодо організації життєдіяльності; є найістотнішим важелем децентралізації влади й реалізації принципу справедливості у відносинах між державною владою та населенням (міська або інша територіальна громада).

Найбільшим досягненням управлінської еліти вважається здатність використовувати кризову ситуацію як джерело для розвитку. Невпорядкованість місто-системи, зокрема в трансформаційному суспільстві, має стати детермінуючим ресурсом за умов активного введення (у вигляді соціально-економічних проектів) в об'єкти цілепокладання окремих елементів місто-системи (адміністративно-територіальної одиниці) як певних

центрів тяжіння, що виконують роль стимулів для функціонування та розвитку адміністративно-територіального цілого. Останні набувають значення резонансних цілей щодо змін у життєдіяльності територіальної громади. Отже, можна зробити важливий методологічний висновок про те, що головним завданням суб'єкта управління містом у сучасному світі є науково обґрунтоване визначення таких привабливих стимулів, які б сприяли самоорганізації і розвитку певних, життєво необхідних підсистем великого міста, а також створенню реальних можливостей диверсифікації, тобто збільшенню здатності до самоорганізації систем великого міста.

Таким чином, можна наполягати на необхідності всебічного впровадження в українське трансформаційне суспільство спеціально опрацьованої та науково обґрунтованої державної політики розвитку мегаполісів, або «каркасної» мережі великих міст, що дозволить створити надійну основу для соціально-економічної стабілізації країни загалом.

1.3 Специфічні особливості дослідження територіальних систем

Сучасне місто може слугувати класичним прикладом «організованої складності», для вивчення якої необхідно застосувати міждисциплінарний підхід (потребує залучення урбаністики, соціології, теорії публічного управління тощо [5; 31; 116; 173; 204]). Загальний стан системних досліджень міста досі ще не відповідає як методологічним можливостям, зазначеним у загальнотеоретичних роботах з системного підходу, так і рівню завдань удосконалення управління містом.

Складність міста як соціальної системи обумовлює певну сегментарність щодо його дослідження. Найчастіше фахівці використовують знання про сучасне місто, напрацьовані урбаністикою, виокремлюючи тільки певні предметні сфери, зокрема територіально-поселенську, економіко-господарчу, містобудівну, соціально-психологічну, культурно-історичну, семіотичну, соціологічну тощо.

Місто, як відомо, дає змогу громадянам задовольнити нагальні потреби життєдіяльності, особистісного духовного й професійного зростання та самореалізації. Проте, слід мати на увазі, що місто вважається штучним, а не звичайним, природним утворенням, середовищем спільного проживання людей. В історії соціальних практик відомо багато прикладів раціонального, науково обґрунтованого конструювання міст на підставі попередньо визначених цілей. Словом «*місто*» (город, urbs, burg, wick або weich, stadt, city, cité) здавна позначалося поселення, штучно укріплене огорожею, кріпосним валом чи ровом для захисту від ворожих нападів. Воно слугувало сховищем на час небезпеки й для жителів сусідніх, незахищених поселень. Окрім укріплень, місто дуже довго істотно не відрізнялося від доколишніх поселень. Мешканці міста, як і інші поселенці, займалися хліборобством і скотарством, отже, городяни від поселян різнилися лише місцем

проживання⁸.

Концептуальне управління «конструюванням» і розвитком міста, на наш погляд, пов'язане з формуванням адекватної управлінської парадигми, з вирішенням системотворчих сутнісних проблем, що з'являються у процесі осмислення, постановки і досягнення загальнозначущої концептуальної мети (місії) міста як його бажаної, перспективної сутності: «європейське місто», «місто-сад», «центр торгівлі», «науковий центр», «східні ворота» тощо.

Об'єктом концептуального управління можуть бути не лише конкретні сфери міста як соціально-економічної системи, а й процес формування певного суспільно-психологічного клімату серед городян на базі науково обґрунтованої парадигми якісного, «докорінного» оновлення міста у більш-менш реально визначеному часі з побудовою «дерева цілей» та етапів їхньої реалізації. Концептуальне управління здатне забезпечити методологічну і світоглядну перспективу безкризового й стійкого розвитку міської громади; сприяти толерантному врегулюванню внутрішніх і зовнішніх суперечностей; стимулювати позитивні тенденції розвитку міста, пошук нових і ефективних технологій щодо оптимального використання наявних міських ресурсів, насамперед інтелектуальних й таких, що підтримують саморозвиток та самовідтворення [5, с. 78–79].

Завдання системного дослідження міста можна реалізовувати по-різному, залежно від акцентування на статичну чи динамічну сторони організації міської системи:

- визначення субстанціональних підстав і тенденцій її розвитку – генералізуючий (номотетичний) метод;

- з'ясування інтенціональних підстав предмета активності і опис індивідуально-історичної форми прояву істотного унікального – індивідуалізуючий (ідеографічний) метод.

Відповідно обираються і завдання стосовно дослідження міста:

- опис об'єкта засобами структурно-функціональної диференціації елементів (відповідь на питання: «що це» і «як це можливо»);

- з'ясування сенсу феномена через опис індивідуальних форм розгортання синкретичної сутності міста (відповідь на питання: «навіщо це потрібно», «у чому полягає необхідність», тобто «що це дає людям») [116].

Міське середовище, як уже зазначалося, характеризується значною концентрацією людських, матеріально-технічних, енергетичних, інформаційних та інших потенціалів. Під дією впливових внутрішніх і

---

⁸ Окрім того, слід пригадати й семантику слова «поліс» (з давньогр. *πόλις*, з лат. *civitas* – місто) – у сучасному значенні «місто-держава», «міська громада»; звідси термін «політія» – особлива форма соціально-економічної й політичної організації суспільства, що є типовою для Стародавньої Греції і Риму. У сучасній науці розробляються поняття «міський простір», «ландшафтна система урбанізованої території», «сукупність різних видів антропогенних ландшафтів», «середовище проживання», «простір соціокультурної активності», «міський спосіб життя» тощо. З погляду синергетики місто, як ідеальний проект простору людської життєдіяльності, можна вважати «атрактором людської особистості і людської спільноти».

зовнішніх чинників воно постійно змінюється, зростає й динаміка життєдіяльності міської громади, ускладнюються її зв'язки та соціальна структура, виникають нові властивості елементів міської системи і якісно нові суспільні процеси. Зазвичай усе нове не відразу включається у сферу управління містом. Навпаки, воно спричиняє окремі негативні прояви й проблеми, які загрожують життєдіяльності міської громади. Ці проблеми великого міста можна класифікувати за ступенем складності, а саме: стандартні проблеми, що вирішуються за допомогою традиційних, випробуваними практикою управління методів й технологій; добре структуровані проблеми – вирішуються із упровадженням усталених засобів; слабо структуровані проблеми – передбачають пошук інноваційних методів на підставі загальноновизнаної методології; неструктуровані проблеми – потребують розроблення нових методологічних і методичних засобів [5].

Виходячи із зазначеного, науковець самостійно може визначати певні завдання для дослідження. *По-перше*, місто-систему можна розглядати як структурно-функціональну конструкцію. Улаштування цієї конструкції описують, виокремлюючи підсистеми й надалі поділяючи їх на простіші частини. Опис ролі окремих частин та механізмів їхнього взаємозв'язку пояснює функціональні здатності досліджуваного об'єкта. При цьому, функції поділяються на внутрішні (підтримання цілісності об'єкта – гомеостаз) і зовнішні (обмін інформацією, енергією тощо досліджуваного об'єкта із зовнішнім середовищем – метаболізм), а також виокремлюються явні й латентні функції.

Проте, слід мати на увазі, що наявних методологічних засобів для дослідження сучасних метрополій може виявитись недостатньо⁹.

По-друге, місто-систему можна розглядати як синкретичну цілісність, що саморозвивається, тобто реалізує себе в процесі розгортання індивідуальних чи специфічних форм. Дослідження об'єкта в цьому разі

---

⁹ **Метрополія** (з грец. *μητροπολις*, від *μητηρ* – мати і *πολις* – місто) – поняття, що змістовно трансформується в історичному процесі розвитку суспільно-політичної думки. У сучасному розумінні метрополія – це політичний, економічний, культурний центр регіону, держави. У західній політико-адміністративній практиці метрополією вважається велике місто, що формує навколо себе зону стійкого економічного, політичного, соціального та культурного впливу (так званий ареал метрополії – *англ. metropolitan area or metropolitan region*), характеризується значною концентрацією населення й основних видів ресурсів (виробничих, інформаційних, фінансових, інтелектуальних тощо), високими показниками ділової активності, конкурентоздатності й інвестиційної привабливості та виконує низку важливих соціально-економічних функцій, що мають ключове значення для розвитку міжнародної, національної або регіональної економіки. Метрополія функціонує, взаємодіючи з іншими містами, що перебувають у межах її ареалу.

До складу ареалу метрополії фахівці включають «центральне місто» та прилеглі до нього населені пункти, мінімум 40 % активного населення яких працює в межах центрального міста (*у країнах ЄС*). Кордони ареалу метрополії визначаються відповідно до кінцевих пунктів «маятникових» міграцій – щоденних переміщень населення з метою пошуку роботи або навчання [31, т. 5, с. 163–164].

може спрямовуватись на визначення й аналіз чинників утримання цілісності, інтегративної основи та на з'ясування механізмів розвитку і тенденцій щодо зміни індивідуальних форм реалізації сутності.

Перше завдання реалізується в межах так званої об'єктно-структурної парадигми, коли місто вважається сконструйованим об'єктом, що має інваріантні структурні параметри. Зрозуміло, що міста конструюються цілеспрямовано, але вони не можуть бути лише результатом раціональної діяльності людей. Насправді, міста не убезпечені від неконтрольованого зростання, у середовищі життєдіяльності міст завжди містяться соціально-деструктивні елементи: стрес, девіація, негативні наслідки маргінальності тощо [116].

Отже, якщо зосередити увагу лише на штучності, сконструйованості, ієрархічності, керованості міста, то не буде враховано природності (в історичному сенсі) виникнення й самовідновлення одних і зникнення, деградації інших міст. З одного боку, з погляду синергетики (щодо «порядку» і «хаосу») у житті міст багато спонтанного, несподіваного. З іншого боку, кожне окреме місто є специфічним соціокультурним феноменом, певною єдністю соціокультурних елементів. Отже, другим завданням дослідження міст має стати з'ясування механізмів саморозвитку, що можливо тільки в разі одночасного утримання, накопичення й розгортання синкретичної сутності міста [5, с. 80–91].

Беручи до уваги зазначене, загалом можна виокремити головні недоліки традиційної об'єктно-структурної парадигми. Ця парадигма передбачає класифікацію міст за такими характеристиками:

- за структурою – функціонально-морфологічне;
- за механізмами змін – кумулятивістське.

Функціонально-морфологічне визначення міста становить собою аналітичне розкладання сутності на суму структурно-функціональних аспектів. Місто в цій парадигмі є сукупністю підсистем, що виокремлюються за різними підставами: за специфікою районів, за різновидами діяльності, за потребами тощо – територіальна, виробничо-економічна, демографічна, соціально- й культурно-побутова, політична, екологічна структура та ін. Однак місто не є простою (механічною) сумою його структур. Структурно-функціональний підхід не дає змоги, по-перше, виявити специфіку міста як особливої, що виникла історично, соціокультурної системи, оскільки всі функції його життєдіяльності (виробнича, обмінна, адміністративна тощо) реалізовувалися і в поселеннях іншого типу. Постає слушне питання: у чому ж тоді полягає специфіка міста як поселенської форми організації життєдіяльності? По-друге, цей підхід не сприяє визначенню інтегративної бази і специфіки нового типу соціальності, оскільки місто не може розглядатися колективним суб'єктом на зразок міської громади. Воно є «колективом» різнорідних суб'єктів, а отже, дослідження не призведе до об'єктивних результатів без з'ясування питання про те, що і як їх об'єднує [116].

Йдеться про гносеологічну ситуацію фрагментарності наукового

аналізу. Дослідження окремих підсистем не дає уявлення про місто, як цілісність, унікальну соціокультурну систему. Існує проблема визначення особливостей і механізмів виникнення емерджентних властивостей міста – характеристик міського середовища, що не зводяться до сукупності з'ясованих параметрів окремих соціальних підсистем міста: територіальних, економічних, політичних тощо. Цей парадигмальний підхід не дозволяє вирішити й проблему генезису та розвитку міста. У межах цієї парадигми спостерігається просте фрагментування важливих аспектів міського життя: політико-правового (місто як база для «визрівання» громадянського суспільства і розвитку демократії), економічного (місто як місце зародження розширеного виробництва й ринкового суспільства), соціоструктурного (історія міста як історія становлення самодостатніх і рівноправних спільнот, як історія «боротьби» за соціальну рівність суб'єктів соціальної дії) [там само].

Зазначені аспекти є невіддільними атрибутами міського життя та історії міста, проте, їх зв'язок з урбаністичним процесом як таким необхідно ще довести, а головне – пояснити й експлікувати. По-перше, міста не виникали як просте продовження і розвиток соціокультурних феноменів: античного поліса й римського права, як вважали засновники політико-юридичної теорії «комунальних революцій» (Огюстен Т'єррі, Франсуа Гізо). З їхнього погляду, міста «пробивали» собі дорогу в «старому порядку» і кількісне збільшення міст автоматично означало перехід до нового суспільства [116].

Насправді, все було набагато складніше: нові міста виникали на новому місці, у них формувалися нові традиції, а не продовжувалися й розвивалися старі. Окрім того, у процесі історичного розвитку вже існуючі міста довго перебували під впливом наявного, традиційного суспільства й зберігали багато його рис, наприклад, соціальні відносини всередині й між містами будувалися за принципом патерналізму.

Окремі мислителі вважають, що місто виникло в процесі кумулятивного накопичення торгово-промислових функцій з подальшим поділом праці – політико-економічна теорія буржуазних революцій (К. Маркс, Ж. Лефевр); утворилося з общинних, самоврядних спільнот,¹⁰ а потім відбулася «комунітарна революція» і з'явився новий тип спільнот, заснованих не на ієрархічній супідрядності, а на соціально-політичній рівноправності патріциїв і бюргерів (Жорж Дюбі).

Уявлення про становлення й розвиток міста як кумулятивістського «нарощування маси» соціокультурних змін і нововведень не сприяє визначенню, у певному сенсі позачасових, характеристик міста як соціокультурної системи особливого типу, вирішити проблему різновиду

---

¹⁰ Mayo M. Community Participation and Empowerment: The Human Face of Structural Adjustment or Tools for Democratic Transformation? / M. Mayo, G. Craig // Community Empowerment. A reader in participation and development / Ed. by Gary Craig and Marjorie Mayo. – ZED BOOKS – London and New Jersey. – 1995. – P. 1–11.

емерджентних властивостей міста як соціокультурної системи.

Об'єктно-структурний підхід у дослідженні міста зорієнтований на статичність системи. Місто вважається стійкою й самодостатньою системою. Ця парадигма відрізняється пошуками універсальної структурно-функціональної схеми опису міста. При цьому ускладнюється включення (визначення місця й значення) нових феноменів міського життя: нових субкультурних утворень, Інтернету, нових проявів субурбанізації тощо [там само].

Однак зазначене не означає, що об'єктно-структурний підхід у дослідженні міста не має перспектив. Доцільність його впровадження вже довела чиказька (США) школа соціології міста [5, с. 28–33]. Щодо нової парадигми, то вона, на наш погляд, має ґрунтуватися на принципах єдності історичного й логічного та синергетики. Історизм як логіка виникнення й розвитку міста під час його дослідження передбачає аналіз процесу розгортання сутнісних характеристик міста через конкретні в історико-територіальному, а відтак і в соціокультурному плані форми.

У наш час у певних містах актуалізуються різні прояви урбаністичного способу життя, становлення й розвиток якого означає формування нового типу соціальності. Отже, урбанізація є точково-пунктирною: у певних містах як системах, що саморозвиваються, реалізуються окремі ознаки урбанізму. Із огляду на це, їх можна вважати якісно іншими за типом, структурою і функціями. Відомо багато прикладів, коли окремі міста здійснивши соціокультурний «прорив» на певному етапі розвитку, втрачали своє історичне значення й навіть припиняли існування. Осмисленню сталості розвитку сучасних міст сприяють, на нашу думку, засадничі принципи синергетики, що зорієнтовують на пошук інваріантних механізмів саморозвитку міст, універсальних закономірностей урбаністичного процесу, сутнісних елементів міста як соціокультурної системи та «соціального організму» особливого типу.

Ідея системного підходу щодо дослідження та проектування міст виникла у процесі вирішення практичних завдань сучасного містобудування. У публікаціях деяких фахівців з'ясовуються методологічні засади щодо використання системних технологій у вирішенні комплексу завдань, які стосуються міста: управління міським господарством, міське планування, транспортні розв'язки тощо. Все більшого значення у дослідженнях сучасного міста набуває змістовне навантаження понять «зростання», «зміна», «ієрархічна структура» та ін. Окрім того, на якому б із численних визначень поняття «система» не базувалося дослідження і який би зміст не вкладався у сам термін «місто», органічна цілісність міста як системи та високий ступінь взаємопов'язаності його складників незмінно залишаються очевидними й дають підстави вважати його системним об'єктом [5].

Системне дослідження великого міста передбачає уточнення, конкретизацію певних науково-методологічних концептів, тобто базових методологічних положень, зокрема з'ясування ролі суб'єктивних і об'єктивних чинників. Об'єктивно необхідною, на наш погляд, за умов наближення української економіки до цивілізованих ринкових відносин, є

політико-адміністративна реформа в державі, насамперед створення дієвої системи місцевого самоврядування (про що вже йшлося). Суб'єктивні чинники стосуються, на нашу думку, невідповідності між стихійно сформованими на місцях системами управління та стратегіями сучасної демократичної, правової, соціальної держави, а також застосування зазвичай інтуїтивних чи запозичених, а не науково обґрунтованих, раціонально вивірених, інтегруючих інтереси одиничного, особливого й загального, методів прийняття управлінських рішень та ефективних соціальних технологій кадрового забезпечення для реалізації якісно інших, нових управлінських завдань, що зобов'язані вирішувати органи місцевого самоврядування.

На сьогодні зазначені чинники, з нашої точки зору, зумовлюють неможливість виконати належним чином покладені українським законодавством на органи місцевого самоврядування функції щодо вирішення питань місцевого значення й задоволення життєвих потреб міського населення. Отже, виникає складна проблема практики ефективного функціонування великої адміністративно-територіальної одиниці, що полягає у невідповідності результатів функціонування системи управління великим містом та завдань щодо задоволення життєвих потреб його населення. Вона набуває особливої гостроти на тлі недостатнього наукового осмислення стратегій виведення великих міст на шлях стабільного прогнозованого розвитку.

Під час дослідження звичайних, природних закономірностей існування складної самоорганізованої системи, якою вважається сучасне велике місто, з метою вирішення проблем управління, пов'язаних з його функціонуванням і розвитком, враховують і його специфічні особливості як певної адміністративно-територіальної одиниці. Йдеться про особливу роль обласного центру, для чого потрібно використати потенційні можливості теорії й практики «управління проектами».

Можна говорити про різні рівні проектів, враховуючи базові положення теорії систем стосовно ієрархічної структуризації систем управління, ознак виокремлення рівнів ієрархії, цілей та принципів концептуального, стратегічного й поточного управління. Не є перебільшенням твердження, що за умови трансформування суспільства «муніципальний уряд» не лише обирає винятково поточне управління, а фактично «поринає», «птопає» у вирішенні поточних проблем життєзабезпечення міста. Безперечно, такий підхід з часом призводить до повного занепаду і всієї соціальної системи, і системи управління нею. Необхідними і достатніми передумовами для функціонування і сталого розвитку великого міста можна вважати:

- забезпечення методологічної перспективи безкризового і стабільного розвитку певного міського соціуму;
- визначення головних складників і важливих параметрів концепції сталого функціонування й розвитку кожного окремого міста;
- урегулювання взаємодії внутрішніх й зовнішніх проявів та їхнє

орієнтування на позитивні тенденції, а також запобігання негативним;

– опрацювання і впровадження механізмів, що стимулюють пошук нових та ефективне використання наявних міських ресурсів і потенціалів, насамперед інтелектуальних, тобто тих, що сприяють саморозвитку й самовідтворенню [2; 5].

Політична практика як вища форма управління складними соціально-економічними системами свідчить про те, що за відсутності ефективних організаційно-управлінських та правових механізмів реалізації регіональної політики держави, з'являється стійка тенденція до централізації владних повноважень, до зменшення компетенцій органів влади на місцях аж до введення прямого управління з центру.

Перманентні трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, унаслідок свого еволюційного походження мають і негативні наслідки. Зазвичай вони набувають вигляду державних криз, під час яких докорінно змінюються вектори розвитку, пріоритети змін. Державні кризи різняться за походженням, оскільки їх викликають різні зовнішні й внутрішні чинники. Одним із таких чинників є високий ступінь централізації влади, яка може набувати граничних форм – бути авторитарною. Водночас кризи, що стосуються політичних і соціально-економічних явищ, вважаються фахівцями необхідною і невід'ємною умовою для виходу країни на якісно новий рівень розвитку. У період кризи державна влада зазвичай децентралізується, а обсяг компетенцій місцевих органів влади збільшується. Процес перерозподілу повноважень стабілізує ситуацію управління зсередини, розв'язуючи черговий соціально-політичний конфлікт, що склався.

Історично загальні принципи й форми організації місцевого самоврядування формувалися у процесі тривалого протистояння центру і периферії щодо питань реалізації влади. Відбувається процес безупинного пошуку рівноваги в організації ефективного управління територією.

«Вузким місцем» і водночас необхідною умовою забезпечення стабільності процесу державного будівництва є формування та розподіл власних компетенцій кожного рівня управління. Ефективність системи управління великим містом також безпосередньо залежить від раціонального розподілу управлінських компетенцій і повноважень. Зазначену проблему варто розглядати у двох аспектах:

– розподіл компетенцій між різними рівнями управління в галузі регулювання питань організації управління великим містом;

– розподіл компетенцій між органами державного управління та органами місцевого самоврядування в галузі їх предметної діяльності.

Окрім того, відповідь на питання про те, чи діють інституціоналізовані структури управління незалежно, чи навпаки створюють взаємозалежну систему відносин, можна отримати на підставі аналізу ситуації, що склалася у сфері управління великим містом [5].

Отже, неналежний розподіл компетенції спричиняє, на наш погляд, найбільші проблеми в управлінні містом та в його розвитку. Термін

«компетенція» походить від латинського *competentia* (*compete* – відповідаю, підходжу) і в широкому значенні означає коло повноважень певної організації, установи, органу управління, особи або перелік питань, щодо яких певна особа обізнана і має досвід. У національному законодавстві України термін «компетенція» зазвичай використовується для характеристики сукупності юридичних, тобто визначених законом, предметів відання, прав і обов'язків органу публічної влади. При цьому у структурі компетенцій органу публічної влади виокремлюють:

- предмети відання – визначене законодавством коло його діяльності та питань, що, згідно із законом, може й повинен вирішувати орган публічної влади;

- повноваження – права й обов'язки органу публічної влади, які він має відносно предметів свого відання, тобто для вирішення тих питань, що становлять ці предмети відання.

Аналізуючи зміст поняття «компетенція місцевого самоврядування», необхідно враховувати такі чинники:

- конституційна модель місцевого самоврядування в Україні припускає, що базою компетенцій місцевого самоврядування є предмет відання й повноваження територіальної громади; вони зумовлюють і визначають зміст предметів відання і повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування (такий висновок ґрунтується на положенні ст. 143 Конституції України);

- компетенцію місцевого самоврядування не можна розглядати як механічну суму компетенцій територіальної громади, органів і посадових осіб місцевого самоврядування, оскільки компетенціями останніх законом визнано як власні, так і делеговані повноваження, реалізація яких пов'язана з виконанням функцій і завдань виконавчої влади.

Можливість делегування повноважень органам місцевого самоврядування ґрунтується на загальновизнаному світовою спільнотою принципі субсидіарності. Регламентуючи питання делегування повноважень, Конституція України (ст. 143) виходить із таких положень:

- подібне делегування здійснюється згідно із законом;
- для здійснення цих повноважень держава повинна передати органам місцевого самоврядування необхідні й достатні фінансові та матеріальні засоби;

- стан реалізації делегованих повноважень контролюється державою.

Слід мати на увазі, що передача державою окремих повноважень органам місцевого самоврядування не є обов'язковою, а лише можливою.

Отже, саме органи державної виконавчої влади вирішують питання про доцільність покладання окремих повноважень на органи місцевого самоврядування, тобто це питання повинно вирішуватися відповідно до критеріїв, обсягу й особливостей завдань, а також ефективності й економічної доцільності. Проект подібного загального розподілу управлінських повноважень і компетенцій покладено в основу сучасних схем муніципального управління в країнах-членах Євросоюзу (табл. 1.3) [5].

Таблиця 1.3 – Функції та повноваження національного уряду і муніципальних органів влади

Завдання національного уряду		Завдання муніципальних органів влади	
1	2	3	4
Централізовані функції на національному рівні	Децентралізовані функції на національному рівні, що делеговані окремим підрозділам національного уряду й агентствам	Децентралізовані функції національного рівня, що делеговані міській раді, виконання яких контролюється національним урядом	Функції муніципального самоврядування під контролем міської ради
Макроекономічна політика стимулювання економічного зростання. Цінова політика. Промисловість. Сільське господарство	Податкові органи. Ефективне використання земельних ресурсів. Забезпечення економічної безпеки та якості продукції	Цільові програми, проекти, гранти	Муніципальний економічний розвиток. Мале й середнє підприємництво. Туризм. Ринки
Політика зайнятості	–	Соціальний захист. Житлове будівництво.	Соціальні та адміністративні послуги. Експлуатація житла і його ремонт.
–	–	Національні установи культури	Муніципальні заклади культури, спорту і відпочинку
Іноземні справи. Правосуддя. Внутрішні справи. Оборона. Внутрішня безпека. Національна політика у сфері охорони здоров'я	Суди. Органи охорони правопорядку. Захист власності, прав, свобод і юридичних інтересів громадян. Медичні дослідження	Реєстрація (ліцензування, зброя, обов'язкова військова служба). Лікарні, послуги фахівців, медицина, освіта	Прикордонне співробітництво. Партнерство з муніципалітетами інших держав. Муніципальна поліція
–	Вища освіта. Фахова освіта	Початкова і середня освіта	Дитячі садки, ясла
–	Телекомунікації	Планування і управління транспортом та інфраструктурою	Управління і експлуатація місцевих систем транспорту
–	Програми та проекти енергозбереження	Планування і спорудження великих суспільних служб (водоочищення, збір і утилізація сміття, електропостачання тощо)	Управління комунальними службами (збирання сміття, вода, електрика, газ, теплопостачання, прибирання вулиць, контроль рівня шуму, контроль рівня забруднення)

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4
Екологія	–	Захист навколишнього середовища.	Правила паркування, облаштуваність міської території, підтримка в належному стані парків і зелених зон

Кожна країна має декілька рівнів місцевої влади – органи місцевого самоврядування, регіонального, субрегіонального й муніципального рівнів відповідно. Дані таблиці 1.3 доводять, що відповідальність за виконання надзвичайно важливих функцій у багатьох країнах покладається на місцеву владу.

Водночас порядок надання повноважень місцевим органам влади у різних країнах не однаковий. Наприклад, в англосаксонських країнах набув поширення принцип так званого «позитивного» регулювання повноважень муніципалітетів різних рівнів. У США принцип регулювання повноважень відобразився в «правилі Діллона» (Dillon's Rule), відповідно до якого муніципальні утворення мають і здійснюють повноваження згідно з такими вимогами, а саме:

- зафіксовані в законі чітко вираженими словами;
- за законом є необхідними й справедливими;
- вважаються важливими й необхідними для функціонування муніципального утворення;
- будь-які справедливі сумніви щодо існування того чи іншого повноваження вирішуються судами.

Із огляду на це, муніципалітети, що розробляють і приймають свої власні статuti, намагаються якнайдетальніше й найточніше зафіксувати в них свої повноваження. Таке регулювання забезпечило інтенсивний розвиток законодавства в частині основних напрямів діяльності муніципалітетів та закріплення їхніх повноважень у конкретних сферах господарства. У Німеччині набув поширення метод так званої «негативної» регламентації, чіткого закріплення повноважень різноманітних утворень місцевого самоврядування.

В законодавстві розвинутих країн сучасного світу повноваження міських представницьких органів зазвичай поділяються на обов'язкові й факультативні. До обов'язкових належать ті повноваження, яким надають державного значення, а їхнє виконання вважається обов'язковим: енерго- та водопостачання, транспорт, охорона громадського порядку, освіта, охорона здоров'я, санітарна безпека тощо. Загальною тенденцією в багатьох країнах є скорочення комунальних послуг та справ і розширення обов'язкових повноважень, що віддзеркалює процес інтеграції місцевих органів влади у державний механізм. У Німеччині такі повноваження становлять 80–90 % від загального обсягу функційних обов'язків муніципалітетів, у Фінляндії – 3/4

від усього обсягу повноважень¹¹.

Попри деякі позитивні зрушення, проблема розподілу компетенцій між різними рівнями влади, що функціонують у межах муніципальної одиниці, у процесі управління великим містом залишається, як і раніше, досить гострою та актуальною.

Для вирішення цього питання насамперед у необхідно:

- здійснити ревізію законодавства щодо норм управління на місцевому рівні;

- внести зміни в національне законодавство, використовуючи чіткі юридичні терміни під час визначення компетенцій місцевого самоврядування;

- за необхідності уточнити повноваження з окремих предметів відання в галузевих та інших нормативних актах, що регулюють життєдіяльність великих міст;

- детальніше визначити повноваження органів місцевого самоврядування у сферах, що винятково належать до відання органів державної виконавчої влади;

- здійснити розподіл предметів відання між адміністративно-територіальними одиницями в тому разі, якщо в межах великого міста розташовані інші поселення.

Надзвичайно актуальним предметом дослідження є проблема розроблення й упровадження довготермінових науково обґрунтованих програм соціально-економічного розвитку конкретних територій, зокрема великих міст в Україні. Такі програми повинні охоплювати найважливіші галузі міського господарства й сфери соціального обслуговування міського населення: будівництво, громадський транспорт, промисловість, теплоенергетичне і водопровідно-каналізаційне господарство, систему комунікацій, комунально-побутове обслуговування, торгівлю й громадське харчування, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення.

Багато із розроблених і затверджених програм соціально-економічного розвитку мають істотні недоліки, що пояснюються, насамперед, двома типовими помилками:

- розроблення й реалізація програм зазвичай відбувається без залучення громадськості, міської спільноти, працівників адміністрації представницького органу, а тому вони не є транспарентними, тобто прозорими. Переважна частина громадян і громадських об'єднань, що зацікавлені у запровадженні процесу змін й позитивних результатах розвитку міста й за допомогою яких, у першу чергу, повинні реалізовуватися ці програми, не залучаються достатньою мірою до підготовки й обговорення програм і проектів, а тому й не ідентифікують себе із сформульованими в них цілями і змістом;

---

¹¹ Местное самоуправление в зарубежных странах (информационный обзор) / Под ред. Н. П. Медведева и др. – М. : Юрид. лит., 1994. – 340 с.

– основні положення наявних програм формулюються в загальних рисах, без належного наукового обґрунтування та фінансового забезпечення, зазвичай відсутні конкретні методи і схеми їхньої реалізації, як і чіткі реалістичні проекти, що уможлиблювали б досягнення поставлених цілей.

Важливим завданням наукових досліджень ринкового суспільства можна вважати визначення нових ефективних чинників (інструментів), що істотно впливають на розвиток економічного сектора міського господарства. Сучасна практика муніципального управління пропонує певну (випробовану) множину таких чинників (табл. 1.4) [5].

Таблиця 1.4 – Сучасні чинники впливу на розвиток економіки міста

№ № з/п	Назва чинника	Підтримання наявних підприємств	Пошук і залучення нових підприємств	Підтримання підприємців- початківців	Створення сприятливих межових умов
1	2	3	4	5	6
1	Бізнес-інкубатори/ Бізнес-центри: – виробничо- економічне консультування; – допомога під час складання бізнес- планів; – проведення навчальних та інформаційних заходів	X		XXX	X
2	Товариство зі сприяння розвитку економіки: – маркетинг адміністративно- територіальної одиниці; – рекламні кампанії щодо залучення інвесторів; – створення економічного банку даних	X	XXX	X	X
3	Податкові, кредитні, лізингові програми	XX	XX	XX	XX
4	Навчальні програми, тренінги: – інформаційні заходи; – навчальні заходи	X		XX	

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5	6
5	Підготовка виробничих площ: – створення кадастру виробничих площ	X	XXX	X	
6	Сприяння участі у виставках, експорті: – трансрегіональна й міжнародна переорієнтація міської промисловості	XXX			
Примітка. Збільшення кількості позначок «X» означає ступінь впливу чинника на розвиток економіки міста.					

Звісна річ, спектр керівного впливу муніципальної влади на розвиток економічного сектора міського господарства цими чинниками не обмежується. Іншими важливими чинниками фахівці називають організацію й проведення певних мега-подій, зокрема, великих спортивних змагань. Проте, багато фахівців скептично ставляться до питання про економічні вигоди від проведення таких знакових мега-події, як Олімпійські ігри або чемпіонати світу, оскільки вони призводять до значних витрат чи мало відчутних переваг. Ці сумніви рідко поділяють політики, що зазвичай з великим ентузіазмом захищають ідею проведення мега-подій на території своїх країн. Отже, важливо завчасно з'ясувати можливі економічні та інші наслідки проведення мега-подій.

Певною мірою узгодити зазначені протилежні позиції шляхом вивчення економічних наслідків проведення Олімпійських ігор прагнуть Е. Роуз і М. Шпігель, наполягаючи на існуванні так званого «олімпійського ефекту», що забезпечує різке й стабільне збільшення обсягів торгівлі в країнах, що проводили великомасштабні спортивні змагання міжнародного рівня [233]. Цей ефект, на їхню думку, є статистично стійким, постійним і великим; національний експорт зростає приблизно на 30 % для країн, які приймають у себе Олімпійські ігри. До того ж, як вважають ці фахівці, навіть невдалі заявки на проведення Олімпійських ігор призводять до аналогічного позитивного впливу на експорт, оскільки в такому разі вплив на торгівлю обумовлюється сигналом, який надсилає країна разом із заявкою на проведення ігор, а не сам факт проведення мега-події [там само].

Проте, оптимістичних прогнозів стає менше, якщо проаналізувати кінцеві результати щодо організації і проведення Олімпійських ігор (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Базові характеристики Літніх Олімпійських ігор [68]

Рік	Місце проведення	Розмір міста	Планові витрати (млн дол)	Реальні витрати (млн дол)	Будівництво спортивних об'єктів	Частка державного фінансування	Результат від проведення ігор
1972	Мюнхен	Ср	150	540	Так		Невеликі збитки
1976	Монреаль	В	310	1600	Так	Велика	Провал, негативний вплив на економіку
1980	Москва	С	в/д	1400	Так	Майже 100 %	Невеликі збитки
1984	Лос-Анджелес	В	347	1200	Ні	0 %	Фінансовий успіх
1988	Сеул	С	1700	710	Ні	Низька	Фінансовий успіх
1992	Барселона	В	677	1800	Так	Середня	Повна окупність
1996	Атланта	В	1000	1700	Ні	0 %	Фінансовий успіх
2000	Сідней	В	960	4100	Так	Велика	Фінансовий успіх
2004	Афіни	С	1600	10800	Так	80 %	Збитки
2008	Пекін	С	14300	42000	Так	Висока	Прибуток
2012	Лондон	С	4600	18200	Так	Велика	Прибуток
Примітка. С – столичне місто; В – велике місто, мегаполіс; Ср – середнє місто; в/д – відсутні дані							

Виявляється, що однією з найвагоміших передумов для успішності та економічних вигод від проведення мега-подій є участь в їхній організації і проведенні спонсорів (табл. 1.6).

Таблиця 1.6 – Основні галузі промисловості – спонсори спорту в Англії [17, с. 98]

Галузь промисловості	Відсоток від загальних спонсорських внесків
Тютюнова	40,7
Нафтова	18,3
Шинна	10,0
Броварна	7,6
Банки	4,2
Харчова	3,4
Торгівля спортивними товарами	3,4
Винно-горілляна	3,3
Поліграфічна	2,9
Інші галузі	6,2

Компанія-спонсор намагається «перенести» позитивний імідж спорту на себе і свою продукцію, тобто в свідомості споживача вона прагне до ототожнення себе з відомими спортивними змаганнями, що має стати для неї потужною рекламною підтримкою. Очевидно, що для залучення фінансових засобів спонсорів необхідно з'ясувати, які критерії і мотиви для них найбільш значущі. Дослідження, що проведені в середовищі російських бізнесменів, за свідченням В. Галкіна, дають змогу визначити найбільш значущі критерії і мотиви (табл. 1.7) [17, с. 98], хоч вони, звичайно ж, можуть бути іншими для українських спонсорів (наприклад, ґрунтуватися на засадах державно-приватного партнерства).

Таблиця 1.7 – Мотивація спонсорства і меценатства

№ з/п	Мотив	Значущість чинника, %
1	Поліпшення іміджу організації	30,0
2	Відчуття соціальної відповідальності	25,0
3	Співчуття до ближнього	23,0
4	Прагнення підвищити духовний і культурний рівень місцевого співтовариства	19,0
5	Бажання допомогти благоотримувачу «стати на ноги»	18,0
6	Можливість рекламування своєї організації	9,0
7	Створення сприятливого середовища для комерційної діяльності	5,0
8	Особиста причетність до проблеми керівника	2,0
9	Участь в благодійності позитивно впливає на працівників організації	3,0
10	Можливість налагодження нових суспільних зв'язків	2,0
11	Доступ до ключових фігурантів у владних структурах і місцевому співтоваристві	2,0
12	Укріплення відчуття власної значущості	1,0
13	Релігійні відчуття	0

Під час підготовки України до проведення Євро-2012 на період 2007–2012 рр. було заплановано певні обсяги державного фінансування. До того ж, кількість статей видатків, фінансувати які планувалося з державного бюджету, щорічно збільшувалася, зростали й суми щорічних планових витрат (табл.1.8) [33].

Таблиця 1.8 – Планові витрати з Державного бюджету України на організацію проведення в Україні Євро-2012 за період 2007–2012 рр., (млн грн) [33]

№ з/п	Статті витрат	Роки					
		2007–2008	2009	2010	2011	2012	Всього за період 2007–2012 рр.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Виконання Державної цільової програми з питань підготовки та проведення Євро-2012	–	9800,0	6295,9	6081,9	2637,8	24815,7

Продовження таблиці 1.8

1	2	3	4	5	6	7	8
2	Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на відшкодування частини відсоткових ставок за залученими кредитами на оновлення парку автобусів і тролейбусів приймаючих Євро-2012 міст	—	—	—	37,1	62,5	99,6
3	Виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії, Державної цільової програми підготовки та проведення Євро-2012	—	—	—	620,2	857,7	1477,9
4	Діяльність Національного агентства з питань підготовки та проведення Євро-2012 та реалізації інфраструктурних проектів	—	—	—	6748,4	3703,5	10451,9
5	Заходи з підготовки України до участі у тендері на право проведення Євро-2012	3,0	—	—	—	—	3,0
6	Організаційне забезпечення підготовки та проведення Євро-2012 і реалізації інфраструктурних проектів	6,9	1,4	4,2	9,2	8,0	29,8
7	Будівництво, реконструкція, капітальний та поточний ремонт автомобільних доріг	—	150,0	3143,3	2614,7	3132,5	9040,4
8	Реконструкція та реставрація об'єктів культурної спадщини в містах проведення Євро-2012	—	—	—	1,6	—	1,6
9	Разом, <i>млн грн</i>	9,9	9951,4	9443,5	16113,1	10402,0	45919,8

Як наслідок, фінансування заходів щодо підготовки України до проведення Євро-2012 певною мірою сприяло модернізації економічних комплексів держави, хоч і не співпадало із запланованим, зокрема, за

структурними характеристиками й, передусім, співвідношенням за джерелами залучення та витрачання коштів (табл. 1.9). Так, залучення значних обсягів кредитних коштів міжнародних фінансових організацій істотно збільшило витрати державного бюджету на їхнє обслуговування та наклало значні фінансові зобов'язання, що передбачено у витратній частині державного й місцевих бюджетів України на найближчі роки.

Таблиця 1.9 – Структура фінансування витрат на підготовку та проведення в Україні Євро-2012 [33]

№ з/п	Назва об'єктів та завдання	Показник витрат, %
1	Стадіони	16,4
2	Реконструкція та ремонт автомобільних доріг	11,7
3	Підготовка залізничного транспорту України до перевезень у зв'язку з проведенням Євро-2012	20,1
4	Аеропорти	26,2
5	Реставрація та ремонт об'єктів туристичної інфраструктури	11,1
6	Організаційні витрати	12,6
7	Інші витрати	1,9

Позитивними наслідками, які супроводжували вдосконалення організаційно-управлінських механізмів регіонального розвитку протягом усього періоду підготовки України до Євро-2012, більшість фахівців у своїх публікаціях називають:

- прискорення темпів будівництва та модернізації об'єктів регіональної інфраструктури, насамперед аеропортів, автомобільних доріг, залізничних вокзалів, систем транспортних комунікацій;
- нарощування туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України;
- покращення іміджу України в Європі та світі, на що звернули увагу численні учасники та гості Євро-2012.

Водночас істотними проблемами, що ускладнювали повномірне використання потенціалу зазначених організаційно-управлінських механізмів регіонального розвитку, сформованого в процесі підготовки України до Євро-2012, вважається таке:

- недосконалість інституціонального забезпечення регіонального розвитку, що зумовлено численними суперечностями чинного законодавства, заплутаністю та бюрократизацією нормативно-правового регулювання взаємовідносин між центром і регіонами, органами державної влади і місцевого самоврядування, владою і бізнесом;
- високий рівень централізації бюджетних ресурсів, що призводить до фактичної нездатності органів місцевого самоврядування ефективно вирішувати покладені на них завдання;
- організаційно-управлінська неспроможність органів місцевого самоврядування, що зумовлена наявними прогалинами у чинному

законодавстві, яке не відповідає європейським стандартам;

- низький рівень використання механізмів та засобів державно-приватного партнерства щодо модернізації об'єктів дорожньо-транспортної інфраструктури, використання та розбудови спортивних об'єктів, збільшення частки приватного фінансування проектів регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва;

- відсутність дієвої системи, що стосується розробки та упровадження стратегії державного та регіонального розвитку, а також ефективної системи моніторингу виконання стратегій;

- недостатня розвиненість системи організаційного забезпечення регіонального розвитку: у більшості регіонів України інститути громадянського суспільства (агенції регіонального розвитку, торговельно-промислові палати, регіональні бізнес-асоціації тощо) істотно не впливають на розвиток організаційно-управлінських механізмів функціонування регіональних економічних комплексів;

- низька організаційно-управлінська та інституціональна ефективність розвитку транскордонного співробітництва, що ускладнює процеси залучення іноземного досвіду для вдосконалення відповідних організаційно-управлінських механізмів щодо стимулювання розвитку прикордонних регіонів держави (єврорегіони є пасивними до адаптації в Україні сучасних організаційно-управлінських механізмів регіонального розвитку, які успішно використовуються в сусідніх країнах ЄС);

- украї невдале використання ресурсного та технологічного потенціалу регіональних економік, можливостей для розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів за відсутності дієвих інструментів боротьби з корупцією;

- у державі фактично відсутня система кадрової політики підбору та просування по службі управлінських кадрів для регіональних органів влади [33].

Таким чином, економічними результатами мега-події можуть бути як повна окупність, фінансовий успіх, прибуток, так і невеликі збитки, провал, негативний вплив на економіку (див. табл. 1.5). Важливо з'ясувати, наскільки реальними є позитивні здобутки щодо організації та проведення великих міжнародних спортивних змагань і наскільки ефективно вони можуть впливати на механізми державного управління, що стосуються забезпечення сталого розвитку окремих територій держави.

1.4 Висновки до розділу 1

Прискорення науково-технічного прогресу у другій половині ХХ ст. стимулює якісне змінювання внутрішніх складників більшості містосистем світу та швидке зростання їхньої кількості, а отже, сприяє модернізації системи місцевого самоврядування й адміністративно-територіального устрою держави. Міста стали провідними чинниками суспільних зрушень, утворили новий цивілізаційний феномен, властивий індустріальній стадії

розвитку людського суспільства, – сучасні мегаполіси.

Водночас, процес управління великим містом характеризується головною соціальною суперечністю – між процесами управління функціонуванням та управління розвитком, тобто між сучасністю міста (функціонування) і його майбутнім (розвиток). Ця суперечність може або стимулювати розвиток містосистеми, або істотно гальмувати, адже за умов постійної обмеженості ресурсів (щобільше в трансформаційному суспільстві) «майбутнє» відволікає значні ресурси вже сьогодні, тоді як бажаний результат може бути значно віддалений у часі. Вирішення цієї суперечності передбачає впровадження інвестиційно-інноваційної моделі управління містом і науково обґрунтованих механізмів докорінних перетворень містосистеми, раціонального узгодження цілей та визначення якісних і кількісних критеріїв функціонування й розвитку міста, перманентних пошуків новітніх соціальних технологій та створення умов для їхнього ефективного впровадження.

Великі міста є вузловими центрами територіально-економічного розвитку держави, адже в них виробляється основна частина національного продукту, вони є полюсами дивергенції високих промислових і гуманітарних технологій, головними постачальниками місцевих і державного бюджетів, центрами розроблення доленосних для країни рішень і проведення знакових політичних акцій, накопичення базових інформаційних і управлінських ресурсів, осередком формування кадрового, виробничого й культурного потенціалу, розвитку ділової та творчої активності населення. Вони мають найрозвиненішу транспортну, телекомунікаційну й фінансову інфраструктуру. Із огляду на це можна наполягати на необхідності всебічного впровадження в трансформаційному суспільстві спеціально опрацьованої та науково вивіреної державної політики розвитку мегаполісів, або «каркасної» мережі великих міст, що дасть змогу створити надійну базу соціально-економічної стабілізації країни загалом.

Усі позитивні напрацювання світової суспільної думки щодо сучасної концепції місцевого самоврядування відобразилися в ст. 3 пп. 1 і 2 Європейської хартії місцевого самоврядування¹². Згідно з Хартією, місцеве самоврядування означає право й спроможність місцевої громади у межах закону регулювати і керувати (виходячи із власних інтересів населення певної території) важливою частиною державних справ, які належать до її компетенцій.

Задум щодо реального впровадження основних засад місцевого самоврядування, як і політики регіоналістики в Європі, можна вважати

---

¹² Європейська Хартія місцевого самоврядування стала результатом серії ініціатив та багаторічних дискусій, що мали місце у Раді Європи з 1968 р. Її прийнято під егідою Конгресу Місцевих та Регіональних Влад Європи й відкрито для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985 р. Хартію ратифіковано переважною більшістю країн-членів Ради Європи й вона набула чинності 1 вересня 1988 р. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» прийнято Верховною Радою України 15 липня 1997 р.

привабливим і перспективним з погляду втілення в життя найкращих суспільних ідеалів, оскільки: *по-перше*, йдеться про широке залучення громадян до управління територіями свого проживання, самостійного вирішення питань місцевого значення в інтересах територіальної громади; місцевого самоврядування, таким чином, стає особливою формою «публічної влади», діяльність якої регламентується винятково законом і «випадає» із системи «вертикалі» державної влади; *по-друге*, унаслідок впровадження принципів місцевого самоврядування у соціальні практики європейських країн, використовуються механізми вирівнювання, пропорційності в розвитку територій; *по-третьє*, виникає необхідність внести положення у Закон, або Конституцію кожної країни щодо запровадження *повноти й винятковості повноважень* місцевого самоврядування, на які не впливали б органи державного управління; тобто шляхом прийняття власних Статутів місцеві громади мали б змогу лемітивізувати свої функції, які вони здатні плідно виконувати самостійно; *по-четверте*, розвиток місцевого самоврядування сприяє європейській інтеграції як шляхом поєднання національних законодавств, так і прямих зв'язків між органами місцевого самоврядування держав європейського континенту.

Урбанізаційні процеси, що впливають на розвиток сучасних міст Заходу як позитивно, так і негативно, в містах України підсилюються трансформаційними процесами, які відбуваються в сучасному українському суспільстві: демографічна криза, громіздкість економіки військово-промислового комплексу, неефективність організації житлово-комунального господарства, переважно проблемне управління, недосконала податкова система, нерозвиненість шляхово-транспортної сфери, екологічні загрози тощо.

Отже, модернізація українського суспільства насамперед передбачає здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні, створення дієвої системи місцевого самоврядування, упровадження державної політики розвитку великих міст. У свою чергу, це потребує використання європейського досвіду запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS).

Європейські держави, як відомо, мають досвід довготривалого застосування реформ у системи адміністративно-територіального устрою, що дає змогу виокремити базові концептуальні підходи, які стосуються феномену ефективних адміністративно-територіальних одиниць. Концептуальними засадами щодо України можна вважати:

- упровадження дієвих механізмів, адекватних засобів і соціальних технологій децентралізації державної влади з одночасним збільшенням обсягу повноважень територіальних громад;
- утворення оптимальних за територією, кількістю населення та ресурсним потенціалом об'єднаних адміністративно-територіальних одиниць із спільним адміністративним центром;
- чітке визначення законом та іншими нормативними актами статусу і повноважень об'єднаних адміністративно-територіальних одиниць;

– виконання окремих стратегічних завдань, пов'язаних із перспективою вступу до ЄС.

Для дослідження сучасного міста, як системи «організованої складності», необхідно застосовувати міждисциплінарний підхід (потребує залучення урбаністики, соціології, теорії публічного управління тощо). Загальний стан системних досліджень міста досі ще не відповідає як методологічним можливостям, зазначеним у загальнотеоретичних роботах з системного підходу, так і рівню завдань удосконалення управління містом.

Важливим завданням наукових досліджень ринкового суспільства можна вважати виявлення нових ефективних чинників (інструментів), що істотно впливають на розвиток економічного сектора міського господарства. Сучасна практика муніципального управління пропонує певну (випробовану) множину таких чинників, зокрема, це стосується організації й проведення певних мега-подій (наприклад, великих спортивних змагань). Економічними результатами мега-подій можуть бути як повна окупність, фінансовий успіх, прибуток, так і збитки чи навіть провал. Отже, важливо з'ясувати, наскільки реальними є позитивні здобутки й наскільки ефективно вони можуть впливати на механізми державного управління щодо забезпечення сталого розвитку окремих територій держави.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

2.1 Процес і поняття державного регулювання регіонального розвитку

Виникнення тих чи інших поглядів або наукових концепцій в історії суспільної думки завжди пов'язано з конкретними умовами розвитку суспільства, його економічних та політико-правових систем. Отже, і ставлення дослідників до державного втручання в ринкову економіку на різних етапах її становлення й розвитку різнилося. Як приклад розглянемо історичне змінювання економічних теорій і шкіл [30; 47]. Так, економічна політика держави в період первісного нагромадження капіталу й формування ринкових відносин (з XV ст. і до середини XVII ст.) відображала інтереси торгового капіталу й промисловості. Погляди на необхідність державного регулювання тоді розвивалися економічною школою *меркантилізму* (з фр. *mercantilisme*; з іт. *mercante* – торговець, купець). Меркантилізм як економічна школа виникає й розвивається у таких країнах, як Англія, Італія та Франція. Найвідоміший представник цієї школи – французький економіст А. Монкрет'єн («Трактат політичної економії», 1615 р.). Головним джерелом формування національного та приватного багатства й добробуту меркантилісти вважали торгівлю, а тому існувало переконання, що накопичити грошові статки можна шляхом втручання державної влади в економічну сферу, відповідної підтримки ремісників і протекціонізму торгівлі на зовнішніх ринках.

З розвитком ринкових відносин поступово формувався клас підприємців, який розглядав державне втручання та пов'язані з ним обмеження як перешкоду у своїй діяльності. З'являється нова система економічних знань, що представлена класичною школою економічної думки (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо) [30; 108].

Класичний напрям панував досить довго, доки кризові явища 1929–1933 рр. не поставили під сумнів багато його тверджень. Представники цього наукового напрямку вважали, що механізм ринкової конкуренції автоматично забезпечує баланс «попит – пропозиція», а отже, не існує довготермінових порушень рівноваги між ними, тобто глибинні економічні кризи природно виключаються. Аргументувалося це тим, що в умовах ринку ціни, заробітна плата, відсоткові ставки є досить гнучкими й швидко змінюються під впливом попиту та пропозиції, пристосовуючись до нової ринкової ситуації.

На відміну від представників класичної теорії, відомий англійський економіст Дж. М. Кейнс (1883–1946) зазначав, що держава може регулювати розвиток економіки, впливаючи на сукупний попит. Сукупний попит – це реальний обсяг національного виробництва товарів, які споживачі, підприємства й уряд готові купити за наявного рівня цін. Саме нестача

ефективного попиту, згідно з його теорією, є головною причиною кризових явищ у ринковій економіці.

Отже, для стабільного функціонування економіки суспільство завжди потребує певних *регуляторних механізмів*. Такі механізми, як свідчать розвинуті ринкові соціальні практики, можуть бути або переважно ринковими, або державно-адміністративними. Відтак, і трансформаційному суспільству можна запропонувати певний комплекс моделей взаємодії механізмів ринкового та державного регулювання (табл. 2.1) [30; 31; 32].

Немає потреби доводити, що в чистому вигляді і «дикий» ринок, і адміністрована державою економіка однаково неефективні.

Суспільство та його інститути, насамперед держава, завжди є певною регулюючою силою економіки. Будь-який механізм регулювання соціально-економічного життя суспільства повинен забезпечувати виконання функції *алокції* – розподілу суспільних ресурсів між окремими виробниками задля досягнення стабільності. Те, як розподілені ці функції між ринковим і державним регулюванням, визначає особливості в розвитку економіки суспільства (результативність, ефективність, збалансованість тощо).

Глибина та ступінь державного впливу в окремих країнах докорінно відмінні й обумовлюються вибором, зробленим у межах власної державної економічної політики.

Переважна більшість країн обрали ринок як базову модель, що доповнюється елементами державного регулювання. Державна участь у формуванні межових умов та коригуванні ринкових процесів є абсолютно необхідною, оскільки незважаючи на свої численні переваги механізм ринкового регулювання різниться серйозними недоліками щодо забезпечення цілей соціальної держави, інтересів «загального блага», соціального миру й стабільності. До того ж ці іманентні недоліки не можуть бути подолані в межах суто ринкової моделі. Йдеться про нездатність ринку забезпечити стабільний розвиток і високу зайнятість, усунути негативні зовнішні ефекти, гарантувати виробництво суспільних благ і послуг.

Таким чином, перед теоретиками й практиками постало завдання постійного пошуку балансу, або такого поєднання ринкової стихії і державного втручання, яке б, не усуваючи ринкової гнучкості й «зацікавленості», дозволило зберігати соціальний мир і вирішувати соціальні питання з мінімальними неминучими втратами щодо ефективності.

Загалом, збалансована інтеграція механізмів ринкового та державного регулювання передбачає застосування адекватних методів, технологій покрокового регулювання процесів науково обґрунтованого, керованого розвитку територій, які у складних умовах, коли важко досягнути кінцевий результат розвитку, дають змогу рухатися до мети обережно й обачливо, контролюючи та прогнозуючи можливі втрати, ефективно використовуючи переваги ринкових і державних регуляторів [26].

Таблиця 2.1 – Взаємодія механізмів ринкового та державного регулювання стосовно базових моделей сучасних національних економік світу

№ з/п	Модель	Функції		Формат взаємодії ринкового та державного механізмів
		державного регулювання	ринкового регулювання	
1	2	3	4	5
1	«Ринкового соціалізму»	<ul style="list-style-type: none"> – централізоване планування та управління; – планове регулювання відтворюваних процесів, спрямоване на забезпечення розширеного відтворення, на здійснення народногосподарських структурних зрушень, на інноваційний прогрес; – удосконалення ціноутворення; – управління державною власністю; – еволюційне вдосконалення соціалізму шляхом лібералізації економічних відносин, децентралізації управління через соціальну переорієнтацію динаміки та структури народного господарства; – збереження базових принципів соціальної політики 	<ul style="list-style-type: none"> – ринкове регулювання простого відтворення, спрямованого на модернізацію матеріальної бази виробництва на основі самофінансування й саморегулювання діяльності підприємств; – вільне ціноутворення в умовах дії системи цін, встановлюваних планово 	Еволюційний розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки на основі збалансованого поєднання державного регулювання й послідовних ліберальних підходів
2	Ліберально-монетаристська	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення концепцій, стратегій і програм розвитку; – контроль над: грошовою масою, бюджетним дефіцитом; курсом національної валюти, відсотковою ставкою; – забезпечення фінансової стабільності, запобігання інфляції 	<ul style="list-style-type: none"> – регулювання процесів кругообігу продуктів, ресурсів, доходів; – вільне ціноутворення.; – стимулювання повного та ефективного використання ресурсів 	Провідна роль ринкового регулювання процесів виробництва, споживання, розподілу продуктів за допоміжною ролі державного регулювання

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
3	Інституціональна	<ul style="list-style-type: none"> – формування інституціонального каркасу ринкової економіки; – індикативне макроекономічне планування, програмування, прогнозування розвитку; – регулювання цінової політики; – проведення грошової політики; – управління державною власністю 	<ul style="list-style-type: none"> – регулювання процесів кругообігу продуктів, ресурсів, доходів; – вільне ціноутворення 	Провідна роль державного регулювання, ринкове регулювання актуалізується шляхом накопичення конкурентного потенціалу
4	Ордоліберальна	<ul style="list-style-type: none"> – організація ефективного функціонування ринкової економіки; – забезпечення стабільності національної грошової одиниці; – формування економіко-правового контуру із захисту конкуренції, вільного ціноутворення, приватної власності; – мінімізація наслідків кризових явищ; – корекція ринкового розподілу доходів з метою згладжування гостроти соціальних диспропорцій 	<ul style="list-style-type: none"> – регулювання процесів виробництва, розподілу, обміну, споживання продуктів; – вільне ціноутворення; – ефективне використання ресурсів 	Провідна роль ринкового регулювання, держава забезпечує сприятливі умови для ефективного розвитку й функціонування ринкових регуляторів

У теорії та практиці державного регулювання важливе місце посідають засоби державного регулювання. Одним із дієвих інструментів є законодавчі та правові документи, що видаються державою.

Матеріальною основою і важливим засобом державного регулювання є державна власність. Вона використовується як база для досягнення і довготривалих, і антициклічних цілей державного регулювання. Державна власність теж важлива в процесі регулювання соціальних процесів (заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, фізкультури і спорту тощо).

Загалом дієвими інструментами державного регулювання є фінансова, кредитно-грошова, промислова, структурна й науково-технічна політики. Зокрема, промислова, структурна та науково-технічна політики забезпечують стимулювання і досягнення економічного зростання, макроекономічної збалансованості.

Водночас багатокритерійність щодо оцінки та слабка структурованість управлінських впливів в умовах нестабільності факторів внутрішнього й зовнішнього середовищ, їхньої часової невизначеності істотно обмежують реалізацію управлінських технологій забезпечення сталого розвитку територій, що потребує розроблення нової методології гнучкого стратегічного управління сталим розвитком територій, де важливими були б механізмам державного управління.

Термін «механізм» у цьому контексті означає послідовність взаємопов'язаних дій суб'єктів управління, узгоджених із наявною сукупністю засобів і регламентуючих методів, що забезпечує перетворення вихідних управлінських рішень в очікуваний результат [8].

Різні визначення поняття «механізм державного управління» висвітлено в наукових працях Г. Атаманчука, В. Бакуменка, М. Долішнього, Н. Коваленко, В. Корженка, О. Коротич, М. Латиніна, Т. Лозинської, М. Миколайчука тощо [4; 7; 28; 52; 63 та ін.]. Серед них можна виокремити принаймні два різні підходи до розуміння зазначених механізмів. По-перше, коли йдеться про сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базуються на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [56]. По-друге, під «механізми державного управління» розуміють способи вирішення суперечностей певного явища чи процесу в державному управлінні; послідовну реалізацію дій, які базуються на засадничих принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління [32]. І перший, і другий підходи, на нашу думку, можна визнати доцільними, оскільки в обох випадках можна схематично зобразити статично-динамічний (структурно-функціонального) зміст процесу управління як взаємодії суб'єкта і об'єкта, єдності діяльності й відносин, функціонування певної системи чи підсистеми.

Залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмах державного управління, вони поділяються на політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні тощо, а також їх можна

проаналізувати в комплексі відповідно до основних сфер суспільної діяльності. Склад базових елементів та порядок функціонування механізмів державного управління визначаються метою, засобами впливу на об'єкт, зв'язками між елементами системи, наявністю ресурсів та можливостей конкретної ситуації. Обов'язковими їхніми складниками є: цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби [32]. Будь-який механізм завжди є конкретним, оскільки він спрямовується на досягнення результату через регламентування та взаємозв'язок окремих дій шляхом використання доступних ресурсів [8].

Наприклад, *економічні механізми* розглядаються як сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких держава цілеспрямовано регулює економічні процеси й забезпечує реалізацію власних соціально-економічних функцій. Вони формуються на підставі базових функцій і принципів економічної політики держави й спрямовуються на досягнення наперед визначеної мети і вирішення протиріч розвитку [32].

Використання певних методів прямого впливу передбачає регулювання з боку держави, при якому суб'єкти економічної діяльності змушені приймати рішення, що ґрунтуються не на самостійному економічному виборі, а на державних розпорядженнях.

Методи непрямого впливу полягають у створенні державою необхідних передумов для того, щоб під час самостійного вибору суб'єкти господарювання обирали ті економічні рішення, які відповідають цілям економічної політики.

Досить поширений у наукових дослідженнях аналіз *організаційного механізму державного управління*, що визначається як підсистема управління, призначена для перетворення певного організуючого впливу органу державної влади (суб'єкта) на бажану цільову поведінку, результативність та ефективність діяльності об'єкта управління [там само].

Організаційний механізм включає послідовність етапів проектування управлінських структур та підвладних соціально-економічних систем, детальний аналіз і визначення системи цілей, виокремлення організаційних підрозділів і форм їх координації для забезпечення функціонування певної організаційної системи.

Кожна складна система має внутрішню або зовнішню підсистему управління, що виконує різні функції управління. Окрема функція управління реалізується за допомогою формуючого або організаційного механізму, який може спрямовуватися на кон'югацію (з'єднання комплексів), інгресію (входження елемента одного комплексу в інший) і дезінгресію (розпад комплексу).

Стосовно організаційних систем застосовують два уточнюючих поняття:

а) «механізм функціонування» – сукупність правил, законів і процедур, що регламентують взаємодію учасників організаційної системи;

б) «механізм управління» – сукупність процедур ухвалення управлінських рішень [32].

Чи не найбільш дослідженим у сфері науки державного управління, на наш погляд, є «механізм правового регулювання». Як і будь-який інший управлінський процес, правове регулювання має певну мету – якісно упорядкувати суспільні відносини. Отже, *правові механізми державного управління* – це комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні й достатні для досягнення певної державно-управлінської мети. Правові механізми є особливими конструкціями позитивного права, що поєднують певне коло правових засобів, серед яких можна виокремити права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, терміни, процедури, заходи відповідальності, заходи заохочення тощо. Сутнісною властивістю та системоутворювальним чинником правового механізму, як і інших механізмів, є його спрямованість на досягнення певної мети або сукупності цілей. За цією ознакою його можна вважати юридичною технологією, призначеною для реалізації законних інтересів суб'єктів права.

Іншою особливою властивістю правового механізму є його системність, що передбачає не довільне поєднання різних юридичних феноменів, а упорядковану, взаємопов'язану сталу сукупність правових інструментів, які в їхній цілісності утворюють довершену інструментальну структуру.

Окрім того, до механізмів державного управління належать *мотиваційні механізми* як технології, що забезпечують процес умотивовування працівників до діяльності, спрямованої на досягнення бажаної мети організації та їхніх особистих цілей [там само].

Проаналізувавши механізми державного управління, можна стверджувати, що для їхньої реалізації у практичній діяльності органи центральної влади та регіонів мають різні можливості щодо впливу на чинники, які зумовлюють соціально-економічний розвиток. Із огляду на це необхідно уточнити зміст ще двох понять, важливих для даного дослідження, а саме: *централізований* і *децентралізований* механізми державного управління регіоном. Централізований механізм державного управління регіоном забезпечується системою фінансово-економічних, законодавчо-правових та організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на розвиток регіонів відповідно до загальнодержавних цілей [63]. Децентралізований механізм стосується реалізації стратегії розвитку окремого регіону і замість законодавчо-правових включає нормативно-правові форми, методи та інструменти.

Зважаючи на те, що механізми здійснення процесу державного управління і механізми системи державного управління стосуються державного управління як феномену, для їхнього позначення можна застосувати спільний термін «механізми державного управління». Проте, ширшим за змістом є термін «механізми управління державою», бо, окрім «державних механізмів управління», через які реалізується державна влада, він охоплює низку «недержавних механізмів» та значний спектр механізмів взаємодії окремих підсистем управління державою.

До складу «державних механізмів управління» входять цільові державні механізми управління, механізми здійснення процесу державного управління основними сферами суспільного життя та органами державної влади, а також механізми формування і взаємодії складників системи державного управління [52].

Зазвичай предметом дискусії серед теоретиків і практиків є зміст понять «державне управління» та «державне регулювання». В офіційних документах «державне управління» розглядається як різновид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери й галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави [85].

Концептуально важливим для цього дослідження є розуміння державного управління як здійснення державою в особі її органів влади цілеспрямованого, навіть примусового, впливу на ті сфери й галузі суспільного життя, які на переконання державних органів влади потребують певного втручання. Такою своєрідною сферою, зокрема, є сфера територіального, «регіонального розвитку» країни.

У соціальних і економічних науках досить часто вживається термін «розвиток», що використовується в таких словосполученнях, як «соціально-економічний розвиток», «регіональний розвиток», «суспільний розвиток», «сталий розвиток» та ін.

Під розвитком зазвичай розуміють будь-яку прогресивну зміну. Якщо зміна кількісна, говорять про зростання. За якісної зміни мова може йти про структурні зміни, про зміни змісту розвитку або про набуття соціально-економічною системою якісно нових характеристик. Розвиток завжди має певну спрямованість, націленість, що обумовлені метою або системою цілей. Коли ця спрямованість позитивна, то говорять про прогрес, якщо ж негативна (небажана, неочікувана), – про регрес або деградацію [129].

Серед визначень, що розкривають сучасне філософське розуміння розвитку, можна навести такі [28; 129]:

- незворотна, спрямована, закономірна зміна об'єктів;
- спрямовані, незворотні зміни системи;
- характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень;
- незворотна, відповідно направлена і закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, яка призводить до появи нової якості;
- незворотні, спрямовані закономірні (якісно-сутнісні) зміни матеріальних систем, зміст і зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходить за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи.

Щодо терміну «регіональний розвиток», то він стосується такого режиму функціонування регіональної системи, який здатний забезпечувати позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення шляхом стійкого й збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного та екологічного потенціалів території.

Сучасні дослідники регіонального розвитку розрізняють три його типи: асиметричний, гармонійний і нейтральний. Асиметричним вважається такий тип регіонального розвитку, за якого регіони, що різняться певними перевагами за якимось показником на початку періоду, надалі його зміцнюють, а регіони, що характеризуються відносним відставанням, відстають ще більше. У разі гармонійного розвитку розрив між показниками різних регіонів з часом зменшується. Нейтральним є такий тип регіонального розвитку, за якого співвідношення рівнів регіональних показників є незмінним упродовж тривалого часу [8; 25–26; 52].

Спричиняється той чи інший тип регіонального розвитку об'єктивними відмінностями регіонів щодо їхніх природно-кліматичних, ресурсних, соціально-економічних та інших умов функціонування. Тип регіонального розвитку можна з'ясувати тільки в динаміці впродовж певного відрізка часу. Жоден тип регіонального розвитку не може бути визнаний *a priori* позитивним чи негативним, адже інколи відносне відставання, як свідчить синергетика, стає стимулом для пошуку нових можливостей розвитку того чи іншого регіону.

Вдалим, на наш погляд, є визначення поняття «регіональний розвиток», що наводить Д. Стеченко. На його думку, регіональний розвиток – це зміцнення потенціалу території з орієнтацією на соціальні пріоритети, що пов'язано із забезпеченням природно-господарської та структурної збалансованості, створенням нових необхідних ланок, подоланням деструктивності окремих компонентів, стимулюванням внутрішніх та міжрегіональних зв'язків [121].

Слід зауважити, що регіональний розвиток, регіональні проблеми довгий час розглядалися з точки зору матеріального підходу. Будівництво нових фізичних об'єктів, таких як фабрики й дороги, визнавалося найважливішим внеском у розвиток регіону. В сучасному ринковому суспільстві найбільш значущим вважається нематеріальний підхід. Концепція регіонального розвитку, орієнтована на знання та інновації, домінує не тільки в науковій, а й у практичній сфері розвинутих країн та тих, що перебувають на шляху інтенсивного розвитку [25].

Загалом можна стверджувати, що регіональний розвиток стосується зростання соціально-економічного стану певної території та зміцнення її потенціалу щодо конкурентоздатності, а також підвищення рівня та якості життя населення.

Незважаючи на те, що сучасна наука активно використовує у своєму понятійному апараті термін «регіон» та похідні від нього терміни, наприклад «регіоналізм», «регіональна політика», «регіональне управління», «регіональна економіка», «регіональний розвиток», «державна регіональна політика» тощо, дискусії про його змістовне наповнення продовжуються ще й сьогодні. Проте, потрібно зауважити, що саме в поняттях, як своєрідних способах відображення об'єктивної дійсності, наука концентрує та узагальнює накопичені знання. Такі поняття мають бути конкретними, усвідомленими, зрозумілими, загальновизнаними, суто науковими і

адекватно відображати суттєві ознаки об'єктивних явищ та процесів.

Термін «регіон» походить від латинського кореня «regio», що у перекладі означає «країна», «край», «область». Цей термін з'явився ще у другій половині XIX ст. для визначення країни, області.

Огляд українських літературних джерел дає змогу зробити висновок, що поняття «регіон» у сучасному науковому пізнанні вживається у трьох значеннях:

- економіко-географічний район;
- адміністративно-територіальна одиниця унітарної держави;
- група сусідніх країн [25; 28; 30–32; 52; 56; 62–63; 78; 109; 121; 133].

Просторова ознака, як базова, відображається у визначенні «регіону» в географії, економіці, державному управлінні, праві та політології. Проте просторова ознака включає дуже багато варіантів, а саме: адміністративно-територіальна одиниця, частина території, певний територіальний оптимум, соціально-економічний простір, людська спільнота тощо. Наприклад, С. Романюк під «регіоном» розуміє найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність і власний бюджет [109].

Д. Стеченко щодо визначення терміну «регіон» звертає увагу на таке:

– область, район, частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і/або історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, які часто поєднуються з особливостями національного складу населення;

– група сусідніх країн, близьких за національним складом і культурою або однотипних за суспільно-політичним устроєм, що виділяються в окремий економіко-географічний район світу [121].

Під «регіоном» розуміють також певну цілісність, що формується територіально-промисловим комплексом окремої місцевості і співвідносним із ним стійким до зовнішнього економічного впливу територіальним об'єднанням людей з груповою функцією попиту, яка відрізняється від функції попиту інших територіальних об'єднань.

У Декларації Асамблеї європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі поняття «регіон» визначається як територіальне утворення, встановлене згідно із законодавством на рівні, який порівняно з державним є нижчим і має право політичного самоврядування. Регіон визнається національною конституцією або законодавством, які гарантують його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційну структуру [24].

Окрім того, під «регіоном», залежно від якісних характеристик його цілісності як системи, окремі дослідниками мають на увазі:

- просторово-географічну, адміністративно-територіальну, соціально-економічну або інші складники держави, її інституціонально-політичне улаштування, історико-культурну спадщину, етнічні, демографічні чи інші специфічні особливості;
- відносно самостійну систему;

– сукупність різноманітних потенціалів, що належать певній території [32; 46; 52; 56].

Відмінність наведених дослідницьких підходів обумовлена, на наш погляд, специфікою мети й характеристиками процесу регіонального управління. У країнах з перехідним станом економіки, до яких належить і Україна, цілісність її регіонів як єдиної системи для державного управління, можна вважати ідеальним станом, який ще необхідно досягнути. Отже, кожний регіон України потрібно розглядати як соціально-економічну підсистему, зважаючи на принципову можливість здійснення реального системоутворюючого управлінського впливу з метою досягнення єдності, взаємодоповнюваності та взаємозв'язку всіх регіонів держави. Межі регіонів в Україні можуть або співпадати з кордоном адміністративно-територіальних одиниць, або ні, об'єднуючи території кількох таких одиниць, що характеризуються комплексом подібних природно-географічних, економічних та інших ознак.

На проблему керованості регіону з метою регулювання стану його функціонування та розвитку звертають увагу багато українських дослідників [25–26; 28; 32; 49; 52 та ін.].

Можна узагальнити запропоновані підходи щодо поняття «регіон», які стосуються різних галузей науки (фізична та економічна географія, економіка, соціологія, політологія, правознавство та державне управління) (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2 – Підходи до визначення змісту поняття «регіон»

№ з/п	Галузь науки	Предмет дослідження	Змістовні ознаки
1	2	3	4
1	Фізична та економічна географія	– географічна оболонка Землі, особливості взаємодії суспільства й географічного середовища; – особливості розміщення продуктивних сил	Територія, спільність елементів, однорідність умов, природні ресурси, відтворювальні процеси
2	Економіка	Економічні відносини між людьми й соціальними групами, що складаються під час виробництва, обміну та споживання благ	Територія, соціально-економічне об'єднання, виробничий процес, продуктивні сили
3	Соціологія	Система властивостей і законів, що характеризують спосіб існування та механізм прояву соціальних явищ, соціальних процесів і відносин	Соціально-економічна система, єдність умов, самодостатність, відтворюваність
4	Політологія	Влада і політика	Територія, подібність умов
5	Правознавство	Закономірності, властивості, характеристики загальні для всіх державно-правових явищ і процесів	Територія, наявність органів управління, подібність умов

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
6	Державне управління	Діяльність органів виконавчої влади	Адміністративно-територіальна одиниця, наявність органів управління, єдність умов, самовідтворюваність

У межах регіону, як політико-адміністративного суб'єктивного утворення, всі процеси, що пов'язані з організацією життєдіяльності людей, не можуть відбуватися без певного координування й управління. Отже, доповнюючи погляди відомих фахівців [31–32], наважимося стверджувати таке: *регіон*, що є об'єктом державного управління, з одного боку, окрема адміністративно-територіальна одиниця у складі держави, підпорядкована єдиній «державній політиці регіонального розвитку», а з іншого, – регіоном можна вважати певний складник території держави, який не лише повинен підпорядковуватись єдиній державній політиці регіонального розвитку, а й мати певну організаційно-функціональну відокремленість, цілісність, відносну соціально-економічну самодостатність, своє ядро – регіональний центр, систему органів публічного адміністрування з їхнім власним бюджетом, і різнитися специфічними особливостями «територіальної свідомості» регіональної спільноти.

Не менш важливим є розуміння «державного регулювання розвитку регіонів». Залежно від предмету й контексту дослідження поняття «державне регулювання» може тлумачитись як економічний метод державного управління, який становить собою систему типових законодавчих, виконавчих і контрольних заходів, що здійснюються відповідними державними органами й громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування наявної соціально-економічної системи до постійно змінюваних умов функціонування й розвитку. Головними об'єктами тут є діловий економічний цикл, господарська структура, умови нагромадження, грошовий обіг, платіжний баланс, ціни, зайнятість, умови конкуренції, наукові дослідження, соціальна політика, підготовка й перепідготовка кадрів, навколишнє середовище, зовнішньоекономічна діяльність [56].

Водночас, «державне регулювання» обумовлюється сукупністю цілеспрямованих форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління для упорядкування системи суспільно-економічних відносин з метою стабілізації і пристосування існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються. Отже, категорія «державне регулювання» вважається однією з базових у сфері теорії та практики державного управління.

До того ж, під «регулюванням» зазвичай розуміють діяльність органів державного управління та органів місцевого самоврядування, спрямовану на коригування роботи системи або її підсистеми з метою забезпечення такого стану системи (елементів системи), який забезпечив би її (їх) роботу

відповідно до визначених характеристик. Тобто цей різновид діяльності розглядається як регуляційний процес, метою якого є досягнення відповідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин цілості [32].

Отже, «державне регулювання» можна розглядати як сукупність інструментів (методів, технологій, механізмів), за допомогою яких *держава* встановлює вимоги до *підприємств* і *громадян*. Воно включає закони, формальні й неформальні розпорядження, допоміжні норми, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегує регуляторні повноваження. Це набір здійснюваних державними структурами заходів, спрямованих на контроль за поведінкою індивідів або окремих груп населення, які потрапляють під контроль цих структур. Йдеться про включення правових норм і допоміжних інструментів, що створюються державою, а також про певну нормотворчість державних і недержавних органів, організацій, установ чи закладів у межах делегованих повноважень.

Фахівці виокремлюють дві істотні сфери державного регулювання:

- тарифне або цінове регулювання, що охоплює економічні аспекти, які безпосередньо впливають на ринкові стосунки;

- нетарифне регулювання, що охоплює соціальні й адміністративні відносини.

Тарифне регулювання пов'язане із створенням економічних механізмів, які можна вважати реакцією на ті виклики, що впливають на ринкову ситуацію. Ці механізми є засобом мінімізації витрат, що ураховується під час прийняття управлінських рішень стосовно проблем виробництва й споживання. Саме економічні механізми здатні природно (звичайно) впливати на поведінку суб'єктів ринку шляхом певних змін, що стосуються ціноутворення. Отже, тарифне регулювання реалізується через системи оподаткування й ціноутворення, через митні збори тощо. Наприклад, воно може реалізовуватись через безпосереднє встановлення цін чи тарифів, максимальних чи мінімальних цін.

Нетарифне регулювання спрямовано на захист життя, здоров'я, майна, охорону довкілля, а також на встановлення способів організації чи ведення діяльності, правил ліцензування, місця й часу здійснення діяльності, обсягу випуску продукції чи надання послуг тощо. Найважливішим елементом нетарифного регулювання є контрольні й наглядові функції.

Таке розуміння стосується, перш за все, «державного регулювання в умовах ринкової економіки» й обумовлюється впливом держави на економічну систему та спрямоване на досягнення цілей її економічної політики. В умовах ринкової економіки зберігається потреба державного регулювання, про що свідчить історія розвитку економічних теорій та шкіл, проте, на відміну від командно-адміністративної системи державного управління, його мета і функції докорінно змінюються. Оскільки основною метою економічної політики в умовах *соціально спрямованого ринкового господарства* є стабільність цін, високий ступінь зайнятості та зовнішньоекономічна рівновага з огляду на постійне економічне зростання,

то головною підставою для державного втручання в економіку є ситуації, коли не спрацьовує ринковий механізм або виявляються його істотні недоліки, що перешкоджає досягненню зазначеної мети. Найхарактернішими проявами такої ситуації є економічна криза й високий рівень безробіття.

Необхідність державного втручання виникає також тоді, коли потрібно досягти певних результатів діяльності згідно з цілями, визначеними суспільством (наприклад, у сфері національної безпеки, забезпечення соціальної справедливості, екологічної безпеки, підтримки високого освітнього й наукового рівня тощо). Ці цілі можуть потребувати ситуативного вирішення окремих проблем, що стосуються певних галузей економіки. Економічні процеси можна регулювати, встановлюючи загальні межі господарювання, а також за допомогою різних інструментів (прямих чи непрямих). Інструментарій економічного регулювання досить широкий і неоднозначний. Залежно від конкретної економічної ситуації необхідно застосовувати певний механізм впливу і відповідний набір інструментів. Найпоширенішими інструментами впливу на економічні процеси є *фінансові, інформаційно-консультативні й адміністративні*. До того ж останні можна вважати засобами найактивнішого втручання в економіку (заборони, норми та дозволи). Зважаючи на необхідність державної підтримки поширення дії механізмів ринкової економіки (наприклад, забезпечення умов для конкуренції), їх використовують як виняток, оскільки вони не відповідають умовам функціонування ринкового середовища.

Фінансові інструменти є найпоширенішими засобами здійснення «державної економічної політики», оскільки вони відповідають характеру ринкової економіки. Фінансова допомога (субсидії, пільгове оподаткування різних форм) є основою *політики стимулювання*, за допомогою якої здійснюється непрямий регулюючий вплив на прийняття рішень суб'єктами господарювання. До фінансових інструментів стимулювання також належать державні інвестиції в інфраструктуру. В екстремальних випадках витрати на інфраструктуру безпосередньо впливають на економічні рішення, унаслідок чого вони можуть набувати характеру примусових заходів. Інформаційно-консультативні заходи є найменш інтенсивними за ступенем втручання в економічну сферу. В окремих випадках, коли виникає необхідність пояснення «нерезонансного» управлінського рішення через засоби масової інформації, вони набувають особливого значення [32].

У цій частині необхідно уточнити і зміст самого поняття «регулювання». «Регулювання» (від лат. *regulo* – улаштовую, приводжу в порядок; норма, правило; у словнику російської мови С. Ожегова слово «регулировать» пояснюється так: скеровувати розвиток, рух чогось з метою приведення в порядок [69]) – це спосіб управління зі зворотним зв'язком, що ґрунтується на встановленні відхилення керованого об'єкта від запрограмованої траєкторії і обранні та здійсненні управлінського впливу для повернення об'єкта на задану траєкторію. Регулювання, таким чином, здійснюється за допомогою правового забезпечення, нормативних правил і обмежень, включаючи контроль, заохочення й планування [32].

У регулюванні регіонального розвитку тією чи іншою мірою беруть участь усі державні інститути управління, оскільки їхня діяльність, перш за усе, має пов'язуватись з проблемами «вирівнювання» соціально-економічних показників, що стосуються всіх територій держави. Однак вирішення регіональних проблем не можна вважати їхньою головною функцією. Отже, в системі державного регулювання регіонального розвитку доцільно виокремлювати й запроваджувати програмно-цільову регіонально орієнтовану діяльність органів державного управління, яку можна назвати «державною регіональною політикою».

2.2 Інфраструктурні зміни та державно-приватне партнерство в контексті сучасної концепції сталого регіонального розвитку

Незважаючи на багаторічні пошуки відповідей на принципово важливі питання про загальні принципи, цілі, завдання та результативні моделі сталого соціально-економічного розвитку суспільства, соціально-економічна наука ще й сьогодні може запропонувати лише більш-менш прийнятні обґрунтування, а не логічно вибудовану теорію [76]. Проте, не можна не помітити фундаментального, комплексного дослідження сталого, довгострокового та інтенсивного соціально-економічного розвитку суспільства, яке було викладено у доповіді про стратегію сталого зростання і всебічний розвиток Міжнародного банку реконструкції та розвитку [249]. Саме ця наукова праця дає змогу з'ясувати та виокремити основні теоретичні здобутки й сучасні методологічні підходи до аналізу можливостей сталого регіонального розвитку.

Теоретичними витокami концепції «сталого розвитку» певною мірою, на наш погляд, можна вважати наукові праці В. Вернадського, зокрема його вчення про *ноосферу*. Людський розум, наукова думка й людська діяльність стають визначальними чинниками розвитку людини і суспільства, суттєвою силою, яку за впливом на природу можна порівняти з потужними геобіохімічними процесами. Перемога «колективного людського розуму» має забезпечити збалансований розвиток людини як особистості, людської спільноти й навколишнього природного середовища [15].

Методологічне оформлення концепції «сталого розвитку» відбувається поступово й паралельно із якісними трансформаційними економічними змінами в західноєвропейських країнах протягом першої чверті післявоєнного ХХ ст., а прискорюючим, активізуючим чинником стають відомі «Доповіді», запропоновані Римським клубом.

Римський клуб як міжнародну неурядову організацію було створено у 1968 р. Головною метою його діяльності стало дослідження розвитку людства в епоху науково-технічної революції. Членами клубу, загальною кількістю близько ста осіб, стали вчені, суспільні діячі та бізнесмени багатьох країн світу. Безпосередніми результатами діяльності Клубу, окрім заохочування проведення дослідницьких проєктів, стала публікація так званих доповідей Римському клубу, які привернули увагу світової спільноти

до глобальних проблем та ще й сьогодні спричиняють гостру полеміку.

Започаткував роботу Клубу своєю доповіддю професор Массачусетського технологічного інституту Дж. Форрестер. Розрахунки вченого доводили: якщо світ і надалі буде рухатися шляхом ресурсоемного зростання в умовах демографічного буму, то це неминуче призведе до нестачі природних ресурсів та продовольства одночасно з катастрофічним забрудненням навколишнього середовища [130].

Доповідь Дж. Форрестера вразила членів Клубу обґрунтуванням та висновками, тому вони доручили групі вчених під керівництвом Д. Медоуза продовжити дослідження. Його результати було оприлюднено у всесвітньо відомій праці під назвою «Межі зростання» [57].

Під егідою Римського клубу було проведено низку наукових досліджень з проблематики сталого розвитку: 1974 р. – «Людство у поворотному пункті», 1988 р. – «За межами зростання», 2004 р. – «Межі зростання. 30 років потому» [58].

Головним втілювачем теоретичних напрацювань учених із різних країн світу стосовно концепції «сталого розвитку» стала Організація Об'єднаних Націй. Так, за останні понад півстоліття ООН прийняла багато важливих документів, присвячених глобальним проблемам розвитку людської цивілізації, що стали значним внеском у становлення й поширення концепції «сталого розвитку». Це конвенції про відкрите море (1958 р.), про рибальство та охорону живих ресурсів відкритого моря (1958 р.), про територіальне море та прилеглу зону (1958 р.), про континентальний шельф (1958 р.); резолюція «Економічний розвиток і охорона природи» (1962 р.); програма «Людина і біосфера» (1970 р.); Стокгольмська декларація з навколишнього середовища (1972 р.), програма з навколишнього середовища – UNEP (1972 р.); конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.); Всесвітні стратегії охорони природи (1980 р., 1991 р.); декларація «Порядок денний на XXI століття» (1992 р., 2002 р.); Стамбульську декларація щодо населених пунктів і Порядок денний ХАБІТАТ (1996 р.); Декларація тисячоліття (2000 р.) тощо [11; 118].

Результатом роботи численних конференцій та самітів ООН стали рекомендації для країн, регіонів, населених пунктів світу, які мають враховуватися під час розроблення власних стратегій розвитку, зокрема, щодо загальних принципів та цілей сталого розвитку [72]. Найважливішими рекомендаціями, на нашу думку, є такі:

- «сталий розвиток» (англ. Sustainable developments) – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління та не ставить під загрозу можливість для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби (конференція ООН у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 1992 р.);

- «сталість розвитку» обумовлена умінням жити за принципами справедливості в межах наявних екологічних можливостей (Рада Землі – спеціальний орган, створений для реалізації рішень Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро 1992 р.);

– метою «сталого розвитку» є досягнення балансу між задоволенням суспільних потреб сучасності та захистом інтересів майбутніх поколінь (Комісія ООН зі сталого розвитку);

– «сталий розвиток» – це ефективне управління сукупним капіталом суспільної цілісності задля задоволення зростаючих людських потреб (Світовий банк) [117; 280];

– «сталий розвиток» стосується проблеми забезпечення єдності навколишнього середовища, економічної ефективності й благополуччя народів (Міжнародний інститут сталого розвитку (Канада)) [11; 118].

Ці положення відображені в наукових публікаціях окремих фахівців [31; 56; 59; 62; 71; 78; 104; 118; 123 та ін.], які пропонують власне розуміння «сталого розвитку», де «сталий розвиток» розглядається, *по-перше*, як гармонізація трьох структурних підсистем цивілізованого світу – соціуму, економіки та навколишнього середовища [22]; *по-друге*, як здатність системи витримувати зміни, спричинені зовнішніми і внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність зберігати їхню динамічну рівновагу [12]; *по-третє*, як суспільний розвиток, за якого не руйнується його природна основа, створені умови життя не призводять до деградації людини, соціально-деструктивні процеси не досягають масштабів, що загрожують безпеці суспільства [22]; *по-четверте*, як стійкий розвиток поселень і територій у процесі містобудівної діяльності, де реалізується мета щодо забезпечення сприятливих умов для проживання населення, зокрема обмеження небезпечного впливу господарської чи іншої діяльності на оточуюче природне середовище і його раціональне використання в інтересах сучасного й майбутнього поколінь [126]; *по-п'яте*, як збалансованість соціально-економічного й екологічного розвитку, що ґрунтується на різних модифікаціях рівноваги, насамперед між антропогенним і техногенним навантаженням на середовище та його здатністю до самовідновлення; *нарешті*, як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), окремо взятих країн за науково обґрунтованими планами, тобто шляхом керованого розвитку [25].

Таким чином, сучасне розуміння «сталого розвитку» базується на ідеї, що якість і безпечність життя людей та стан суспільства перебувають під впливом сукупності економічних, соціальних і екологічних факторів, які на них впливають. Людство має орієнтуватися на застосування енергозбережувальних та природоохоронних технологій, створення екологічно безпечної продукції, безвідходне виробництво, збереження непорушності природних біологічних систем, підтримання територіально-культурного плюралізму і т. ін. Саме на цьому акцентує увагу Комісія зі сталого розвитку ООН при формулюванні загальної концепції «сталого розвитку» [188].

Якщо поняття «сталий розвиток» ще й сьогодні уточнюється, про що вже йшлося, то загальні принципи «сталого розвитку» вже знайшли певне осмислення. Вони проаналізовані й витлумачені як в окремих наукових публікаціях, так і в офіційних документах [11; 12; 22; 59; 72; 78; 87; 92; 96;

100; 119]. Це дозволяє згрупувати та запропонувати як базові такі принципи «сталого розвитку»: самодостатність, самозабезпеченість, збалансованість, самовідтворюваність, саморозвиток соціальних систем у своїй окремішності (регіон, держава тощо).

Для оцінки рівня сталості розвитку певної країни чи регіону фахівці розробили систему індексів, що визнаються міжнародною спільнотою як загальноприйняті. Зокрема, для оцінювання рівня *соціального розвитку* країни в міжнародних рейтингових дослідженнях використовується ціла низка індексів. Серед них найчастіше вживаються такі:

- індекс розвитку людського потенціалу – складається з показників, об'єднаних у три субіндекси (ВВП, освіта та тривалість життя) [187];

- індекс щасливих країн – вимірюється на підставі результатів соціологічного опитування¹³;

- індекс якості життя – включає розвиток економіки та інфраструктури, вартість проживання, стан клімату й довкілля, охорони здоров'я, свободи й особистої безпеки, культури й дозвілля [225];

- міжнародний індекс щастя – враховує такі змінні, як реальний ВВП на душу населення, очікувану тривалість здорового життя, рівень корупції та соціальних свобод [250].

Оцінка рівня *економічного розвитку* країни визначається такими індикаторами:

- індекс глобалізації – складається з дванадцяти показників, об'єднаних у чотири загальні групи (економічна інтеграція, особисті контакти, технологічна сумісність, політична участь) [176; 244];

- індекс глобальної конкурентоздатності – складається з дванадцяти показників, об'єднаних у три категорії (базові вимоги, підсилювачі ефективності, інновації й розвиненість) [248];

- індекс економіки знань – складається зі ста дев'яти показників, об'єднаних у чотири загальні групи (економічний та інституціональний режими, освіта та вміння, інформаційно-комунікаційні технології, інновації) [194];

- індекс економічної свободи – складається з сорока показників, згрупованих за п'ятьма напрямками (державний апарат, захист прав власності, доступність грошових коштів, міжнародна торгівля, ступінь регулювання бізнесу) [160];

- індекс податкового тягара й реформ – вимірюється за такими критеріями як корпоративний прибуток, особистий дохід, податок на багатство, соціальна захищеність працедавця, соціальна захищеність працівника, ставка ПДВ [243];

- індекс свободи підприємництва – розраховується за такими показниками, як вхід та вихід з бізнесу, процедура отримання ліцензій і

---

¹³ The World Happiness Index 2016 just ranked the happiest countries on Earth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sciencealert.com/the-world-happiness-index-2016-just-ranked-the-happiest-countries-on-earth>.

кредитів, реєстрація власності, захист прав інвесторів, виконання контрактів, зовнішньоторговельні операції, податковий тягар, ставлення до персоналу [152].

Найчастіше використовується індекс глобальної конкурентоздатності, розроблений експертами Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у співпраці з професором Колумбійського університету Х. Сала-і-Мартіном для оцінки потенціалу зростання країн у середньотерміновій і довготерміновій перспективі з огляду на поточний рівень розвитку [43]. Він складається з трьох субіндексів, відповідно до існуючих, на думку експертів ВЕФ, трьох стадій розвитку національних економік. Просування економіки певної країни від стадії до стадії визначається на підставі змінювання значень двох ключових критеріїв – рівень ВВП на особу та обсяг експорту мінеральної продукції [40; 248].

На першій, так званій традиційній, *факторно-залежній* стадії економічне зростання обумовлюється базовими факторами, а країни конкурують унаслідок забезпеченості ресурсами – це, здебільшого, некваліфікована робоча сила та природні ресурси. Збереження конкурентоздатності на цій стадії залежить від таких чинників:

- надійного функціонування державних і приватних інституцій;
- добре розвинутої інфраструктури;
- стабільності макроекономічного середовища;
- рівня здоров'я та освіченості робочої сили.

Подальший економічний розвиток призводить до переходу у наступну стадію – *орієнтовану на ефективність*, за якої економічне зростання обумовлюється так званими підсилювачами ефективності, якими вважаються:

- якість вищої освіти та професійної підготовки;
- розвиненість і ефективність ринків товарів, послуг, фінансів, а також ринку праці;
- рівень технологічної оснащеності;
- розміри внутрішнього та зовнішнього ринків.

У разі, якщо країни переходять до *інноваційно-орієнтованої* стадії розвитку економіки, що обумовлюється запровадженням інновацій та розвитком наявних можливостей, конкурентоздатність забезпечується внаслідок:

- створюваних і впроваджуваних інновацій;
- ступеня розвиненості приватного сектора.

У додатку А наведено розподіл деяких країн світу за стадіями розвитку національних економік згідно з індексом глобальної конкурентоздатності станом на 2014–2015 рр. [248].

Країна, економіка якої перебуває між двома з будь-яких трьох стадій, вважається країною з «перехідною економікою». Для такої країни (прикладом може бути Україна) питома вага складників рейтингу змінюється поступово протягом її розвитку (Україна перемістилася з 84 на 76 позицію [там само, с. 25]).

Для оцінювання рівня *екологічного розвитку* країни в міжнародних рейтингових дослідженнях зазвичай використовують такі індикатори:

- індекс контролю змінювання клімату – розраховується за такими критеріями: державна екологічна політика, викиди в атмосферу CO₂ промислового походження, використання поновлюваних джерел енергії [246];

- показник глобального потепління – вимірюється за критерієм викидів в атмосферу CO₂ у розрахунку на одного мешканця [252];

- індекс екологічності виробничої діяльності – складається з 25 показників, згрупованих у десять категорій (екологічне здоров'я, забруднення повітря і води, біологічна різноманітність і місце проживання, лісове і сільське господарство, рибальство, зміна клімату) [158].

Водночас у різних країнах світу застосовуються і власні методики щодо оцінювання сталого розвитку. Зокрема, українськими фахівцями з Інституту прикладного системного аналізу НАН і МОН України було розроблено свою методику оцінювання сталості розвитку, яка пропонується і для інших країн [104]. За цією методикою *індекс сталого розвитку країни* розраховується за допомогою інтегрального показника, який складається з трьох субіндексів (економічний, екологічний, соціально-інституціональний) та одинадцяти складників (базові потреби, підприємництво, ринок праці, інноваційно-інвестиційні можливості, екологічні системи, екологічне навантаження, регіональне екологічне управління, розвиток людського потенціалу, якість життя, відповідність суспільству знань, інституціональний розвиток суспільства).

Сьогодні складно робити прогнози щодо віддаленого майбутнього, проте, навіть у публікаціях, що не позиціонують себе як керівництво до дії, економіка України не згадується навіть серед трьох десятків розвинених економік світу 2050 р. [253]. Відтак, країнам, що лише розпочинають реалізовувати стратегії довготермінового економічного зростання, доведеться зважати на низку нових глобальних проблем, які не виникали раніше, а саме: а) зростання цін на сировину та енергоресурси; б) старіння населення; в) зростання міжнародної конкуренції тощо.

Отже, повернемося до розгляду факторно-залежної стадії, подолання якої, про що вже йшлося, стає важливим чинником соціально-економічного зростання країни, оскільки, з одного боку, вона пов'язана з необхідністю розбудови добре розвинутої *інфраструктури*, а з іншого, – розвиток інфраструктури вважається важливим показником якості життя.

Спробуємо з'ясувати, чому для забезпечення сталого розвитку суспільства вирішальне значення має розвиток інфраструктури.

Інфраструктура (з англ. *infrastructure*), (з лат. *infra* – нижче, під) – базова фізична структура суспільства або організації, комплекс виробничих і невиробничих галузей, які забезпечують умови відтворення та надання технічних, технологічних, соціально-економічних, маркетингових, фінансових, юридичних, інформаційно-комунікативних, освітніх та інших послуг [32].

Звідси можна виокремити і базовий склад інфраструктури, що обумовлюється її певним різновидом, зокрема: *інноваційна інфраструктура* – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій, які надають послуги щодо забезпечення інноваційної діяльності; *інженерно-транспортна інфраструктура* – комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій; *виробнича інфраструктура* – комплекс або система галузей і структур, що забезпечують функціонування промислового й аграрного виробництва відповідними послугами; *соціально-побутова інфраструктура* – система організацій, установ, суб'єктів підприємництва і невиробничої сфери, які забезпечують обслуговування життєдіяльності населення та ін.

За призначенням і функціями інфраструктура поділяється на виробничу й соціальну (невиробничу). *Виробнича інфраструктура* – це сукупність галузей і різновидів діяльності, що обслуговують виробництво (транспорт, зв'язок, дороги, трубопроводи, лінії електропередач і т. ін.). *Соціальна інфраструктура* – галузі і види діяльності, що обслуговують населення (охорона здоров'я, освіта, спорт, торгівля тощо). Вона характеризується ознаками, важливими для цього дослідження. Соціальна інфраструктура (з англ. *social infrastructure*), як зазначають фахівці, становить собою комплекс матеріальних об'єктів, громадських суб'єктів та нематеріальних чинників, за допомогою яких забезпечується реалізація й захист прав і свобод громадян, визначення, задоволення й узгодження потреб та інтересів населення. До складу матеріальних об'єктів соціальної інфраструктури входять об'єкти соціально-побутової, соціально-економічної, соціально-освітньої, соціально-культурної, соціально-комунікаційної й соціально-правової інфраструктури. Громадськими суб'єктами соціальної інфраструктури вважаються політичні партії, громадські організації, органи самоорганізації населення, професійні і творчі спілки, національно-культурні товариства, релігійні громади та групи інтересів (групи тиску). Нематеріальні чинники соціальної інфраструктури – це правові норми та нормативна база суспільного розвитку, морально-етичні норми, суспільні цінності, ідеали, менталітет, традиції й соціальний капітал [там же].

Важливість соціальної інфраструктури для суспільного розвитку полягає в тому, що вона дає змогу соціуму реалізувати свої матеріальні й нематеріальні потреби, а органам публічної влади – забезпечити людино-орієнтоване демократичне управління суспільним розвитком.

У посткризовий період кінця XX ст. основою для економічної політики Китаю, Індії, Бразилії, США та інших великих за територією і кількістю населення країн стало створення нової інтелектуальної інфраструктури XXI ст. на основі інвестиційного партнерства держави, муніципалітетів і бізнесу.

Таким чином, під інфраструктурою розуміють складну систему комунікацій, об'єктів, споруджень, а також організацій та установ, що забезпечують життєдіяльність громадян на певній території, а її узагальнювальними особливостями є комплексність, поєднання матеріальних і нематеріальних чинників, спрямованість на забезпечення виробничих

процесів та надання широкого спектру послуг населенню.

Інфраструктура стимулює й стабілізує розвиток територіальної і галузевої структури господарства, прискорює або уповільнює процеси суспільного виробництва, поліпшує умови життя населення. У сучасному світі роль і місце інфраструктури набуває нового змісту. Її значення зростає у зв'язку з розвитком виробництва. Інфраструктура поступово стає одним із базових факторів інтенсифікації та підвищення ефективності національної економіки, формування її інвестиційної привабливості, створення передумов для зростання та підвищення якості життя громадян.

Щороку Всесвітній економічний форум публікує рейтинг конкурентоздатності країн світу, який визначається за індексом глобальної конкурентоздатності [40; 248]. Важливим складником цього індексу, про що вже йшлося, є характеристика стану інфраструктури, а сам індекс належить до базових факторів, які визначають економічне зростання й конкурентоздатність країни, особливо на традиційній, факторно-залежній стадії розвитку національної економіки. Згідно зі звітом цього Форуму недостатнє фінансування розвитку інфраструктури є одним із найсерйозніших економічних ризиків для всіх країн світу, оскільки інфраструктура є запорукою їхнього процвітання та стійкого розвитку [248].

Надзвичайно актуальною можна вважати проблему ефективного управління інвестиціями щодо створення й розвитку інфраструктури. Вирішити цю проблему самотійно, на наш погляд, не може ні держава, ні бізнес. В економіці постіндустріального типу інвестиції не лише безпосередньо, а й опосередковано, через розбудову інфраструктури, пов'язані з розвитком виробництва, відтак, провідні країни світу виявляють інтерес до більш-менш прийняттого вирішення фінансових та інституціональних питань розвитку інфраструктури. Це означає, що за умов обмежених інвестиційних ресурсів, управління інвестиціями в інфраструктурній сфері зосереджується на таких напрямках:

- активне впровадження проєктів державно-приватного партнерства (далі – ДПП);

- формування на законодавчій основі партнерських відносин між приватними фірмами, підприємствами і державою задля розвитку інфраструктури;

- державне регулювання тих процесів, де це необхідно [39; 49; 76].

Не випадково з'явилася ідея і практика економічного партнерства. Йдеться про створення й розвиток нового сегмента національної економіки – *економіки партнерства*, головною особливістю якої є формування системи загальних для суспільства, держави і бізнесу цілей, об'єднання їхніх ресурсів, спільність дій, справедливий розподіл результатів і спільна відповідальність. Економіка партнерства базується на кооперуванні – замість конкуренції та консенсусі – замість конфронтації. Головними критеріями успішності розвитку економіки партнерства є ефективність управління і суспільна прийнятність результатів, а необхідними умовами формування – пріоритет суспільних інтересів і цілей сталого розвитку, погоджені суспільна, державна

й корпоративна політики, дієві механізми розподілу ризиків і взаємної підтримки, міцна партнерська мережа, прозорість і підзвітність усіх учасників [106].

Як свідчать публікації й офіційні документи, державно-приватне партнерство є досить поширеним форматом ефективної взаємодії державного та приватного секторів у світовій практиці (рис. 2.1). Проте, його концептуальне становлення у сучасному розумінні відбулося лише наприкінці минулого століття.

Рисунок 2.1 – Напрями застосування технології ДПП у міжнародній практиці

Досвід спільної реалізації інвестиційних проектів держави і бізнесу має досить давню історію. Уперше це відбулося у Франції в 1552 р. під час будівництва каналу на концесійній основі. Широко почало застосовуватися концесійне інвестування тільки на рубежі XIX – XX ст., коли у багатьох країнах, охоплених промисловою революцією, активно будувалися залізниці. Чинниками, що стимулювали розвиток ДПП, починаючи з 90-х років XX ст., стали:

- необхідність підвищення глобальної конкурентоздатності (про що вже йшлося);
- технологічна революція;
- скорочення обсягів бюджетних інвестицій в інфраструктуру через боргові кризи 1998 та 2008 рр.;
- збільшення соціальних зобов'язань і навантаження на бюджет;
- зростаюча конкуренція на фінансово-кредитних ринках [75–76; 180].

У 2000 році в Декларації тисячоліття ООН вперше було наголошено на необхідності розвитку довготривалого партнерства з приватним сектором задля досягнення цілей тисячоліття [39]. Втім ще на початку XXI ст. технологія ДПП активно використовувалася лише в декількох країнах і лише

зараз більшість країн світу реалізують суспільно значущі проекти, які стосуються розбудови й модернізації інфраструктури, досягаючи значних успіхів у справі підвищення ефективності публічного врядування внаслідок переваг ДПП. Тобто європейські країни досить активно використовують ДПП не тільки як дієвий засіб з метою розвитку інфраструктури, а й для підвищення ефективності щодо реалізації функцій у системі державного управління та місцевого самоврядування. Останнє відбувається у зв'язку з тим, що ДПП здатне впливати на створення оптимальної для суспільства моделі реалізації функцій публічної влади.

Таким чином, починаючи з 90-х років ХХ ст., розвиток ДПП розглядається теоретиками і практикаками як провідний інструмент політики соціально-економічного розвитку, оскільки за цей час відбулося зміщення пріоритетів державного управління від прямого виконання функції з надання суспільних товарів та послуг державою до гарантування нею достатніх обсягів і належної якості їхнього постачання [217].

Однак домінування неоліберальної парадигми обумовило інерційний і одночасно нерівномірний характер світового розвитку в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Одним з наслідків цього стало виникнення так званих *«інфраструктурних розривів»*, що являють собою зростаючу різницю між інвестиційними потребами та інвестиційними можливостями національних економік практично в усіх країнах світу (табл. 2.3) [76].

Таблиця 2.3 – Потреба в інфраструктурних інвестиціях за країнами і регіонами світу станом на 2010 р.

№ з/п	Регіон світу	Сума, млрд дол. США на рік	№ з/п	Країна	Сума, млрд дол. США
1	Центральна і Східна Європа	210,0	1	США	1600,0
2	Східна Азія	178,0	2	Німеччина	843,0
3	Латинська Америка	71,0	3	Китай	660,0
4	Ближній Схід та Північна Африка	28,0	4	Росія	515,0
5	Центральна і Південна Африка	26,0	5	Індія	250,0
—	—	—	6	Канада	125,0
—	—	—	7	Україна	65,0

Головною причиною поглиблення «інфраструктурних розривів» можна вважати, на наш погляд, не ефективний менеджмент суспільних послуг, не ринковий за визначенням характер їхнього виробництва та надання, а також дефіцит у державному секторі фінансових ресурсів для модернізації та розвитку інфраструктури. Зазначені «розриви» усвідомлюються поступово, у зв'язку із збільшенням проектів ДПП. Так, технологію співпраці держави й бізнесу у її сучасному вигляді вперше було впроваджено наприкінці 70-х

років ХХ ст. у Великій Британії. Британська модель ДПП отримала назву «приватна фінансова ініціатива» (private financing initiative). Її специфічною особливістю є те, що витрати приватного інвестора компенсуються згодом, як прибутки від експлуатації (зазвичай інвестор залучається до подальшої експлуатації об'єкта і організації його діяльності) або бюджетних виплат.

За період 1987–2008 рр. у Великій Британії щорічно укладалося до 80 нових угод і у межах ДПП було підписано контрактів на загальну суму 65,5 млрд фунтів стерлінгів (додаток Б) [180]. За даними британського уряду, проекти у форматі приватної фінансової ініціативи забезпечували приблизно 17 % економії для національного бюджету. Хоч за секторами економіки впроваджувані інвестиційні проекти розподілялися по різному, однак держава намагалася не втрачати контроль над створеними об'єктами в різних секторах економіки, залишаючись їх власником.

Це повною мірою стосується і лідерів серед країн, що розвиваються (табл. 2.4) [39, с. 69]. Безперечно, стрімкий розвиток країн БРІК (Бразилія, РФ, Індія, Китай) в останні 10–15 років обумовлюється (окрім усього іншого) і з налагодженням у цих країнах результативної співпраці між державою та бізнесом в інтересах і заради суспільства загалом.

Таблиця 2.4 – Показники реалізації інвестиційних проектів у форматі ДПП у країнах БРІК станом на 2007 р.

№ з/п	Країна	Обсяги інвестицій, млрд дол. США	Частка в загальних інвестиціях, %	Частка в загальній кількості проектів, %
1	Індія	22,5	14,2	17,4
2	РФ	19,0	12,0	4,9
3	Бразилія	15,9	10,1	3,1
4	Китай	7,5	4,7	28,1
	Усього	64,9	41,0	53,5

Найбільш розвинуті європейські ринки проектів ДПП, окрім Великої Британії, мають Греція, Іспанія, Франція, Італія та Ірландія (табл. 2.5) [180]. Хоч ступінь поширеності і секторальна структура застосування проектів ДПП в різних країнах є різною (табл. 2.6) [39, с. 70], проте можна стверджувати, що здебільшого це сфери суспільного виробництва, які визначають рівень та якість життя населення, а отже, подібними проектами мають цікавитися всі без винятку члени суспільства.

Таблиця 2.5 – Інвестиційні проекти, упроваджені в країнах Європи у форматі ДПП за період 2001–2008 рр. [180]

№ з/п	Країна	Вартість підписаних контрактів за роками, млн. євро						Кількість контрактів
		2001-2004	2005	2006	2007	2008	Усього	
1	Греція	—	798	1600	3885	1000	7283	8
2	Іспанія	1000	1154	1664	309	—	4127	38
3	Франція	—	1788	735	329	1241	4093	34
4	Італія	890	2179	439	55	—	3563	20
5	Ірландія	720	121	623	1489	300	3253	19
6	Бельгія	1300	480	—	300	680	2760	6
7	Нідерланди	1302	—	431	—	1020	2753	9
8	Німеччина	440	830	177	465	117	2029	40
9	Польща	1520	—	—	—	—	1520	2
10	Болгарія	—	366	288	366	—	1020	6
11	Австрія	49	—	850	—	—	899	6
12	Фінляндія	—	700	—	—	—	700	1
13	Угорщина	—	—	38	15	500	553	11
14	Кіпр	—	500	—	—	—	500	1
15	Португалія	278	—	32	140	—	450	7
16	Інші країни	485	2	490	—	—	977	7
17	Усього	7984	8918	7367	7353	4858	36480	215

Таблиця 2.6 – Пріоритетні сфери упровадження проектів ДПП у країнах Європи протягом 2001–2010 рр. [39, с. 70]

№ з/п	Країна	Сфера					
		Житлово-комунальна інфраструктура	Інформаційно-комунікаційна інфраструктура	Правоохоронна та оборонна інфраструктури	Соціальна інфраструктура	Спортивна інфраструктура	Транспортна інфраструктура
1	Австрія	X	X	*	X	X	X
2	Бельгія	X	—	*	X	—	X
3	Болгарія	*	—	—	—	—	X
4	Велика Британія	X	X	X	X	X	X
5	Греція	*	—	*	X	*	X
6	Данія	X		X	X	—	X
7	Естонія	X	*	—	X	—	*
8	Ірландія	X	—	*	X	X	X
9	Іспанія	X	—	X	X	*	X
10	Італія	X	—	—	X	X	X
11	Латвія	X	—	—	X	—	*
12	Литва	—	—	—	X	*	*
13	Мальта	*	—	—	*	—	—
14	Нідерланди	X	—	X	X	—	X
15	Німеччина	X	*	X	X	X	X
16	Польща	X	—	*	X	*	X
17	Португалія	—	*	*	X	—	X
18	Румунія	X	*	—	*	*	X
19	Словаччина	X	X	*	X	—	X
20	Словенія	*	—	—	*	*	*
21	Угорщина	X	*	X	X	X	X
22	Фінляндія	—	—	—	X	—	X
23	Франція	X	X	X	X	X	X
24	Хорватія	X	—	—	*	—	X
25	Чехія	X	—	X	X	*	X
26	Швейцарія	—	X	—	X	—	—
Примітка. Використовується таке ранжування ступеню пріоритетності сфер упровадження: X – найбільш пріоритетна, X – пріоритетна, * – відносно пріоритетна							

Світовий досвід ДПП свідчить про його високу ефективність та результативність. Особливістю сьогодення є широке використання ДПП у сферах традиційної державної відповідальності – на об'єктах загального користування (громадський транспорт, комунальна інфраструктура, соціальна інфраструктура, об'єкти культури, історичні пам'ятки) і під час надання суспільних послуг (ремонт, реконструкція та утримання об'єктів загального користування, прибирання території, ЖКГ, освіта, охорона здоров'я тощо).

Таким чином, можна стверджувати, що ДПП сьогодні поширене у переважній більшості європейських країн (див. табл. 2.5 і 2.6), а традиційними секторами використання цієї технології вважаються всі суспільно значущі сфери життєдіяльності, опікування якими, за визначенням, є обов'язком і відповідальністю держави. Використання переваг ДПП у суспільному секторі становить його характерну ознаку.

Протягом останніх років у світі спостерігається стрімке зростання частки проектів ДПП, які можна кваліфікувати як «зелені інвестиції», що в майбутньому не омине й України [39].

Досвід упровадження регіональної політики в різних країнах свідчить про те, що більшість із них зазнали значних якісних змін у забезпеченні сталого розвитку. Частково це демонструє здатність влади професійно реагувати на внутрішні виклики, а частково – адекватно реагувати на посилення глобалізації з усіма її позитивними й негативними наслідками (прискорене поширення інформації та технологій, зменшення транспортних витрат та зростання конкурентної боротьби тощо). Якщо раніше регіональна політика будувалась за принципом втручання «згори – вниз» з метою «порятунку» певних галузей господарства, то нині ця політика головно зосереджується на створенні сприятливих умов для розвитку регіонів, на законодавчому забезпеченні необхідного середовища для економічної діяльності територій. Є багато чинників, які обумовлюють формування такого середовища, зокрема правові гарантії, інвестиційні можливості, людські ресурси, новітні технології, ринкові й управлінські інститути, соціальний капітал тощо. Проте лише їхня комплексна дія може уможливити так званий синергетичний ефект. Відсутність соціально-економічних змін у контексті стратегії розвитку внутрішнього ринку держави є свідченням того, що наявна соціальна система може вважатися швидше «мертвою», ніж «живою», а отже, не слід очікувати виникнення синергетичного ефекту в цьому випадку.

Ключовою ознакою сталого розвитку усіх територій держави можна вважати наявність системоутворювального управлінського впливу органів державного управління та органів місцевого самоврядування в процесі їхнього функціонування.

2.3 Вплив спортивних мега-подій на забезпечення сталого розвитку територій

Обов'язковими для розвитку спорту є підготовка і проведення *спортивних змагань світового рівня*, які об'єднують кращих спортсменів, тренерів, суддів, спортивних лікарів, менеджерів, керівників, журналістів, а також «глобальну аудиторію» – спортивних уболівальників і глядачів з країн усього світу. Такі змагання отримали назву спортивних *мега-подій*.

Показники відвідуваності матчів фінальної частини чемпіонатів світу та Європи з футболу подано в таблицях 2.7 і 2.8, складених авторами на підставі аналітичних і статистичних даних, розміщених на офіційних сайтах ФІФА та УЄФА.

Таблиця 2.7 – Відвідуваність матчів фінальної частини чемпіонатів світу з футболу, тис. ос.

№ з/п	Рік проведення	Місце проведення	Усього глядачів / у середньому за матч
1	1930	Уругвай	434,5/24,1
2	1934	Італія	395,0/23,2
3	1938	Франція	483,0/26,8
4	1950	Бразилія	1 337,0(1 040,0)/60,8
5	1954	Швейцарія	943,0/36,3
6	1958	Швеція	868,0/24,8
7	1962	Чилі	776,0/24,3
8	1966	Англія	1 614,7/50,5
9	1970	Мексика	1 674,0/52,3
10	1974	ФРН (Німеччина)	1 774,0/46,7
11	1978	Аргентина	1 610,2/42,4
12	1982	Іспанія	1 856,3/35,7
13	1986	Мексика	2 407,4/46,3
14	1990	Італія	2 517,4/48,4
15	1994	США	3 588,0/69,0
16	1998	Франція	2 939,9/45,9
17	2002	Південна Корея/Японія	2 717,1/42,5
18	2006	Німеччина	3 353,7/52,4
19	2010	ПАР	3 178,9/49,7

Таблиця 2.8 – Відвідуваність матчів фінальної частини чемпіонатів Європи з футболу, тис. ос.

№ з/п	Рік проведення	Місце проведення	Усього глядачів / у середньому за матч
1	2	3	4
1	1960	Франція	79,0/19,7
2	1964	Іспанія	156,3/39,1
3	1968	Італія	299,2/59,9
4	1972	Бельгія	—*
5	1976	Югославія	106,1/26,5

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4
6	1980, 1984, 1988, 1992, 1996	Італія, Франція, ФРН (Німеччина), Швеція, Англія	—*
7	2000	Бельгія/Нідерланди	1 122,8/36,2
8	2004	Португалія	1 156,5/37,3
9	2008	Австрія/Швейцарія	1 140,9/36,8
10	2012	Польща/Україна	1 440,9/46,5
* Розрахунок неможливий унаслідок відсутності точних даних.			

Постійним і значущим заходом місце серед міжнародних спортивних змагань є Олімпіада – літні й зимові Олімпійські Ігри, які проводяться кожні чотири роки.

Значення і цінність прийняття (підготовки, організації) та проведення Олімпійських Ігор є об'єктом багатьох досліджень, де представлено різні думки і погляди авторів щодо переваг чи недоліків таких заходів. Слід зазначити, що принаймні одна вагома перевага визнається усіма: організація цих змагань вважається унікальною можливістю для міста і країни як господарів – це формування їхнього позитивного іміджу, просування свого туристичного продукту на міжнародний ринок.

За організацію і місце проведення Олімпіади відповідальність несе Міжнародний олімпійський комітет (далі – МОК), створений 23 червня 1894 р., міжнародні спортивні федерації (далі – МСФ) та Національні олімпійські комітети (далі – НОК), які є трьома головними складниками Олімпійського руху, а також керівництво приймаючого міста.

МОК контролює всі джерела Олімпійських видатків і надходжень, які генеруються з шести головних програм, а саме: партнерство МОК зі ЗМІ, спонсорування за *TOP*-програмою «The Olympic Partnership Programme», ліцензування на міжнародному рівні, внутрішнє спонсорування, забезпечення квитками; усі ліцензування в приймаючій країні здійснюються Організаційним комітетом Олімпійських Ігор під керівництвом МОК.

МОК проводить широкомасштабну маркетингову діяльність. Прибутки, отримувані від телебачення, спонсорів і загалом від системи накопичення коштів, допомагають забезпечити фінансову незалежність Олімпійського руху (для прикладу, протягом 1997–2000 рр. маркетингова діяльність принесла близько 3,6 млрд дол. США). У середньому структура доходів є такою: радіо- і телетрансляція – 53 %, спонсорство – 34 %, продаж квитків – 11 % і ліцензування – 2 %. Зі свого боку, 98 % доходів Комітет витрачає на організацію Олімпійських Ігор і розвиток спорту в усьому світі, а залишок спрямовується на адміністративні витрати.

МОК повністю контролює переговори зі ЗМІ, зокрема, телевізійні мережі [16; 17, с. 110]. Так, до 1972 р. одержувачами доходів від продажу прав на трансляцію Ігор були МОК і оргкомітети країн, де проводились Ігри. Наприклад, на Іграх 1968 р. в Греноблі і 1964 р. в Мехіко перший мільйон

доларів від контракту, 2/3 другого мільйона і третину від кожного наступного мільйона потрібно було відраховувати до фонду МОК, а решта суми коштів мала передаватися в розпорядження оргкомітету країни-організатора Ігор. Та вже з 1972 р. МОК включив до схеми розподілу теледоходів і національні олімпійські комітети. Проте це рішення було формальним, оскільки кошти, нібито належні НОК, розподілялися між усіма країнами-членами МОК і кожен НОК отримував порівняно невелику суму. Отже, МОК запропонував не розподіляти цю суму між 130 наявними на той час комітетами, а перерахувати її на рахунок програми «Олімпійська солідарність», яка призначалася для надання допомоги НОК насамперед країнам, що розвиваються [68].

Потрібно зауважити, що частка прибутків від продажу прав на телетрансляції в загальній структурі прибутків від проведення Олімпійських Ігор не така вже й мала (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Частка прибутків від продажу прав на телетрансляції в загальній структурі прибутків від проведення Олімпійських Ігор, (%) [68]

Показник	Олімпійські Ігри			
	Сідней 2000	Солт-Лейк-Сіті 2002	Афіни 2004	Турин 2006
Частка прибутків від продажу прав на телетрансляції в загальній структурі прибутків	45	35,5	49	51

Більше того, ця частка може зростати залежно від часу й місця проведення Ігор та їх належної організації. Так, грошові кошти, отримані від продажу прав на трансляцію Зимових Олімпійських Ігор у Нагано (Японія) 1998 р., зросли порівняно із Зимовою Олімпіадою у Ліллекхаммері (Норвегія) 1994 р. більш ніж на 45 %, тоді як доходи від продажу прав на трансляцію Літніх Олімпійських Ігор у Сіднеї (Австралія) 2000 р. зросли більш ніж на 50 % порівняно з Літньою Олімпіадою в Атланті (США) 1996 р. Окрім того, Комітет прикладає багато зусиль для розвитку взаємовигідних відносин зі спонсорами, для чого укладає з ними довготермінові угоди. Успішна співпраця зі ЗМІ та спонсорами уможливила підтримку НОК під час проведення кожних Ігор [67].

Отже, процес організації Олімпійських Ігор має низку *особливостей*, які різняться залежно від того, у якій країні їх проводять. Фахівці виокремлюють шість основних особливостей, притаманних усім країнам, господарям Олімпіад [67–68; 233; 251].

Першою особливістю є те, що всі члени МОК колективно визначають місто, у якому, на їхню думку, Олімпіада буде проводитися найуспішніше, для того щоб інші міста могли конкурувати з ним на предмет організації Ігор в майбутньому. Що більше міст буде заявлено на Ігри, то швидше їх країни й

уряди намагатимуться створити інвестиційно-привабливе середовище.

Друга особливість – наявність географічного угруповання членів МОК, чия культурна ідентичність є важливим фактором для обрання претендента.

Третьою особливістю є усвідомлення приймаючими урядами значення і цінності Олімпійських Ігор у трьох головних сферах: міжнародні відносини, національна свідомість і зв'язки з громадськістю.

Щодо міжнародних відносин, то можна, як приклад, розглянути Олімпійські Ігри в Сеулі (Південна Корея). Їх проведення дало змогу уряду країни покращити стосунки з Північною Кореєю та іншими так званими «соціалістичними» країнами. Додаткові ресурси, витрачені для досягнення високого рівня проведення Олімпіади, дозволили приймаючій країні показати себе з кращого боку на міжнародній арені.

Крім того, потрібно взяти до уваги і той факт, що країна, де відбуваються змагання, до початку Ігор уже проводила або ще проводитиме міжнародні спортивні заходи, що сприятиме у майбутньому зміцнити її зв'язків із іншими державами. Оскільки Олімпійські Ігри в Сеулі привернули увагу світової спільноти, Південна Корея скористалася можливістю бути визнаною на міжнародній арені як високотехнологічна країна. Це також було метою китайського уряду під час організації Олімпіади у 2008 р.

І, нарешті, Ігри дають змогу зміцнити зв'язки з громадськістю. Раніше мотиваційним фактором організації заходу було продемонструвати верховенство політичної системи, як це робили комуністичні режими в 70-х і 80-х рр. XX ст. Пізніше проведення Олімпійських Ігор мотивувалося демонструванням усього світові основних змін, що відбувалися в приймаючій країні. Наприклад, Олімпіада в Мюнхені мала на меті довести, що сучасна Німеччина позбавилася нацистського минулого, а Південна Корея намагалася продемонструвати свої високотехнологічні галузі та закріпити імідж країни, що розвивається. Австралія ж використала цю мега-подію для покращення туристичного іміджу країни, а не лише для розвитку Сіднея. І, нарешті, Пекін продемонстрував зростаючу важливість Китаю для світової економіки, провівши так звані «високотехнологічні» Олімпійські Ігри.

Загалом підготовка і проведення Олімпійських Ігор є найкращою рекламною можливістю, на яку можуть сподіватися міста чи країни. За декілька років до початку Олімпіади будівельні та інші компанії країни сповіщають про свою причетність до їх проведення, а протягом декількох місяців до відкриття церемонії журналісти й репортери активно розповідають про цю країну.

Церемонія відкриття, яка свідчить про культурний рівень приймаючої країни, привертає увагу щонайменше 3 млрд людей, а в цілому за Іграми спостерігає понад 90% дорослого населення з усього світу, яке користується послугами телебачення. Інтенсивність і методи рекламування змагань визначають господарі й ЗМІ. Так, під час проведення Олімпійських Ігор у Сіднеї Австралійський Туристичний Комітет (The Australian Tourist Commission) розробив «стратегію просування» міста й країни, що містила

понад 1000 проектів, і забезпечив не лише сприятливі умови праці для ЗМІ, а й надав додаткову необхідну інформацію про Сідней і Австралію.

Четвертою особливістю є те, що всі політичні сили приймаючого міста зобов'язані зробити все можливе для досягнення високого рівня як туристичних прибутків, так і ділових угод. Такою була мета Барселони (Іспанія), Сіднея (Австралія) і Афін (Греція). Ще одним важливим завданням місцевих політиків має стати позиціонування переваг міста для стимулювання іноземних інвестицій. На сьогодні очевидно, що мережа таких «глобальних міст» постійно розвивається, поєднуючи глобальні й транснаціональні зв'язки, через які координуються міжнародні економічні відносини у певних сферах.

Проведення Олімпіад позитивно впливає на розвиток місцевих чинників, важливих для формування «глобального міста»: удосконалюються телекомунікації, зводяться нові споруди тощо. Прикладом усвідомлення світовою спільнотою значення Сеулу як приймаючого міста та його досконала інфраструктура стимулювали прихід міжнародних компаній і збільшення продажів національних товарів на зарубіжних ринках.

Наступним завданням місцевих політиків є надання допомоги приймаючому місту (якщо воно не є столицею країни) стосовно його впізнання за кордоном. Наприклад, унаслідок проведення Олімпіади в Іспанії місто Барселона посіло друге місце за рівнем економічного розвитку в країні після Мадрида).

П'ятою особливістю вважається виникнення реальної можливості для інтенсивної розбудови місцевої/регіональної економіки, коли вигода виявляється у всебічному розвитку інфраструктури, створенні нових спортивних споруд тощо. У разі економічного (будівельного) буму ціна на послуги будівельних та суміжних компаній зростає, а це означає, що їхні доходи зростають. Окрім того, рейтинг таких компаній підвищується. Наприклад, компанія «Multiplex», яка будувала стадіон для Олімпіади в Австралії, використала цей факт для укладання важливих контрактів за кордоном. Інші місцеві компанії можуть бути партнерами Ігор і також розглядати їх як унікальну можливість для започаткування справи, укладання угод, просування свого іміджу в країні та за кордоном.

Останньою особливістю є наявність розвиненої телевізійної мережі. Джерелом престижу й прибутку стає не лише трансляція Олімпіади, а й продаж реклами у прайм-тайм. Так, американський телеканал NBC купив права на трансляцію Олімпійських Ігор у Ванкувері (Канада) у 2010 р. та в Лондоні (Велика Британія) у 2012 р. за 2 млрд дол. США із наміром перетворити ці інвестиції на значні доходи [там само].

Спробуємо з'ясувати значення впливу визначних міжнародних спортивних подій на розвиток економіки, політики, культури, спорту приймаючих країн, їхніх регіонів та міст, звернувшись до історії осмислення проблеми суспільного розвитку.

Основні ідеї сучасної концепції постіндустріального суспільства знаходимо у працях відомих західних фахівців, які у своїх дослідженнях

використовують різноманітні методологічні підходи – Д. Белл [9], Дж. Гелбрейт [18], Е. Тоффлер [124]. Значний внесок у розроблення засад економічного складника теорії постіндустріалізму зробили українські вчені, зокрема А. Гальчинський, В. Геєць [45], А. Гриценко, М. Долішній [28], А. Чухно [131–132] та ін.

Щоб з'ясувати спільне (загальне) в теоретичних положеннях різних шкіл і напрямів наукових досліджень у межах концепції «постіндустріалізму», розглянемо як ця концепція формувалася.

У 60-ті роки ХХ ст. виникають теорії «індустріального суспільства» (хоч цей термін застосовували, як відомо, ще А. Сен-Сімон та О. Конт) і «неоіндустріального суспільства» (Дж. Гелбрейт, В. Ростон, Ж. Еллюль), в яких акцентується на ролі науки й інноваційних технологій, а також на особливостях «суспільства споживання» як найважливіших чинниках механізму соціально-економічного розвитку. Дещо пізніше, у 70-ті рр., з'явилася теорія «постіндустріального суспільства» Д. Белла, що ґрунтувалася на концептуальних ознаках професійної стратифікації, інтелектуальних технологіях, переважанні послуг над товарами та зростанні ролі знань. На схожих теоретико-методологічних засадах базувалась і теорія «суперіндустріальної цивілізації третьої хвилі» Е. Тоффлера [75].

Наприкінці 70-х і у 80-ті рр. ХХ ст. концепція «постіндустріалізму» набула подальшого розвитку в теоріях, що визначали генерування, обробку й передачу інформації джерелом зростання економічної продуктивності та головним рушієм суспільного розвитку: «інформаційного суспільства» (Т. Умесао, Дж. Ходжсон), «економіки знань» (Ж. Сапір, В. Іноземцев), «індустрії знань» (Т. Махлуп), «електронно-цифрового суспільства» (Д. Танскотт) тощо.

В усіх зазначених вище теоріях головними відмінностями «постіндустріального» й «індустріального» суспільства названо такі: економічні – змінювання виробництва «благ-товарів» на виробництво «благ-послуг», а згодом й на виробництво «благ-інформації/знань»; соціальні – змінювання структури суспільства та особливостей в організації праці; технологічні – змінювання «технологічних укладів»; політичні – розвиток глобальних політичних мереж; культурологічні – взаємовплив культур тощо [там само].

Сам термін «постіндустріальне суспільство» було введено в науковий обіг Д. Беллом у такому вигляді: постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого пріоритетним замість виробництва товарів стало виробництво послуг, проведення досліджень, організація системи освіти й підвищення якості життя; у якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найважливіше, у якому поглиблюється залежність між упровадженням інновацій та досягненнями теоретичних знань [9]. Отже, становлення нового інформаційного постіндустріального способу виробництва супроводжується змінами як у виробництві, так і в суспільно-виробничих відносинах. Такі зміни виявляються у переході до переважання нематеріального виробництва, інтелектуалізації праці й

виробництва та, відповідно, у соціальній структурі суспільства [132].

Ще однією важливою частиною даного дослідження є розгляд економічних теорій регіонального розвитку, а саме теорій просторової організації економіки.

Найбільшого визнання серед теорій просторової організації економіки набула *теорія полюсів росту* французького економіста Ф. Перроу. Вона базується на уявленні про провідну роль галузевої структури економіки, насамперед провідних галузей, що створюють нові товари й послуги. Центри і ареали економічного простору, де розміщуються підприємства провідних галузей, стають «*полюсами тяжіння*» факторів виробництва, оскільки забезпечують їхнє найбільш ефективне використання. Це призводить до концентрування підприємств і формування «*полюсів економічного зростання*» [21; 54].

Інший французький дослідник Ж. Будвіль довів, що полюсами росту можна вважати не тільки сукупність підприємств провідних галузей, а й певні території, що відіграють в економіці країни загалом або її регіону роль джерела інновацій і прогресу. За визначенням Ж. Будвіля, «*регіональний полюс зростання*» становить собою комплекс галузей, що розвиваються і розширюються, розміщених в урбанізованій зоні й здатних спричиняти подальший розвиток економічної діяльності в зоні свого впливу. Таким чином, «полюсом росту» можна вважати географічну агломерацію економічної активності або сукупність міст, які мають комплекс виробництв, що швидко розвиваються.

Х. Ласуен у своїх працях деталізував наукове положення про «*полюси економічного зростання*». Відповідно до його доповнень:

- «полюсом зростання» може бути регіональний комплекс підприємств, пов'язаний з експортом регіону;
- система «полюсів» і кожен із них розвиваються внаслідок імпульсів, спричинених загальнонаціональним попитом, що передається через експортний сектор регіону;
- «імпульс зростання» передається другорядним галузям, а також географічній периферії шляхом використання ринкових зв'язків між підприємствами.

Теорія полюсів зростання була розвинута в роботах П. Потье про «*осі розвитку*». Основна ідея полягає в тому, що території, які розташовані між полюсами росту і забезпечують транспортний зв'язок, одержують додаткові імпульси росту внаслідок збільшення вантажопотоків, поширення інновацій, розвитку інфраструктури. Вони перетворюються на своєрідні осі розвитку, що разом з полюсами росту визначають «просторовий каркас» економічного зростання великого регіону або країни [там само].

Що стосується якості регіонального розвитку, то, як вважає засновник теорії постіндустріального суспільства Д. Белл, в усіх країнах і регіонах економічний розвиток проходить три основні стадії, а саме: доіндустріальну, індустріальну й постіндустріальну. Згідно з його концепцією, домінантними галузями *доіндустріального розвитку* є видобувні галузі, сільське

господарство, рибна, лісова й гірничодобувна промисловість. На *індустріальній стадії* переважають переробні галузі – машинобудівна, легка і харчова промисловість. У час *постіндустріальної стадії* головними галузями, на яких базується економічний розвиток, стають галузі нематеріального виробництва: наука, освіта, торгівля, фінанси, страхування, охорона здоров'я. Постіндустріальне суспільство набуває таких характерних рис: відносне падіння виробництва товарів й збільшення виробництва послуг, зростання наукоємного виробництва, підвищення рівня кваліфікації персоналу, випереджаюча інтернаціоналізація виробництва.

Загальні тенденції світового економічного розвитку дають змогу дати оцінку передісторії і перспективі економічного розвитку того чи іншого міста або регіону. За домінантною галузевою належністю можна виокремити доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні міста. У містах і регіонах, що перебувають на різних стадіях розвитку, відбуваються різні за своєю сутністю процеси, отже до них можна застосувати різні технології та механізми управління процесом соціально-економічного розвитку.

На стадії індустріального розвитку в містах або регіонах домінують провідні галузі, «локомотиви індустрії», які створюють так званий мультиплікативний ефект і визначають увесь хід розвитку міста або регіону загалом. Провідна галузь здебільшого створює робочі місця, а вся інша інфраструктура міста обслуговує основне виробництво. За таких умов зазвичай формуються міста з моногалузевою структурою, коли одне або декілька підприємств однієї галузі визначають стан економіки й соціальної сфери всього міста [126].

На постіндустріальній стадії розвитку міста або регіону головним чинником, що визначає його добробут, стає *рівень розвитку міської інфраструктури*: доріг, зв'язку, житлового сектора, сфери послуг та індустрії розваг, а також забезпеченість міста кваліфікованими кадрами. Варто врахувати й те, чи вся інфраструктура міста здатна прийняти нові види бізнесу і нових мешканців, чи швидко й ефективно міська інфраструктура може пристосуватися до нових умов. Усе це визначає конкурентоздатність і потенціал розвитку постіндустріального міста [там само].

В умовах кризових явищ трансформації міст Західної Європи та Північної Америки під час постіндустріальної стадії розвитку виникав і феномен мега-подій. Зокрема С. Ессекс і Б. Чалклі вважають, що перехід великих, промислово розвинених міст до постіндустріальної стадії розвитку потребував компенсації за втрачені виробничі потужності, а відповідно й за зменшення прибутків приватного сектора та надходжень до муніципальних бюджетів. Тому міста повинні були винахідливіше, завзятіше, «агресивніше» поводитися в боротьбі з іншими містами за більш кваліфікованих робітників, внутрішні і зовнішні інвестиції¹⁴.

На думку Дж. Аллена, У. О'Тула, Р. Харріса й І. Макдоннелла, стрімке

---

¹⁴ Essex S. Olympic games: catalyst of urban change / S. Essex, B. Chalkley // Leisure Studies. – 1998. – № 17. – P. 187–206.

зростання популярності різних міжнародних подій, організованих у світі в другій половині ХХ ст., було спричинене, окрім усього іншого, збільшенням часу дозвілля і розміру доходів населення планети, насамперед економічно розвинених країн [137]. Відтак, починаючи з 80-х років минулого століття, як вважають Дж. Мейр і М. Вітфорд, національні уряди економічно розвинених країн світу стали більш серйозно сприймати потенціал мега-подій генерувати позитивні впливи [202].

Незважаючи на поширене на рубежі ХХ–ХХІ ст. переконання відносно того, що подальше поширення та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій призведе до неминучої «смерті відстані» й це стане ознакою закінчення ери міжнародних подорожей, насправді, кількість подібних поїздок і стрімка популяризація масштабних мега-подій фактично збільшилася, розширилися можливості для глобальної взаємодії [140]. Отже, у глобалізованому світі затребуваними виявилися саме важливі міжнародні події.

Як наслідок, перші тринадцять років нового тисячоліття в усіх куточках світу спостерігалось підвищення інтересу до мега-подій, і насамперед до боротьби за право на їхнє проведення, оскільки мега-події демонструють здатність не тільки генерувати позитивні економічні впливи, а й відігравати істотну роль у розвитку сфери туризму, культури, освіти, у відновленні міських територій [138].

Згідно з дослідженням Д. Гетца, зростання значущості й популярності мега-подій у другій половині ХХ ст. супроводжувалося посиленням такого самого пильного академічного інтересу до них [169]. Однак, незважаючи на те, що різні впливи цих подій розглядаються окремими науковцями й індустрія мега-подій в таких її формах, як економічні виставки, спортивні змагання та культурні фестивалі, була добре відомою фахівцям, в якості окремої теми для наукового дослідження дану тематику можна вважати, на думку того ж самого Д. Гетца, вельми новою й незвіданою [168].

Перші наукові роботи було присвячено оцінці виявлених мега-подіями ефектів на економіку приймаючих міст і країн (У. Гартнер, Р. Йенсен, П. Лінч, П. Лонг, П. Макклауд, Дж. Річі, Дж. Сайм, Д. Холчек, С. Холл та ін.) [165; 179; 200; 206; 229]. Проте, з часом коло досліджень поступово розширювалося і з появою кожної нової наукової праці все очевиднішою ставала здатність мега-подій бути серйозними стимулами і для соціальних змін у суспільстві.

На даний час можна виокремити низку соціокультурних досліджень, де розглядаються мега-події з погляду соціального розвитку і взаємодії, соціального капіталу, групової й поселенської ідентифікації, реурбанізації територій, комерціалізації культури тощо (Дж. Андрановіч, Т. Хінч, М. Бербанк, І. Генрі, С. Граттон, С. Грін, Т. Делама'є, М. Дірі, З. Ерлс, Дж. Карлсен, К. Кім, А. Ліск, Л. Майснер, Д. Мейсон, Л. Міннаерт, Д. Пікард, М. Робертсон, М. Робінсон, П. Роджерс, М. Роч, А. Тейлор, А. Томпсон, Т. Фокс, Л. Фредлайн, Т. Харкап, Х. Хіллер, Л. Чаліп, К. Шленкер, Н. Шуленнкорф, М. Юсал та ін.) [139; 141; 149; 159; 163; 175; 177; 181; 183–

184; 195; 209–210; 222; 231–232; 234–235; 238–239; 256].

Відносно новим напрямом соціокультурних досліджень впливу мега-подій є сфера мотивації і сприйняття, ставлення до подій місцевих мешканців і відвідувачів (С. Балоглу, С. Белдона, Г. Браун, С. Вайсонг, К. Вілкс, Д. Гурсой, С. Деччіо, І. Джонс, К. Кендалл, В. Маккабе, П. Маклеод, Б. Міхалік, М. Монга, З. Оман, П. Ротшильд, Л. Симонетта, Дж. Сутар, Є. Хіксон та ін.) [148; 178; 185; 208; 212; 240; 259].

Із середини 90-х років минулого століття дослідники почали виявляти інтерес і до проблем впливу підготовки й проведення мега-подій на навколишнє середовище (С. Аркодія, М. Вітфорд, Д. Гратіон, М. Джонс, С. Джонс, С. Діксон, Д. Дрідж, А. Коллінз, Л. Лоутон, Дж. Макгрейв, М. Мандей, К. Марлес, Дж. Мейр, Б. Мерріліс, Р. Радж, М. Расіті, Р. Стокс, А. Флінн та ін.) [144–145; 150; 153; 174; 192; 198; 203; 205; 207; 226–227].

Унаслідок збільшення кількості досліджень щодо впливу подій на різні сфери життєдіяльності приймаючих міст виробився новий підхід, а саме: «триєдності» їхнього розгляду й оцінювання, а на цій основі – аналізу «стабільності подій» [182]. Так, Т. Андерссон, Д. Гетц, Р. Меллор, Н. Містіліс, Р. Спурр, П. Форсайт та інші у своїх публікаціях намагаються довести, що успіх мега-події, незважаючи на досить часте перебільшування переваг від їхньої організації й проведення, повинен стосуватися не тільки прямого економічного впливу, а й усіх тих позитивних і негативних впливів, які ця подія здійснює на *соціокультурну, інфраструктурну і політичну* сфери [155–157; 170; 243].

Беручи до уваги значущість напрацювань щодо розкриття сутності економічного й соціального впливу різноманітних глобальних подій, не можна нехтувати і дослідженнями, які розкривають проблеми політичного впливу, взаємин уряду, організаторів мега-події та місцевих громадами (М. Від, Е. Вуд, М. Джексон, Г. Москардо, Д. О'Салліван, Д. Пікернелл, С. По, Г. Рейд, Дж. Сен'ярд, Р. Томас тощо) [213; 218–219; 224; 228; 255; 257].

Окремі дослідники, зокрема Д. Гетц, Д. Дредж і М. Вітфорд роблять висновок про те, що політичний складник процесу організації мега-подій досліджується дуже рідко [153; 166; 168], отже, політична сфера порівняно з іншими сферами досліджень і на сьогодні залишається мало вивченою. Беручи до уваги те, що більшість національних урядів різних країн світу дають позитивну оцінку мега-подіям як важливим і значущим феноменам, немає сумніву, що в найближчому майбутньому важливого значення набудуть наукові розробки, пов'язані з аналізом і оцінкою координуючої ролі центральної та місцевої влад, з дослідженням діяльності державних агенцій і відомств та приватного сектора, залучення громадськості до підготовчих процесів, удосконалення політики регіонального розвитку тощо.

Якщо дослідженням політичного складника організації мега-подій не надається достатньої уваги, то окремі питання *управління* такими подіями осмислюються, на нашу думку, належним чином (В. Андерсен, У. Боб, Д. Гетц, Дж. Голдблатт, Б. Грін, Дж. Дей, Р. Джаніскі, Дж. Дрендджер,

Л. Ескеруд, С. Зангер, В. Зіакас, С. Карлсен, Т. Коллер, С. Коста, Р. Ніколсон, К. Нордстром, М. Парент, Д. Пірс, Р. Прентіс, К. Сворт, С. Скінмор, М. Фітцджеральд, У. Фрісбі, Д. Ханстад, Л. Хойл та ін.) [147; 154; 164; 166–168; 172; 176; 186; 191; 193; 215; 220; 223; 242; 260]. Отже, збільшення кількості підходів до аналізу сутності й наслідків мега-подій призвело до появи надзвичайно важливого напрямку щодо оцінювання стійкості подій та їхнього позитивного впливу – *управлінського*.

Окрім того, здатність мега-подій не тільки залучати туристів, як уже зазначалося, а й сприяти соціально-економічному розвитку приймаючих міст та регіонів, з точки зору Джудіт Мейр, М. Вітфорда та інших фахівців, актуалізує дослідження цих подій як індустрії [202 тощо].

У чому ж полягає значення мега-подій і чому вони змушують національні уряди й політичних лідерів різних країн світу жорстко і безкомпромісно конкурувати між собою за право на їхнє проведення, вишукуючи й витрачаючи на підготовку надзвичайно великі кошти?

Для відповіді на це запитання звернемося до думок фахівців. Так, М. Рош вважає, що мега-події – це великомасштабні культурні, комерційні й спортивні події, які різняться драматизмом, масовою популярністю та мають міжнародне значення [232]. К. Робертс, розглядаючи винятково спортивні події, робить висновок, що лише деякі з них є мега-подіями, тобто такими, що обмежуються за тривалістю проведення, характеризуються постійно зростаючою глядацькою аудиторією, мають міжнародний вплив, а також різняться підвищеною складністю і жорсткими вимогами до підготовки й проведення [230]. Мега-події, згідно з визначенням Г. Кларка, – це події, які характеризуються глобальністю масштабу залучення за такими складниками, як увага міжнародних ЗМІ, кількість туристів, насамперед з-за кордону, діловий інтерес та інвестиції [143].

До зазначеного щодо мега-подій, на наш погляд, доречно додати й таке:

- зазвичай міжнародний склад учасників і організаторів події;
- велика кількість учасників, а також обслуговуючого персоналу приймаючої сторони;
- здатність події на етапах підготовки та проведення привертати увагу й зачіпати інтереси багатьох зацікавлених осіб;
- широка і різноманітна програма проведення події.

Що стосується загальної класифікації мега-подій, то загалом усі вони можуть розподілити на такі групи:

- політичні зустрічі та конференції на вищому рівні;
- економічні й промислові виставки;
- спортивні змагання;
- культурні фестивалі [там само].

Ці чотири групи презентують широкий діапазон подій, підготувати й провести які прагнуть багато міст і країн світу.

Виникає питання: що ж примушує національні уряди конкурувати за право проведення спортивних мега-подій? Насамперед, це позитивний досвід

минулого – як власний, так і інших країн-організаторів. У сучасному світі побутує уявлення про те, що головні спортивні події міжнародного рівня здатні надати країні-господарю унікальні можливості для прискореного інфраструктурного розвитку приймаючих міст, стати короткотерміновим, але істотним джерелом доходів.

Мега-події є, як вважають Д. Дрідж і М. Вітфорд, своєрідними стартовими майданчиками для інтенсифікації соціально-економічного і культурного розвитку, нагромадження політичного капіталу й зміцнення міжнародних позицій приймаючих міст [153]. Е. Роуз і М. Шпігель, проаналізувавши результати економічного розвитку 196 країн світу за період 1950–2006 рр., дійшли висновку про існування так званого «олімпійського ефекту», що забезпечує різке й стабільне збільшення обсягів торгівлі в середньому на третину в країнах, що проводили великомасштабні спортивні змагання міжнародного рівня [233].

Проведення головних міжнародних спортивних змагань може розглядатися як видатна подія сама по собі, однак підготовка до них є реальною можливістю, якою можуть скористатися приймаюче місто або країна й одержати ті вигоди, які були б для них недосяжними у випадку відсутності можливості організувати подібні події. Так, підготовка і проведення мега-події:

- привертає до приймаючого міста й країни увагу численних міжнародних ЗМІ, сприяє зміцненню їхнього міжнародного іміджу, статусу, престижу;

- потребує жорсткого дотримання крайніх термінів підготовки, обов'язкового досягнення усіх проміжних цілей, що в підсумку дає змогу досягти запланованих результатів;

- вимагає від центральної, регіональної і місцевої влад тісної співпраці, постійної координації дій на управлінському й інвестиційному рівнях, таким чином перетворюючи цілі місцевого і регіонального розвитку під час підготовки до мега-події у завдання національного рівня й масштабу;

- об'єднує мешканців приймаючого міста і навіть населення усієї країни навколо спільної мети, підживлюючи реалізовані проекти й програми постійними позитивними імпульсами і невичерпним ентузіазмом;

- стимулює процеси національного і міжнародного розвитку шляхом встановлення співробітництва з іншими містами й країнами світу [143].

Отже, мега-події без перебільшення можна вважати потужним стимулом для впровадження політики інтенсивного територіального розвитку. Організація і проведення глобальних мега-подій – важливий фактор модернізації, реконструкції й розвитку, за допомогою якого приймаючі міста отримують можливість активізувати власний соціально-економічний розвиток, виконуючи при цьому роль і функції «полюсів зростання» або «точок розвитку» для свого регіону й країни загалом.

Мега-події можна розглядати також як *фактори прискорення* реконструкції й розвитку. Щодо цього найбільший інтерес для будь-якої приймаючої країни становлять інфраструктурні проекти, що реалізуються в

межах підготовки до мега-події. Без значних інвестицій у розвиток і вдосконалення об'єктів транспортної інфраструктури, будівництва, електроенергетики, телекомунікацій тощо, темпи економічного зростання приймаючої сторони не мали б тієї стрімкої позитивної динаміки, якби не необхідність організації і проведення мега-події.

Таким чином, підготовка й проведення мега-подій зазвичай сприяють підвищенню конкурентоздатності регіонів як «полюсів зростання», оскільки вони впливають на розвиток виробничої і соціальної інфраструктури загальнодержавного й міжнародного значення.

Недостатньо високий рівень розвитку виробничої і невиробничої інфраструктури, зокрема житлово-комунального, готельного, дорожнього, вулично-дорожнього господарства, енергетичного сектора, транспортних та інформаційних комунікацій, стримує економічне зростання країни та її регіонів [92]. Відтак, організація і проведення мега-подій вимагає, у першу чергу, підтримувати програми та проекти з розбудови і модернізації інфраструктури національного та загальноєвропейського значення, а також інфраструктури регіонів, міст та міських агломерацій, які можуть відігравати роль «полюсів зростання».

Державна підтримка розбудови й модернізації виробничої та соціальної інфраструктури в межах реалізації політики регіонального розвитку має спрямовуватися на таке:

- облаштування та розвиток виробничої і соціальної інфраструктури територій з метою залучення інвестицій, розвитку ринкової інфраструктури;
- формування й удосконалення освітньої бази і підтримки наукових досліджень, насамперед вищої та професійно-технічної освіти;
- розвиток інфраструктури охорони навколишнього природного середовища;
- розвиток транспортної інфраструктури, зокрема будівництво сучасних доріг, аеропортів, системи комунікацій;
- розвиток інфраструктури культури та мистецтва;
- розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та інфраструктури інформаційного суспільства;
- розвиток людських ресурсів [там само].

Отже, немає сумніву в тому, що успіх підготовленої і проведеної належним чином спортивної мега-події вимірюється її внеском у розвиток приймаючих міст і країн (інфраструктурний, соціально-економічний, культурно-туристичний тощо) [143]. Загалом, щоб проведена мега-подія була визнана успішною, її організація має задовольняти певні критерії.

1) *Обов'язковість ефективного упровадження науково обґрунтованого стратегічного програмування й проектування багатоцільового місцевого розвитку з усвідомленням напрямів використання побудованих нових й модернізованих старих спортивних споруд та іншого «спадку».*

Більшість здобутків і впливів спортивних мега-подій відбувається в економічній сфері та в матеріальному вимірі, однак їх можна отримати і в екологічному, соціальному та культурному контекстах, якщо ці напрями

враховуються програмними (проектними) й відповідними нормативно-законодавчими документами щодо підготовки і проведення важливих міжнародних спортивних змагань. Так, проведення чемпіонату світу з футболу 2006 року в Німеччині дало змогу цій країні істотно вдосконалити сферу екології внаслідок спеціально створеної «Зеленої програми ігор». На базі цієї програми ФІФА пізніше розробила свою обов'язкову програму – «Зелена мета» («The Green Goal»), якою, починаючи з 2006 року, має обумовлюватися підготовка і проведення всіх без винятку чемпіонатів світу з футболу [245]. Підготовка до Олімпійських ігор 2004 року в Афінах уможливила відновлення значних площ міських ділянок і будівель, що є безцінною культурно-історичною спадщиною людства [143].

Таким чином, кращі результати, що залишаються як спадок після проведення мега-події, є наслідком раціонального планування й науково опрацьованого проекту дій (планування, проектування, програмування події з розробленням сценаріїв територіального розвитку, врахуванням можливих ризиків та управління ризиками, застосуванням сучасних соціальних технологій моделювання).

2) *Високий ступінь залученості місцевого населення до підготовки й проведення спортивних мега-подій.*

Основним рівнем, де формується спадок від проведення великих міжнародних спортивних змагань і від чого «виграє» населення, вважається місцевий рівень. Отже зрозуміло, що місцеві жителі повинні позитивно реагувати на процес підготовки до тієї глобальної події, яка відбуватиметься на території, де вони мешкають (хоча частина населення, зокрема опозиційно налаштований місцевий політичний істеблішмент може висловлювати невдоволення даною подією). Так, високий рівень залученості місцевого населення до Олімпійських Ігор у Сідней дозволив громадянам Австралії пишатися організованою ними мега-подією і не бути при цьому сторонніми спостерігачами.

3) *Місцева спрямованість здійснюваних удосконалень.*

Усі інфраструктурні вдосконалення на місцевому рівні мають здійснюватись з метою поліпшення якості життя. Наприклад, важливо, щоб модернізована інфраструктура створювала зручності не лише для туристів та іноземних бізнесменів, а доступ до зведених спортивних об'єктів не обмежувався елітними спортивними клубами. Відомо, що головною особливістю німецького Чемпіонату світу з футболу 2006 року стали зручності, які були створені в центральній частині приймаючих міст для усіх без винятку користувачів шляхом розширення місць громадського відпочинку, збільшення кількості об'єктів загального користування, покращення рівня сервісу тощо.

4) *Внутрішня інтегрованість.*

Незважаючи на те, що конкретні матеріальні результати підготовки й проведення спортивних мега-подій концентруються, як зазначалося, переважно на місцевому рівні, глобальні події, безперечно, впливають і на загальнонаціональний розвиток країн: транспортні, комунікаційні,

торгівельні зв'язки тощо.

5) Глобальне позиціювання та міжнародний імідж.

Спортивні мега-події створюють виняткові можливості для приймаючих міст і країн щодо посилення значущості їхньої ідентичності, культурних цінностей (поширення знань щодо унікальної історії про країну, її минуле й майбутнє), тобто актуалізують унікальні активи для розвитку міжнародного співробітництва.

Потрібно зазначити, що й реальна, і віртуальна присутність міжнародної аудиторії може також виявляти та поширювати інформацію про недоліки, слабкості, протиріччя або так звані «вузькі місця» як стосовно підготовки до проведення мега-події, так і з приводу національно-культурної ідентичності країни та її населення. Наприклад, Афіни й Ріо-де-Жанейро у цьому сенсі постраждали, оскільки деякі недоліки потрапили у поле зору світових ЗМІ, а Монреалю і Брисбену подібна прискіплива увага пішла лише на користь.

6) Синергетичний («каталізаційний», прискорювальний) ефект мега-подій.

Зазвичай приймаючі міста й регіони розробляють стратегічні програми сталого розвитку без орієнтації на проведення мега-подій. Разом з тим, важливі спортивні мега-події дають змогу істотно прискорити досягнення бажаних далеких цілей унаслідок планування додаткових заходів. Прикладом такого посилення і прискорення муніципального розвитку завдяки проведенню мега-події можна вважати підготовку до зимових Олімпійських ігор 2006 року в Турині.

7) Мега-події як засіб стратегічного розвитку.

У сучасному світі організація і проведення глобальних (міжнародних) спортивних та інших подій сприймається як невіддільна частина процесу довготермінового розвитку міста або регіону, їхнього якісного змінювання. Зокрема, спортивні мега-події у Барселоні 1992 р. і Монреалі 1967 р. були оцінені й сприйняті як надзвичайно успішні. Ці два міста прагнули набути нового статусу в системі міжнародних відносин, отримати нові економічні можливості і перспективи. Олімпійські Ігри і ЕКСПО (Міжнародна виставка досягнень у галузі технологій і культури), що проводились в цих містах, стали ключовим каталізатором для втілення в життя бажаного [143].

Таким чином, міжнародні спортивні змагання (мега-події), можна розглядати як фактори прискорення соціально-економічного розвитку територій шляхом упровадження інфраструктурних проєктів, що реалізуються в межах підготовки до мега-подій. Вони сприяють залученню значних інвестицій у розвиток й удосконалення об'єктів транспортної інфраструктури, будівництва, електроенергетики, телекомунікацій тощо, при цьому, спостерігається стрімка позитивна динаміка темпів економічного зростання приймаючої сторони.

2.4 Висновки до розділу 2

У процесі утворення й розвитку в суспільстві ринкових відносин змінюється і наукова думка щодо впливу держави на економіку. Свідченням цього є процес становлення й утвердження економічної політики держав світу з XV ст. до наших днів. У теорії і практиці тривалий час абсолютизується механізм ринкової конкуренції, який нібито автоматично забезпечує в ринковому суспільстві баланс попиту й пропозиції товарів та послуг. Лише у першій половині XX ст. Дж. М. Кейнс намагається переконати, що держава зобов'язана регулювати розвиток економіки, впливаючи на сукупний попит. Ця ідея докорінно змінює погляд на стосунки держави й ринку, хоч дискусії з цього приводу тривають і сьогодні. Держава в сучасному суспільстві стає істотною регулюючою силою в економіці. Будь-який механізм регулювання соціально-економічного життя суспільства має забезпечувати виконання функції алокації, розподілу суспільних ресурсів між окремими виробниками задля досягнення стабільності.

Дієвими інструментами державного регулювання є фінансова (кредитно-грошова), промислова (структурна) та науко-технічна (ІТ-технології, інновації) політика, що передбачає застосування нормативно-правових, фінансово-економічних, організаційних, адміністративно-мотиваційних та інших механізмів державного управління.

Ринкова економіка потребує постійного пошуку фахівцями балансу або такої єдності, взаємодії ринкової стихії (саморегулювання) й державного втручання, яке, не усуваючи ринкової гнучкості і мотивації, дало б змогу зберегти соціальний мир і вирішити соціальні питання з мінімальними втратами щодо ринкової ефективності. Поняття «механізм державного управління» може вживатися, по-перше, коли йдеться про сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базуються на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління, по-друге, коли мають на увазі способи розв'язання суперечностей суспільного явища чи процесу засобами державно-управлінського впливу.

Розглянуто відмінності у розумінні термінів «державне управління» й «державне регулювання». Залежно від предмету і контексту дослідження поняття «державне регулювання» може тлумачитись як економічний метод державного управління, що становить собою систему типових законодавчих, виконавчих і контрольних заходів, які здійснюються відповідними державними органами з метою стабілізації та пристосування наявної соціально-економічної системи до постійно змінюваних умов функціонування й розвитку. Основними об'єктами впливу вважаються економічний цикл (впливи з метою підтримання балансу між попитом і пропозицією), господарська структура та інфраструктура, грошовий обіг, зайнятість, умови конкуренції, зовнішньоекономічна діяльність та ін.

З'ясовано, що справедливе та якісне державне управління ефективно

може здійснювати свої управлінські функції на рівні, максимально наближеному до громадян (йдеться про політику регіоналізму та дієве місцеве самоврядування). Не випадково 90-ті рр. XX ст. у Європі можна назвати «рухом за регіоналізм» та упровадження принципів місцевого самоврядування.

Проаналізовано процес методологічного оформлення концепції «сталого розвитку» (sustainable developments) країн, регіонів, територіальних громад, інших суспільно-територіальних утворень як такого розвитку, що задовольняє потреби нинішнього покоління й не ставить під загрозу можливість для майбутніх поколінь задовольняти їхні потреби. Сучасне розуміння поняття «сталий розвиток» базується на ідеї, що на якість і безпечність життя людей та стан суспільства помітно впливає сукупність економічних, соціальних і екологічних чинників, тобто людство має орієнтуватися на застосування енергозберігаючих та природоохоронних технологій, створення екологічно безпечної продукції, безвідходне виробництво, збереження непорушності природних систем, підтримання територіально-культурного плюралізму тощо.

Для оцінювання рівня сталості розвитку певної країни чи регіону фахівцями розроблено систему індексів, що визнаються міжнародною спільнотою як загальноприйнятні: розвитку людського потенціалу, щасливих країн, якості життя, глобальної конкурентоздатності, економічної свободи тощо. За індексом глобальної конкурентоздатності Україна вважається країною з перехідною економікою. Цю стадію можна назвати факторно-залежною стадією розвитку, зорієнтованою на ефективність, що передбачає розвиток *інфраструктури* й забезпечення якості життя. Для України важливими залишаються базові фактори (40 %), критично важливими – підсилювачі ефективності (50 %), незначною залишається частка інновацій (10 %) (див. додаток А).

Розвиток інфраструктури, зокрема, стосується таких її складників: *інноваційна інфраструктура* – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій, які надають послуги щодо забезпечення інноваційної діяльності; *інженерно-транспортна інфраструктура* – комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій; *виробнича інфраструктура* – комплекс або система галузей і структур, що забезпечують функціонування промислового й аграрного виробництва відповідними послугами; *соціально-побутова інфраструктура* – система організацій, установ, суб'єктів підприємництва й невиробничої сфери, які забезпечують життєдіяльність населення та ін.

У посткризовий період кінця XX ст. головною ознакою економічної політики Китаю, Індії, Бразилії, США та інших великих за територією і кількістю населення країн стало створення нової інтелектуальної інфраструктури XXI ст. на основі інвестиційного партнерства держави, муніципалітетів і бізнесу (державно-приватне партнерство).

У другій половині 90-х рр. XX ст. виникає інтерес до проблематики впливу підготовки і проведення мега-подій (політичні зустрічі й конференції

на вищому рівні, економічні та промислові виставки, великі спортивні змагання, культурні фестивалі тощо) на розвиток міст, регіонів, країн. І зараз з'являються нові дослідження щодо впливу мега-подій на різні сфери суспільного життя приймаючої сторони. Успіх мега-події, незважаючи на те, що економічні ефекти зазвичай перебільшуються, позначається і на *соціокультурній, інфраструктурній та політичній* сферах.

Мега-події, зокрема міжнародні спортивні змагання, можна вважати факторами прискорення реконструкції й розвитку. Інфраструктурні проекти, що реалізуються в межах підготовки до мега-події, сприяють залученню значних інвестицій для розвитку і вдосконалення об'єктів транспортної інфраструктури, будівництва, електроенергетики, телекомунікацій та ін., до того ж можливою стає стрімка позитивна динаміка темпів економічного зростання приймаючої сторони.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНІ СПОРТИВНІ ЗМАГАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

3.1 Стан теорії та практики регіонального розвитку в Україні

Питання регіонального розвитку територій здавна розглядалися в контексті історії української наукової думки [28; 41–43; 47; 133 та ін.].

У недалекому минулому, як відомо, українські землі було колонізовано сусідніми державами (Австро-Угорська та Російська імперії). За часів промислово-індустріального розвитку кінця XIX – початку XX ст., коли прискорено розвивалися видобувні галузі економіки – кам'яновугільна, залізорудна, нафтова та інші, зростало будівництво залізниць, природні ресурси та результатами праці населення сприяли розвитку інших держав. Регіональна політика, зокрема Австро-Угорщини щодо західноукраїнських земель, свідомо формувалася так, щоб не допустити інтеграцію Галичини, Буковини та Закарпаття в єдиний Західноукраїнський край [28; 42].

Водночас Російська імперія, користуючись багатими ресурсами українських губерній, за допомогою податкової, митної, національної політики великодержавного шовінізму впевнено експлуатувала підвладні їй території, не допускаючи проявів економічної самочинності та насильно впроваджуючи русифікацію економічно перспективних районів.

У цілому *українські регіони* розвивалися в *дезінтегрованому* вигляді аж до проголошення України в 1991 р. незалежною державою, виконуючи переважно функції постачальників сировини, напівфабрикатів і дешевої робочої сили для індустріальних центрів. Це стосується навіть індустріально розвинутих регіонів, оскільки й вони, як правило, не виробляли технологічно завершеної промислової продукції.

Для підтвердження зазначених думок звернемось до прикладу історичного формування соціально-економічного комплексу Карпатського регіону [28]¹⁵. Протягом кількох століть він фактично був внутрішньою колонією Польщі, Австро-Угорщини, Чехії, Румунії, СРСР, отже, структура народного господарства цієї території будувалася так, щоб задовольнити інтереси метрополій. Не випадково Карпатський регіон перетворився на сировинний придаток, де інтенсивно розвивалися лише видобувні галузі, зокрема, видобуток нафти і природного газу, озокериту, кухонної та калійної

---

¹⁵ Значний внесок щодо дослідження теоретичних і прикладних проблем соціально-економічного розвитку окремих регіонів України, раціонального використання їхнього виробничого, трудового, природно-ресурсного й інтелектуального потенціалів, загалом проблем формування державної регіональної політики зроблено науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України (див.: Кравців В. С. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього Національної академії наук України» / В. С. Кравців, директор Інституту регіональних досліджень НАН України, д.е.н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/history.php>).

солей, а також заготівля лісу та виробництво будівельних матеріалів. Обробні галузі забезпечували здебільшого первинну переробку сировини. Так, згідно з даними Міністерства праці та відділу громадської опіки Польщі, у 1929 р. у воєводствах Східної Галичини нараховувалося 5077 промислових підприємств, 1699 з яких мали до 4 робітників, 2292 – від 5 до 19 і лише 128 – понад 100 робітників. У промисловості переважали підприємства деревообробної галузі – 156, харчосмакової – 102, скляної – 102, металообробної – 68, хімічної й нафтохімічної – 41. Незважаючи на те, що українські землі за обсягом й становили 35 % від території Польщі, а населення – 30 %, на них було зосереджено лише 16,6 % усіх промислових підприємств і 9,8 % усіх робітників держави [28].

Мало чим відрізнялися від Східної Галичини Буковина та Закарпаття, які входили до складу (відповідно) Румунії та Чехії. У промисловості Північної Буковини було 29 підприємств з кількістю понад 100 робітників і 43 підприємства, на яких працювало від 21 до 50 осіб. Металообробну промисловість представляли 4 заводи (по 150–170 робітників), а хімічну – лише один гумовий завод (500 робітників). На території сучасної Чернівецької області іноземний капітал активно використовував букові ліси. Деревину у вигляді сировини чи пиломатеріалів відправляли на західноєвропейські ринки.

На Закарпаття, де проживало близько 5 % населення Чехії, припадало лише 0,7 % промислових підприємств, що здебільшого займались обробкою деревини.

У цілому основу економіки Карпатського регіону становило сільське господарство, представлене дрібними селянськими господарствами та крупними поміщицькими й церковними землеволодіннями. Так, у Галичині частка селянських господарств, які володіли наділами до 2 *га*, становила 54,1 %, від 2 до 5 *га* – 33 %, 5–20 *га* – 12,1 %, 20–50 *га* – 0,4 %, 50–100 *га* – 0,1 % і більше 100 *га* – 0,3 %. На Буковині безземельні селяни становили 17,2 %, власники наділів до 2 *га* – 53,2 %, від 2 до 5 *га* – 25,6 %, 5 *га* – 4 %. На Закарпатті 80 % населення було зайнято в сільському господарстві, проте, 90 % селян належали до категорії безземельних та малоземельних [там само].

Звичайним явищем у регіоні було безробіття (у 1937 р. тільки в Львівському та Станіславському воєводствах зареєстровано близько 42 тис. безробітних). Не випадково з'являється масова еміграція населення, що здійснювалась переважно в Канаду, США та Бразилію. Особливо великий відтік населення спостерігався на Закарпатті. З цього регіону в період 1901–1914 рр. виїхало понад 91 тис. жителів. Це були бідні, проте, як свідчить подальша історія їхньої діяльності на нових територіях, – енергійні, активні, працьовиті, підприємливі, талановиті люди.

Зазначені процеси спричинили значний економічний розрив між окремими регіонами України. Сьогодні Україну фахівці часто порівнюють із Францією. Однак, якщо у Франції розрив між рівнями економічного розвитку регіонів у недалекому минулому становив *1,15 рази*, то в Україні – *2,3*. На цей показник мало вплинула планово-командна система господарювання, хоч

таке завдання щодо вирівнювання економічного розвитку регіонів й ставилось. Незважаючи на те, що після Другої світової війни українські території й опинилися в межах однієї держави, тобто з'явилися реальні умови для ефективної політики міжрегіональної інтеграції, насправді, реального вирівнювання не відбувалось аж до отримання Україною незалежності. Навпаки, все робилося для налагодження тісніших економічних зв'язків українських регіонів із російськими і, відповідно, послаблювалися зв'язки всередині України [там само].

Внаслідок некомпетентного та надмірно ідеологізованого керування «радянським» суспільством сталися політична й економічна катастрофи, які можна вважати адекватною відповіддю на формалістичні постулати директивного територіального планування. Методологія так званого «соціалістичного планування», особливо в останні 25–30 років існування Радянського Союзу, відводила пріоритетне місце відомчо-галузевому плануванню. Плани економічного району чи адміністративної області лише підсумовували *наміри* міністерств і відомств щодо певної території й відігравали роль довідково-інформаційного джерела. Показники такого планування складалися в суми відомчо-галузевих показників, згрупованих у територіальному розрізі [там само].

Зрозуміло, не можна говорити про повну відсутність в той час якихось позитивних зрушень. Так, серед значних містобудівельних проектів слід виокремити окремі зразки ефективного довготермінового регіонального планування. Йдеться про генеральні плани розбудови певних міст, адміністративних районів, промислових та інших спеціалізованих районів, схеми та проекти розміщення продуктивних сил в областях, регіонах, плани розселення тощо. Теорія і практика містобудування, що започаткована в 20-х роках ХХ ст. у зв'язку з необхідністю освоєння нових великих територій у процесі будівництва шахт Донбасу, досягла в Україні високого рівня. Ці проектні роботи, як правило, ґрунтувалися на комплексному підході до створення оптимальних умов для життєдіяльності населення на конкретній території з урахуванням як наявних, так і необхідних ресурсів. Разом з тим, дані розробки можна вважати певними побажаннями, рекомендаціями для дій, оскільки вони не були підкріплені конкретизованими програмами реалізації. Окрім того, вони не тільки не мали законодавчої сили, а ще й засекречувались. Дуже часто навіть керівники тієї чи іншої території (міста, області) через таємність документації не мали змоги детально ознайомитися з нею. Один із примірників цієї документації, як відомо, залишався в архівах розробника, але працівники планових органів, як правило, не знали про наявність в архівах тих чи інших проектів містобудівельних робіт. Складалася парадоксальна ситуація: за наявності начебто розвинутого регіонального планування, не підкріпленого фінансово з метою реалізації, директивні планові органи орієнтувалися тільки на міністерства і відомства, які були розпорядниками певними фінансами і за певних обставин могли виділяти певні кошти на облаштування території. Отже, більшість підходів до планування та реалізації великих містобудівельних робіт не витримали

перевірки часом [28].

Відомо, що за часів Радянського Союзу територія України поділялася на три великі економічні зони (райони), завдяки яким формувалися загальносоюзні територіальні пропорції, зважаючи на інтереси центру. Так, Південно-Західний економічний район щодо Москви об'єднував ще й центральні області України. Таке (союзне) районування розривало національний господарський комплекс України на три частини. Ось чому ці райони не стали активними елементами територіального планування в країні.

Можна вказати й на інші ознаки деградації українських регіонів, економічні зв'язки яких розвивалися переважно на екзогенних засадах. Тут варто враховувати не тільки економічну дезінтегрованість українських територій, різку диференціацію за рівнями соціально-економічного розвитку регіонів, а й наявність успадкованої колоніальної адміністрації, сформованої тоталітарним режимом, а також українофобство в окремих верствах та етнічних групах населення тощо [там само].

Досвід найбільш розвинених країн світу свідчить, що ефективний розвиток держави неможливий без виваженої, детально продуманої, науково обгрунтованої регіональної політики. Отже, для збереження й утвердження самостійності в Україні найважливішим і найпріоритетнішим завданням повинно стати формування регіональної політики. Україна як держава з економікою перехідного типу має надзвичайно багато складних для вирішення проблем, але з розробкою науково обгрунтованої, дієвої, ефективної регіональної політики не можна зволікати. Її упровадження має стати базою для загальнодержавної стратегії розвитку національного господарського комплексу із заздалегідь окресленим колом актуальних завдань, що можуть реально вирішуватись в контексті регіональної політики [28; 41].

Під впливом економічних факторів (поділ праці, торговельно-ринкові відносини тощо) давня ідея державної незалежності України на початку ХХ ст. набуває реальних рис. Разом з тим, сьогодні значно зростає вагомість наукових напрацювань у галузі теорії регіоналістики, основу якої, без перебільшення, історично закладає Львівська наукова школа, що своїми витоками сягає останньої третини ХІХ ст. Саме з того часу починаються дослідження економічного становища західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської монархії, хоч їхня економіка, зокрема Галичини, у 70-ті рр. ХІХ ст. мала колоніальний характер. Одним із перших, як свідчать дослідження науковців, всебічно проаналізував економіку краю В. Навроцький. Він написав низку статистико-економічних праць, що з різних боків висвітлювали причини народної бідності в Галичині [там само].

Теоретичні напрацювання В. Навроцького, насамперед, стосуються соціально-економічного становища регіону. Він наполягає на тому, що в регіональному розвитку не можна орієнтуватися лише на аграрний сектор, а необхідно, передусім, будувати промисловість, яка визначає динамізм суспільного поступу.

На початку ХХ ст. економічна проблематика не перестає турбувати

науковців, які зосереджуються на проблемах розвитку господарства в різних його аспектах. Важливою у цьому сенсі є монографія Ф. Буяка, в якій аналізується розвиток усіх наявних галузей економіки і тогочасних сфер господарської діяльності, а також зібрано літературу з цієї проблематики [41; 43].

У період між двома світовими війнами продовжується процес становлення економічної школи регіоналістики. Ґрунтовні наукові праці українських економістів того часу здебільшого були присвячені розвитку кооперації на західноукраїнських землях. Це засвідчують публікації О. Луцького, Є. Храпливого та ін. Незважаючи на певне тематичне звуження наукових пошуків, вони відзначаються своїми прикладними аспектами та підвищеною конструктивністю. У Львові з'являється й наукове видання «Кооперативна Республіка». Оскільки кооперація в усіх формах економічного життя була своєрідною лабораторією апробації провідних господарських форм у тогочасній Україні, тому не дивно, що на них була зосереджена увага економічної думки [28; 41].

Після Другої світової війни приходить час «радянської» економічної науки – політекономії соціалізму, де втілювалися нові економічні пріоритети й світоглядні цінності. Утвердження тоталітаризму з його планово-директивною системою та одновимірною-матеріалістичною економічною доктриною істотно позначилося на стані регіональних досліджень.

З'являються два чітко окреслених напрями: по-перше, різко критикуються наслідки колоніального розвитку в минулому; по-друге, робиться спроба довести переваги економічної політики соціалізму та соціалістичних перетворень. Будь-які інші спроби самовизначення чи критичного ставлення до офіційної доктрини суворо каралася.

Проте, всупереч заборонам і підвищеній пильності цензури час від часу публікувалися результати досліджень з економіки регіону (їх автори: М. Герасименко, Г. Ковальчак, Л. Олесеневич, Б. Яремчишин та ін.), які ще й досі не втратили наукового та пізнавального значення. Кожен з авторів мав свою сферу наукових інтересів. Так, М. Герасименком опубліковано низку праць з еволюції аграрних відносин у Галичині, Г. Ковальчак досліджував розвиток промисловості, Л. Олесеневич – стан сільського господарства, Б. Яремчишин спеціалізувався в галузі економіки енергетичних ресурсів на західноукраїнських землях. Ґрунтовні дослідження з історії проникнення іноземного капіталу і фінансових інституцій регіону капіталістичної доби оприлюднює Я. Хомічман.

Окремі компоненти розвитку регіону досліджувались на вузівських кафедрах. Продуктивно в цьому напрямі працювали Ф. Заставний, О. Шаблій та ін. У цілому науковці зачіпають у своїх дослідженнях багато аспектів розвитку економіки в регіоні, особливості її внутрішньої та зовнішньої інтеграції [там само].

Звичайно, усі тогочасні економічні дослідження виконано на матеріалістичних методологічних засадах, які характеризуються надмірною політизацією та ідеологізацією. Проте, вони містять значний фактологічний

матеріал і, з більшою чи меншою повнотою, аналізують реальні економічні процеси, що відбувалися в західноукраїнському регіоні.

В останні десятиліття існування планово-директивної господарської системи, що була зорієнтована на екстенсивні фактори економічного зростання, відбуваються активні пошуки додаткових резервів соціально-економічного розвитку. Відтак, відбувається активізація економічних досліджень, зокрема й регіонального спрямування. Виявлення та наукове обґрунтування дієвих резервів для економічного зростання в регіонах поступово стає звичним явищем, що сприяє формуванню категоріального апарату теорії регіоналістики.

«Відшліфовуючи» методику наукових досліджень та інструментарій їхнього проведення, нагромаджуючи теоретичні знання та фактологічну інформацію, науковці поступово починають відчувати потребу в інтеграції та міждисциплінарності наукових пошуків, що дає змогу охопити науковим аналізом усю сукупність факторів і залежностей в розвитку економіки регіону з її технічними, соціальними, психологічними, мотиваційними та іншими детермінантами. Завдяки цьому підходу, попередні дослідження з розсіяною тематикою перетворилися у взаємопов'язану та взаємообумовлену систему, що відповідає об'єктивній природі соціально-економічного процесу. На таких засадах відбувається реальний розвиток наукової школи з *економічної регіоналістики* [28].

Разом із тим, з часом відбувається розширення регіональної тематики, зокрема, актуалізується трудовресурсна тематика, що стосується людського фактора як головної рушійної сили економічного розвитку. Водночас головна увага зосереджувалася на вивченні комплексу найважливіших регіональних особливостей раціонального використання робочої сили, обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності використання трудових ресурсів, теоретичному обґрунтуванні зайнятості та визначенні критеріїв її ефективності.

Не можна не помітити й виникнення та активного розвитку новаторської за своїм змістом науки – екогенології, предметом дослідження якої є взаємодія людини та довкілля як єдиної цілісності, органічної природної єдності. Екогенологія якісно відрізняється від соціоекології, оскільки соціоекологію можна вважати зовнішньою до природного середовища, тому що її предметом є взаємодія (взаємні впливи) довкілля та суспільства, проте суспільство, як відомо, має багато ознак, що не притаманні людській природі. Окрім того, екогенологія більше, ніж соціоекологія, відповідає українській науковій традиції, зокрема новаторським дослідженням С. Подолинською і В. Вернадського. «Екогенологія» як соціальна й економічна категорія виникає у зв'язку зі спробою вийти з-під диктату матеріалістичної телеології, що зводить інтерпретацію усіх суспільних явищ, виходячи із взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин [там само].

У новій регіоналістиці з'являються також нові публікації, що присвячені з'ясуванню кібернетичних та інформаційних засад зайнятості.

Вагомий внесок у розвиток сучасних досліджень з української регіональної економіки зробили відомі регіоналісти-економісти та фахівці з економічної географії, які працюють в інших регіонах України, зокрема, В. Геєць, З. Варналій, А. Голіков, А. Гриценко, С. Галуза, М. Кизим, Д. Стеченко, О. Тищенко, О. Топчієв, М. Чумаченко та багато інших, а також науковці нової для України галузі науки – державного управління (Т. Безверхнюк, О. Васильєва, І. Дегтярьова, О. Коротич, О. Кучабський, А. Мерзляк, О. Молодцов та ін.).

Зростає кількість наукових праць, присвячених державному регулюванню окремих сфер людської життєдіяльності (освіта, охорона здоров'я, культура, економіка, фінанси, ринок, мале та середнє підприємництво тощо), з'являються цікаві дослідження українських фахівців щодо державного впливу на розвиток сфери фізичної культури та спорту в трансформаційному ринковому суспільстві.

З проголошенням України суверенною державою розпочався новий етап розвитку концепції регіоналістики, що підтриманий науковцями із різних регіонів та сфер наукового знання, зокрема, й представниками із сфери науки державного управління.

У цілому, напрошується висновок про те (який, можливо, потребує, на наш погляд, більш глибокого обґрунтування, однак, може розглядатись як гіпотеза), що концепція регіоналізму в Україні як система поглядів поступово набуває значення *теорії регіоналістики*, як учення про територіальний розвиток великих суспільно-політичних утворень у межах окремої держави, як галузь знань, що становлять певну науку чи розділ науки [28]. Аргументами для цього припущення можуть бути декілька міркувань. Українська наукова думка щодо регіоналістики розвивається цілком у контексті світової соціально-економічної та гуманітарної думки:

- визначається зростаюча роль регіонів у інтеграційних процесах, високо оцінюється посилення відповідальності регіонального управління за реалізацію партнерського співробітництва у зв'язку з упровадженням принципу субсидіарності [24, с. 162];

- політика регіоналізації сприймається як засіб для забезпечення демократичних принципів деконцентрації та децентралізації влади, збереження історичних, мовних, культурних, соціальних та економічних традицій, багатство яких вважається багатством відповідних держав [23; 25];

- із виваженою, науково обґрунтованою політикою регіонального розвитку з'являється можливість виконання функцій держави на рівні, максимально наближеному до громадян, оскільки регіон є найбільш вдалою організацією для вирішення місцевих проблем [24, с. 165–166, 169];

- із політикою регіоналізації стає реально можливою реалізація державною владою принципу солідарності, соціального та економічного згуртування у процесі зниження рівня міжрегіональної нерівності [24, с. 167].

Сьогодні політика сталого регіонального розвитку поступово стає реальністю в Україні як на рівні нормативно-правового забезпечення, так і на рівні соціальних практик.

Проте, реальна соціальна і державно-управлінська практика поки значно відстає від теорії. У світовій практиці для оцінки рівня розвитку господарського сектору регіонів, визначення їх потенціалу та тенденцій соціально-економічного розвитку використовуються, про що вже йшлося, в основному дві групи показників, які характеризують: (1) динаміку валового внутрішнього продукту (ВВП) та (2) стан ринку праці.

Незважаючи на постійне зростання ВВП в Україні як результату економічного зростання протягом останнього десятиліття, різниця в рівні розвитку порівняно з країнами ЄС й досі залишається істотною, однак, продовжує поступово зменшуватися [45].

Порівняно низький рівень ВВП в Україні пояснюється структурою його утворення. Незважаючи на спад виробництва в агропромисловому комплексі, яке продовжує відбуватися з 1991 р., частка сільського, мисливського та лісового господарства в обсязі ВВП України залишається достатньо високою (за останні десять років у середньому складала 10 %), тоді як у країнах ЄС приблизно 2 %.

Водночас в Україні зберігається нераціональна структура зайнятості. Частка найманих працівників у будівництві та промисловості дорівнює частці працівників у сфері послуг і становить понад 30 % (у країнах ЄС приблизно 20 % і 50 % відповідно). Рівень зайнятості найманих працівників у галузі агропромислового виробництва – в два з половиною рази вище, ніж у країнах ЄС. Зрозуміло, що подібна структура зайнятості працездатного населення не відповідає ні постіндустріальній стадії, ні інноваційному напряму розвитку національної економіки.

Українська економіка відзначається не тільки несприятливою для розвитку структурою, але й заниженим рівнем інноваційності. Незважаючи на постійне збільшення протягом останніх років фінансування інноваційної діяльності, його загальний обсяг щорічно становив у середньому близько 1,2–1,4 % ВВП. Для порівняння в країнах ЄС за той самий період витрати на проведення науково-дослідницьких робіт становили майже 2 % ВВП, що свідчить про не інноваційну основу української економіки – відсутність підстав для (інтенсивного) зростання.

Одним із факторів модернізації економіки є залучення інвестиційних ресурсів, у тому числі іноземних. Слід зазначити, що протягом останніх років економічне зростання в Україні, не в останню чергу, досягалося завдяки динамічному збільшенню прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал [25; 28; 40; 45].

Однак, незважаючи на зростання прямих іноземних інвестицій в економіку, їхня частка у складі ВВП не перевищувала в середньому 3 %, разом із тим останніми роками спостерігаються очевидні ознаки серйозної залежності збалансованості національної економіки від міжнародних кредитних ресурсів.

Ключовою проблемою, що потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, низька їхня конкурентоздатність та інвестиційно-інноваційна активність.

Різні темпи розвитку регіонів протягом 90-х рр. XX ст. підсилювалися кризовими проявами в економіці. Непослідовне уведення в дію окремих елементів ринкового механізму призвело регіони з різною структурою економіки і ресурсним потенціалом до ще більших диспропорцій, послаблення ролі держави у спрямуванні та прискоренні регіонального розвитку. В свою чергу, поглиблення дисбалансу істотно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; не дозволяє повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва; ускладнює розв'язання екологічних проблем [25].

Значна диспропорція у сфері економічного розвитку регіонів спричинена проблемами, що впливають на конкурентоспроможність: незадовільний стан інфраструктури, низький рівень пристосування робочої сили до ринкових умов, недостатня підтримка розвитку підприємництва, відсутність інноваційної спроможності підприємств, деградації навколишнього природного середовища та, як наслідок, низька інвестиційна привабливість територій.

Зазначена ситуація склалася здебільшого через відсутність ефективного механізму обмеження та послаблення впливу диспропорції у сфері розвитку, ефективного стимулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та підприємців, пов'язаної з прискоренням розвитку регіонів на основі більш повного використання природного, економічного, трудового, наукового та іншого потенціалу. Досвід вирішення проблем регіонального розвитку в інших країнах вказує на те, що важливо старанно збалансувати заходи, спрямовані на зменшення регіональних відмінностей, із заходами щодо підтримки динамічного економічного зростання [23; 25].

Для прикладу розглянемо сучасний стан розвитку інфраструктури України і Харківської області. У таблиці 3.1 подано окремі показники оцінки стану інфраструктури України за 2008–2011 роки [40].

Наведені у таблиці 3.1 результати дають усі підстави стверджувати, що Україна у рейтингу глобальної конкурентоздатності неприпустимо відстає від інших країн світу за такими показниками, як якість доріг та якість інфраструктури повітряних перевезень. Відносно прийнятною упродовж останніх років залишається ситуація лише із залізничним сполученням.

Таблиця 3.1 – Оцінка стану інфраструктурного розвитку України згідно з індексом глобальної конкурентоздатності у 2008–2011 рр.

№ з/п	Показник	Роки							
		2008		2009		2010		2011	
		Місце (серед 134 країн)	Бал	Місце (серед 133 країн)	Бал	Місце (серед 139 країн)	Бал	Місце (серед 142 країн)	Бал
1	Інфраструктура	79	3,1	78	3,4	68	3,8	71	3,9
2	Якість загальної інфраструктури	86	3,1	79	3,5	70	4,1	71	4,2
3	Якість доріг	120	2,2	125	2,2	136	2,0	138	2,1
4	Якість залізничної інфраструктури	30	4,0	30	4,1	25	4,4	27	4,4
5	Якість портової інфраструктури	87	3,5	80	3,7	94	3,6	96	3,7
6	Якість інфраструктури повітряних перевезень	105	3,6	101	3,6	110	3,6	101	3,9

Фахівцями фонду «Ефективне управління» у співпраці з експертами Всесвітнього економічного форуму щорічно, починаючи з 2007 року, проводяться розрахунки індексу конкурентоспроможності регіонів України.

Що стосується стану розвитку інфраструктури Харківської області, то аналіз даних з таблиці 3.2 свідчить про те, що цей регіон за останні декілька років суттєво покращив позиції за такими показниками, як якість доріг (із 15 на 7 місце), якість інфраструктури повітряних перевезень (з 9 на 2 місце) та якість електропостачання (із 7 на 4 місце), однак загальна якість інфраструктури області (11 місце), безумовно, все ще вимагає свого серйозного покращання [40; 72].

Таблиця 3.2 – Оцінка стану інфраструктурного розвитку Харківської області згідно з індексом глобальної конкурентоздатності в 2010–2011 рр.

№ з/п	Показник	Рік							
		2010				2011			
		Місце	Бал	Середній бал по регіонах	Кращий регіон	Місце	Бал	Середній бал по регіонах	Кращий регіон
1	Інфраструктура	9	3,3	3,3	4,8 АРК	4	4,2	3,8	4,9 Київ
2	Якість загальної інфраструктури	12	3,2	3,4	4,9 АРК	11	4,3	4,2	4,7 Київська
3	Якість доріг	15	1,9	2,4	4,9 АРК	7	3,6	3,3	4,3 Київська
4	Якість залізничної інфраструктури	2	5,8	4,7	6,1 АРК	1	5,5	4,9	5,5 Харків
5	Якість інфраструктури повітряних перевезень	9	3,2	3,0	5,7 АРК	2	4,8	3,1	5,3 Київ
6	Якість електропостачання	7	4,4	4,3	5,3 АРК	4	4,7	4,4	5,1 Суми
7	Кількість телефонних ліній (на 100 мешканців)	5	30	26,0	55,7 Київ	6	29,4	6,7	58,6 Київ

Подібні суттєві зрушення, не в останню чергу, відбулися завдяки реалізації на території області державних і регіональних програм із інфраструктурного розвитку територій і населених пунктів (табл. 3.3), а також інвестиційних програм розвитку державних та комунальних галузевих підприємств [72].

Розвиток інфраструктури Харківської області, як і інших регіонів України, відбувається передусім за кошти державного та місцевого бюджетів у межах державних і регіональних цільових та галузевих програм, інших джерел.

Таблиця 3.3 – Перелік та обсяги фінансування загальнодержавних і обласних цільових програм із розвитку інфраструктури

№ з/п	Назва програми	Обсяг фінансування, млн грн.			
		Усього	зокрема за роками		
			2011	2012	2013
	Загальнодержавні програми				
1	Розвитку автомобільних доріг загального користування на 2007–2011 рр.	7031,1	7031,1	–	–
2	Розвитку міського електротранспорту на 2007–2015 рр.	2941,7	2941,7	–	–
3	Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 рр.	140,6	46,0	45,5	49,1
4	Підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу	69647,6	59796,1	9851,6	–
5	Разом	79761,0	69814,9	9897,1	49,1
	Обласні програми				
6	Обласна програма будівництва та розвитку Харківського метрополітену на 2007–2012 роки	130,	60,0	70,0	–
7	Підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу	3371,1	2131,2	416,3	–
8	Разом	3501,1	2191,2	486,3	–

Сьогодні європейські країни, на відміну від України, активно використовують ДПП як дійовий засіб із метою як розвитку інфраструктури, так і для підвищення ефективності реалізації функцій в системі державного управління та місцевого самоврядування. Останнє відбувається через те, що ДПП здатне забезпечити більш оптимальну для суспільства модель реалізації функцій публічної влади, вважається дійовою технологією підвищення ефективності в системі публічного управління [180; 217].

В Україні держава сприймає ДПП здебільшого як фінансове джерело для реалізації інфраструктурних проектів та покладає завищені очікування на приватних партнерів [39]. Починаючи з 1993 року і в Україні розгортається діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН), що стосується «сталого розвитку» суспільства. Нею визначено чотири головні сфери діяльності:

- демократичне врядування;
- подолання бідності, досягнення процвітання та українських «Цілей розвитку тисячоліття»;
- місцевий розвиток та гарантування безпечного середовища для людського розвитку;
- синергетика та навколишнє природне середовище.

Програма розвитку ООН (ПРООН) є глобальною мережею ООН у сфері «сталого розвитку», метою реалізації якої є позитивні зміни в житті людей шляхом надання країнам-учасникам доступу до джерел знань, досвіду

і ресурсів. Вона спрямована на якісне покращення індексу розвитку людського потенціалу, уведеного в обіг експертами ООН понад 20 років тому. Це один із основних показників у визначенні рейтингу країн.

У таблиці 3.4 подано представлено динаміку зміни значення індексу розвитку людського потенціалу України за 1997–2007 рр. згідно звітів ООН. Для порівняння наведено дані за 1990 рік [72; 187].

Таблиця 3.4 – Динаміка зміни значення індексу розвитку людського потенціалу України за 1997–2007 рр.

№ з/п	Рік	Місце	Значення індексу
1	1990	45 серед 177 країн	0,800
2	1997	91 серед 174 країн	0,721
3	1998	78 серед 174 країн	0,744
4	1999	74 серед 162 країн	0,742
5	2000	80 серед 173 країн	0,755
6	2001	75 серед 175 країн	0,766
7	2002	70 серед 177 країн	0,777
8	2003	78 серед 177 країн	0,766
9	2004	77 серед 177 країн	0,774
10	2005	76 серед 177 країн	0,788
11	2006	84 серед 177 країн	0,789
12	2007	85 серед 182 країн	0,796

Як видно з таблиці 3.4, значення індексу, після стрімкого падіння на початку 90-х років минулого століття (з 45 позиції у 1990 р. до 91 у 1997 р.), коливається в межах 74–80 у другій половині 90-х рр. та 70–85 у перше десятиліття XXI ст. Усе це не свідчить ні про розвиток, ні про сталість. Разом із тим невпинне падіння рангу України, навіть незважаючи на збільшення кількості країн-учасниць у цьому рейтингу, може бути пояснене інтенсифікацією розвитку інших країн на тлі «еволюційного» відставання нашої держави.

Україна характеризується істотними відмінностями в рівнях економічного розвитку регіонів – від розвинутих промислових центрів до агропромислових зон і сільських районів Карпат. Крім того, Україні властиві регіональні відмінності в природних умовах, етно-лінгвістичних характеристиках та культурній спадщині. Пов'язані з перехідним періодом зміни, що відбуваються в українській економіці, ще дужче ускладнюють вирішення проблем, зумовлених значними регіональними відмінностями. Реалізація регіональної політики виявилася нелегким завданням навіть для країн із розвинутою ринковою економікою. Для України ж ця проблема становить серйозний виклик.

Численні дані про те, що ці відмінності збільшуються, свідчать про необхідність посилення уваги до розробок *державної політики регіонального розвитку*. Однак смисл і практика «регіональної політики» не завжди є очевидними, особливо в країнах із перехідною економікою. За

централізованого планування «регіональної політики» як такої взагалі не існувало. Планування, що пов'язане з географічною територією, насправді було сумою секторальної або галузевої діяльності. Розподіл ресурсів відбувався зовсім інакше, ніж за ринкових умов, що призвело до сегментації економічної структури, накладання жорстких обмежень і опори на важку промисловість. До того ж централізоване планування ґрунтується на вертикальній організації відносин між державою та продуктивними силами, і внаслідок цього між підприємствами було розвинуто мало горизонтальних зв'язків. Із переходом до орієнтованої на ринок економіки необхідно переглянути підхід до політики регіонального розвитку.

У минулому було виконано цілу низку заходів щодо вирішення питань, пов'язаних із політикою регіонального розвитку, проте жодні з них не дали успішних результатів. Наважимось узагальнено запропонувати деякі пояснення низької ефективності цієї політики, а саме:

- *слабка база для визначення цілей і пріоритетів регіональної політики.* У запропонованих на початку та в середині 1990-х років підходах увага фокусувалася переважно на отриманні ресурсів для певних ініціатив; не було вироблено комплексного підходу до задоволення потреб регіонального розвитку. Оскільки застосовувалися випадкові підходи, пропоновані окремими групами або регіонами, не було досягнуто ні загальної злагоди, ні підтримки подальших заходів;

- *не було встановлено фіскальних параметрів.* Програми регіонального розвитку, як правило, розроблялися без будь-якого врахування роботи, що її необхідно здійснити в межах певних фіскальних умов. Програми встановлювали численні цілі, та в їхніх межах зазвичай розроблялися численні проекти, проте вони були нежиттєздатні та складні для виконання. Водночас, підготовка таких широких програм також вимагала значних ресурсів, які не давали жодної користі;

- *розподіл інвестицій за принципом ad hoc (спеціального призначення).* Державна інвестиційна політика істотно впливала на регіональний розвиток, проте, все ще не вироблено прозорого механізму розподілу інвестиційних ресурсів. Крім того, бюджетний процес не пов'язує інвестицій у бюджет капіталовкладень чи бюджети розвитку з необхідними операціями та експлуатаційними витратами, які потрібно включати до поточного бюджету;

- *покладання на широкомасштабне державне втручання.* Раніше в центрі уваги регіональної політики в Україні були переважно питання про відновлення колишніх виробництв, забезпечення інвестицій у важку промисловість, виконання соціальних зобов'язань шляхом значних інтервенцій держави. Ця політика не мала стратегічної перспективи і не орієнтувалася на сфери, де Україна могла б бути конкурентоздатною, та на забезпечення умов, сприятливих для створення нових видів діяльності та сектора послуг, що могли б стати важливим джерелом зростання у майбутньому;

- *підходи «згори – вниз» та «знизу – вгору».* Хоча на регіональному рівні розроблено чимало заходів, спрямованих на підтримку регіонального

розвитку, регіональна політика здебільшого сприймається як така, що спускається згори вниз. Центральний уряд надає ресурси для інвестицій або застосовує спеціальні стимули та істотно впливає на ситуацію в регіонах.

3.2 Сучасна державна стратегія регіонального розвитку

У розвитку будь-якої сучасної держави, зокрема й України, важливого значення набуває політика стратегічного розвитку. Регіональні стратегії розвитку – це моделі досягнення соціально-економічних цілей регіонів, які конкретизують загально національну мету держави в особливих умовах відповідних територій [32].

Досягнення Україною рівня сталого розвитку є можливим, на наш погляд (див. розділ 2), за умови досягнення її регіонами відповідного рівня розвитку. Показники для оцінки сталого розвитку регіону мають характеризувати як структуру, рівень і темпи розвитку економіки, так і стан соціальної сфери суспільства та навколишнього середовища.

Сьогодні вже напрацьовано науково обґрунтовані методичні підходи до оцінювання сталого розвитку регіону, із цих позицій здійснюється порівняльний аналіз потенціалу окремих регіонів, їхніх реальних здобутків упродовж останніх років і дієвості влади у забезпеченні ефективного використання потенційних можливостей регіонів [28; 45; 63].

Звернемось, зокрема, до аналізу можливостей упровадження механізмів програмно-цільового підходу у державному регулюванні регіонального розвитку.

Відразу слід зазначити, що створити в Україні механізми ринкового саморегулювання в короткі терміни не вдалося. Це пояснюється не тільки складністю завдання, а й незавершеністю вихідної концепції реформ, у тому числі й щодо оцінювання доцільних меж державного управління економікою і його заміни на ринкові інструменти.

Разом із тим використання цільових програм, на думку фахівців, дає змогу ефективно організовувати керований процес соціально-економічного розвитку з певним балансом державних та ринкових механізмів. Програмно-цільовий підхід передбачає застосування конкретної технології управління: формування ієрархії цілей, утворення взаємопов'язаних програм, спрямованих на реалізацію цілей, розподіл наявних ресурсів, формування бюджету, створення (у разі необхідності) спеціальних органів управління.

Державне регулювання має забезпечувати глибокі структурні перетворення виробництва на базі широкомасштабних інвестицій. Ринковий механізм може виявитися недостатньо ефективним, коли необхідно здійснити великі інвестиційні проекти з тривалим терміном окупності. Йдеться про інвестиції в основний капітал з особливо повільним оборотом, вкладеннях в економічну і соціальну інфраструктуру, у новітні галузі, які націлені на випуск продукції з невизначеними перспективами попиту.

Існують дві групи методів регулювання економіки: прямі (адміністративні) і непрямі (економічні). Перша група методів передбачає

прямий вплив на виробничі процеси, вплив на безпосередні параметри відтворення. Друга група методів безпосередньо прив'язана до ринкової системи господарювання, має на меті використання ринкових інструментів впливу на інтереси товаровиробників [30].

Розмежування між адміністративними та економічними методами певною мірою можна вважати умовним. Будь-який економічний регулятор містить у собі елементи адміністрування і навпаки. Податок – інструмент економічний, але щоб його застосувати потрібне адміністративне рішення про встановлення податкової бази, ставки податку на певному рівні і т. ін. Контроль над цінами – дія адміністративна, але вона передбачає створення для виробників певних параметрів, режиму діяльності, спонукає до прийняття якихось господарських рішень.

Отже, поширеною організаційною формою і адміністративного, і економічного регулювання є складання стратегічних державних цільових програм (національних і регіональних), зокрема щодо розвитку освіти, охорони здоров'я, екологічної безпеки, реалізації структурної перебудови (модернізації окремих соціально-економічних структур), прискорення науково-технічного прогресу (НТП), підготовки сучасних висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрів та ін.

Стратегічне державно-цільове програмування, зі свого боку, має спиратися на науково обгрунтоване прогнозування. Прогностична функція державного управління включає розробку прогнозів щодо темпів і пропорцій відтворення основних сфер суспільного життя; функціональних економічних прогнозів (прогноз трудових ресурсів та зайнятості, прогноз відтворення основного капіталу, прогноз внутрішньоекономічної діяльності тощо); зовнішньоекономічних прогнозів (демографічний, використання природних ресурсів тощо).

Для України важливим етапом усвідомлення технологій державно-цільового програмування була межа XX–XXI ст. У «Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку», підготовлених Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, *регіональна стратегія розвитку* розглядається як стратегічний план розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку АРК, областей, міст Києва та Севастополя на середньостроковий (4–6 років) та довгостроковий (10–15 років) періоди [84].

Регіональні стратегії розвитку відповідно до вимог Методичних рекомендацій мають містити:

- описово-аналітичну частину;
- визначену стратегічну мету і план розвитку;
- визначену місію регіону;
- опис конкурентних переваг, недоліків, обмежень і можливостей перспективного розвитку;
- визначені соціально-економічні проблеми та обраний напрям розвитку;

- розроблені сценарії стратегії розвитку;
- опрацьовані варіанти сценаріїв розвитку;
- визначені цілі стратегічного плану згідно з обраним сценарієм розвитку.

Методичними рекомендаціями передбачено, зокрема, необхідність враховувати документи Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку «Порядок денний XXI століття» під час розроблення регіональних стратегій розвитку.

Так, Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивного стану територій [89]. Мета прийняття цього Закону – стимулювання розвитку регіонів, що передбачає:

- забезпечення сталого розвитку регіонів в інтересах усієї України, підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, формування середнього класу;

- ефективне використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та послуг;

- створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України;

- забезпечення додержання визначених державою соціальних гарантій для кожного громадянина незалежно від місця його проживання;

- подолання депресивного стану окремих територій, своєчасного і комплексного вирішення проблем охорони довкілля (ст. 2).

Отже, *стимулювання розвитку регіонів* – це комплекс економічних, соціальних, екологічних, правових і організаційних заходів, спрямованих на досягнення стабільного розвитку регіонів, що здійснюється Кабінетом Міністрів України разом з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (ОМС), суб'єктами господарювання, недержавними організаціями.

Стимулювання розвитку регіонів мало б здійснюватися на таких засадах:

- збалансуванні загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів розвитку, визначенні державою з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування науково обґрунтованих пріоритетних напрямів регіонального розвитку;

- програмно-цільовому підході до вирішення проблем соціально-економічного розвитку, створенні сприятливого інвестиційного середовища в регіонах;

- максимальному наближенні послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до споживачів цих послуг;

– концентрації на конкурсній основі коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їхнього використання для цілей регіонального розвитку;

– співробітництві та взаємній відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб'єктів у виконанні завдань регіонального розвитку [там само].

Державне стимулювання розвитку регіонів ґрунтується на державних довго- та середньострокових пріоритетах регіонального розвитку, державних програмах соціально-економічного розвитку України, законах України про державний бюджет України, регіональних стратегіях розвитку, програмах соціально-економічного розвитку АРК, областей, міст Києва та Севастополя, інших актах законодавства України (ст. 3).

Серед інструментів, які можуть застосовуватися для (з метою) стимулювання розвитку депресивних територій, наведено, зокрема, спрямовування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури (ст. 7).

У Законі визначено показники розвитку території, за якими вона може бути визнана депресивною, механізм і порядок визначення та надання відповідного статусу, інструменти державного стимулювання розвитку територій з метою подолання їхньої депресивності (розділ III).

Разом із тим Закон має і свої недоліки. Так, серед показників, за якими територія визнається депресивною, відсутні показники стану інфраструктурного розвитку. А це свідчить про неврахування надзвичайно важливої складової з метою подолання певними територіями стану депресивності та досягнення збалансованості та сталості у розвитку.

Дієвим інструментом підтримки сталого розвитку регіону є Угода між Кабінетом Міністрів України та органами місцевої влади.

Угода щодо регіонального розвитку – документ, що укладається між ЦОВВ з питань економічної політики та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами щодо визначення спільних заходів, спрямованих на стимулювання розвитку одного або кількох регіонів (розділ II).

Укладення угод щодо регіонального розвитку дасть змогу узгоджувати державні пріоритети регіонального розвитку з регіональними пріоритетами, концентрувати державні та місцеві ресурси для їхнього виконання. В Угоді щодо регіонального розвитку визначаються ([89], ст. 4):

– спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з реалізації в регіоні державної стратегії регіонального розвитку;

– спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з реалізації регіональної стратегії розвитку;

– порядок, обсяг, форми та строки фінансування спільних заходів,

визначених сторонами, відповідно до Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

- порядок інформування про реалізацію сторонами угоди щодо регіонального розвитку;

- відповідальність сторін угоди за невиконання або неналежне виконання передбачених нею заходів;

- порядок внесення змін до угоди;

- порядок набрання чинності та строк дії угоди.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» Кабінетом Міністрів України було затверджено «Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року» [92].

Основною метою Стратегії є створення умов для підвищення конкурентоздатності регіонів, забезпечення їхнього сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення ([92], розділ IV).

Серед очікуваних результатів від реалізації Стратегії є такі (розділ VII):

- зниження диспропорцій у соціальних показниках, зокрема в заробітній платі, та забезпечення державних соціальних гарантій;

- збільшення обсягу інвестицій в основний капітал за одночасного зниження диспропорції за цим показником;

- створення умов для сталого розвитку регіонів в інтересах усієї країни, підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, формування середнього класу;

- подолання депресивного стану окремих територій, своєчасне і комплексне вирішення проблем охорони довкілля.

Україна вступає у XXI століття державою, що має посилити динаміку власного розвитку, більш активно включитися у світові суспільно-економічні процеси, інтегруватися в європейське співтовариство. Така спрямованість розвитку потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності й конкурентоздатності економіки та життя населення.

Нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення створює передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їхню ефективність.

Визначені в Державній стратегії стратегічні цілі соціально-економічного розвитку регіонів країни пропонується реалізовувати (досягати) за таким пріоритетними напрямами:

- підвищення конкурентоздатності регіонів та зміцнення їхнього ресурсного потенціалу шляхом реструктуризації економічної бази окремих регіонів, створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі, розбудови та модернізації інфраструктури;

- забезпечення розвитку людських ресурсів завдяки підтриманню високих стандартів навчання, активізації співпраці у сфері освіти і науки,

повній зайнятості працездатного населення;

- розвиток міжрегіонального співробітництва шляхом поглиблення міжрегіональної економічної взаємодії, розширення транскордонного, у тому числі єврорегіонального, співробітництва;

- створення інституціональних умов щодо подальшого регіонального розвитку шляхом розширення фінансово-економічних можливостей територіальних громад, реформування адміністративно-територіального устрою, узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та ОМС щодо розвитку регіонів [92].

Виконання зазначених завдань дасть можливість забезпечити динамічний збалансований розвиток країни в цілому, наблизити рівень життя до європейських стандартів та створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах країни, що сприятиме поступовому пом'якшенню міжрегіональних диспропорцій, зменшенню ризиків утворення депресивних територій та захистить суспільство від значних витрат на відновлення належних умов їх життєдіяльності.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року визначені конкретні державні пріоритети розвитку для кожної з областей країни (див. додаток В) [92]. Згідно з даними, наведеними у додатку, серед пріоритетних напрямків регіонального розвитку, які є найбільш перспективними і в такій же мірі нерозвиненими (відсталими), найчастіше зустрічається транспортна інфраструктура – цей напрям є актуальним для 88 % областей країни від загальної їх кількості, також зустрічається туристично-рекреаційна (60 % областей), житлово-комунальна (40 % областей) та телекомунікаційна (28 % областей) інфраструктури.

Це свідчить про наукове, теоретичне усвідомлення проблемності стану інфраструктури регіонів країни в цілому та необхідності їхньої поглибленої модернізації та повномасштабного розвитку.

Окрім того, серед важливих напрямів розвитку виокремлюються питання екології (60 %), агропромислового комплексу (76 %), а також енерго- та ресурсозбереження (64 %), що, безумовно, спрямовано на забезпечення сталого розвитку, тобто майбутнього для наступних поколінь українців.

У додатку В серед іншого, наведені пріоритетні напрями розвитку Харківської області до 2015 року, зокрема:

- розвиток високотехнологічного та наукоємного виробництва (насамперед машинобудування і авіабудування);

- впровадження високих технологій в освіті, медицині, галузі зв'язку та телекомунікацій;

- технологічне оновлення ПЕКУ;

- розбудова та модернізація транспортної інфраструктури, розвиток логістики, галузі зв'язку та телекомунікацій;

- стимулювання прикордонного співробітництва;

- реформування ЖКГ, системи водопостачання;

- впровадження ресурсо- і енергоощадних технологій [92].

Чітко виділяються основні інструменти для реалізації Стратегії, а саме (розділ V):

- угоди щодо регіонального розвитку;
- програми подолання депресивності окремих територій;
- державні цільові програми;
- регіональні стратегії розвитку і програми соціально-економічного та культурного розвитку.

Окрім того, реалізація Стратегії вимагає прийняття нормативно-правових актів, які передбачають:

- розмежування функцій та повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- впровадження правового режиму користування майном, що перебуває у спільній власності територіальних громад, удосконалення механізму управління таким майном; розмежування земель державної й комунальної власності;

- удосконалення порядку регламентації загальнодержавного й регіонального прогнозування та планування соціально-економічного розвитку (визначення статусу стратегічних документів, запровадження принципів регіонального програмування та планування);

- впровадження механізму концентрації й оптимізації державних ресурсів, що спрямовуються у регіони як поточне фінансування державних установ, капітальні вкладення головних розпорядників коштів державного бюджету з метою досягнення найбільш ефективного їхнього використання під час вирішення проблем регіонального розвитку;

- впровадження механізму підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні їхньої фінансової бази шляхом закріплення за місцевими бюджетами частки загальнодержавних надходжень; розширення повноважень органів місцевого самоврядування у затвердженні та виконанні бюджету;

- чітке визначення переліку та розміру граничних ставок місцевих податків і зборів;

- реформування системи адміністративно-територіальних одиниць;

- координацію процесів розвитку місцевого самоврядування, сприяння співпраці його органів.

Визначено й пріоритетні завдання наукового забезпечення регіонального розвитку на період до 2015 року, зокрема:

- наукове обґрунтування регіональної інноваційної, промислової, соціальної політики на довгострокову перспективу;

- розроблення методологій моделювання і прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів, окремих галузей та сфери діяльності на основі міжгалузевого балансу за системою національних рахунків, запровадження їх у прогнозування та обґрунтування управлінських рішень із питань регіонального розвитку;

- визначення пріоритетної сфери господарювання за критеріями соціально-економічної ефективності для підвищення результативності

розвитку регіональних господарських комплексів та підвищення конкурентоздатності регіонів;

- надання науково-методичної допомоги органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам, налагодження національної та регіональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування, поліпшення системи інформаційного забезпечення розвитку місцевого самоврядування [там само].

Законодавчим підґрунтям для розробки стратегій соціально-економічного розвитку країни є Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави [83].

Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення відповідних програм.

Проте окремі «білі плями» українського законодавства стосовно розробки стратегій соціально-економічного розвитку для різних територіальних рівнів призводять до послаблення прогнозної бази управління розвитком країни в цілому та окремими її регіонами. Досі не існує єдиного нормативно-правового документа, який визначав би основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку регіонів і на основі якого можна було б розробляти відповідні нормативно-правові акти та стратегічні програми соціально-економічного розвитку населених пунктів, а також забезпечити скоординовану діяльність органів центральної та регіональної влади з розв'язання практичних завдань на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Спробуємо з'ясувати основні проблеми, що стосуються системи державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів і які гальмують формування та реалізацію сучасної державної стратегії регіонального розвитку. Вони, як правило, зводяться до таких узагальнюючих положень [28]:

- домінування старих, що вичерпали свій ресурс в умовах розвитку ринкових відносин, командно-адміністративних підходів в державному управлінні;

- відсутність власних стратегічних засад суспільного та ринкового розвитку, нечітке бачення майбутніх цілей щодо забезпечення сталого розвитку території;

- легковажне ставлення до застосування сучасного програмно-цільового підходу в державному управлінні та нерозвиненість структурно-функціонального методу управління, ігнорування відомих, випробуваних

соціальними практиками закономірностей розвитку і функціонування соціально-економічних систем, що створює фрагментарність в упровадженні державних регуляторних заходів;

- не виправдано часта зміна нормативно-правових актів у сфері ринкових відносин із метою збереження або створення монопольного становища для окремих суб'єктів підприємництва;

- необ'єктивність, відомча упередженість службової документації, що подається для прийняття управлінських рішень;

- міжвідомчі конфлікти, що спричинені галузевими підходами до регулювання соціально-економічної сфери;

- монопольні управлінські претензії органів влади на регулювання в підвідомчій сфері;

- недостатня сформованість мережі науково-дослідних, аналітичних та громадських організацій, що можуть надавати професійні послуги з наукового забезпечення, консалтингу й управлінського менеджменту у сфері державного регулювання.

Назріла нагальна необхідність реального запровадження стратегічного підходу до визначення цілей і пріоритетів розвитку регіону, що дозволить узгодити функції і відповідальність державних органів з їх власними спроможностями і наявними ресурсами. Саме розбіжності між цілями, можливостями і ресурсами зумовлюють наявні проблеми сучасного державного регулювання в Україні.

Державне регулювання сталого розвитку регіону потребує осмислення концептуально-методологічних засад для умов трансформаційного українського суспільства на основі використання відповідних методів моделювання соціально-економічних процесів, що дозволить розробити адекватні обґрунтовані заходи стосовно державного впливу.

Якщо мати на увазі комплексний системний підхід до вирішення проблеми забезпечення державного управління сталим соціально-економічним розвитком на основі державної стратегії регіонального розвитку, то варто, передусім, забезпечити зрівноважені (збалансовані) зміни параметрів соціально-економічної системи відповідно до визначених критеріїв і цілей, що виключали б можливість виникнення дестабілізуючих процесів як в окремих її компонентах, так і системі в цілому. Водночас, головними завданнями державного управління щодо окремих компонентів сталого розвитку можна вважати:

- а) для економічної компоненти – забезпечення стійкого економічного зростання як основи досягнення сталого розвитку в цілому;

- б) для соціальної компоненти – здійснення прогресивних соціальних змін, спрямованих на підвищення рівня та якості життя громадян, індексу людського розвитку;

- в) для екологічної компоненти – суттєве покращання екологічної ситуації, дотримання припустимих концентрацій шкідливих речовин;

- г) для природно-ресурсної компоненти – збереження і відтворення природного середовища, забезпечення раціонального природокористування

(безвідходне виробництво) [71].

Державне регулювання сталого розвитку регіону – це діяльність суб'єктів регулювання щодо реалізації стратегії збалансованого соціально-економічного та екобезпечного розвитку відповідного регіону, що здійснюється шляхом застосування складної системи заходів та інструментів, які спрямовані на одночасне досягнення підвищення рівня життя населення, поліпшення раціонального використання регіонального потенціалу, регулювання природокористування та охорони довкілля.

Сучасна управлінська практика напрацювала достатній набір механізмів регулювання регіонального розвитку, а саме: програмування, регулювання міжбюджетних відносин, запровадження спеціального режиму інвестування, централізовані капіталовкладення та інвестиційні субвенції, налагодження транскордонного і прикордонного співробітництва. Однак результативність їхнього використання органами влади в Україні невисока, і насамперед через не системний підхід, суттєві недоліки в нормативно-правовій базі, недостатнє застосування інструментів стимулювання розвитку, низьку інституційну та фінансову спроможність органів місцевого самоврядування і загалом – через недосконалість моделі управління регіональним розвитком [28; 31; 132].

Основними причинами, що перешкоджають забезпеченню збалансованого сталого розвитку регіонів, є нестабільність соціально-економічних умов у державі на перехідному етапі, відсутність науково обґрунтованої, чітко визначеної стратегії її сталого розвитку, ефективного реформування економіки та її державного регулювання, недосконалість законодавчого і нормативного забезпечення формування адекватного умовам ринку фінансового, правового, інформаційно-комунікаційного простору, недосконалість правових, організаційних, економічних засад діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб щодо формування повноцінного життєвого середовища.

Комплексний і збалансований розвиток регіонів є необхідною умовою переходу України до сталого розвитку і відіграє роль стабілізаційного чинника в економічній, соціальній, культурній, політичній, інших сферах суспільного життя. Державне забезпечення комплексного і збалансованого розвитку регіонів досягається використанням відповідних правових, організаційних, економічних, фінансових та інших механізмів.

Існує прямий зв'язок між збалансованістю регіонального розвитку та конкурентоздатністю регіонів, фактична тотожність їхньої причинної обумовленості. Нерозвиненість інфраструктури, низька здатність робочої сили щодо пристосування до ринкових умов, інноваційна неспроможність підприємств, деградація навколишнього природного середовища і як наслідок – інвестиційна непривабливість територій.

Проблема забезпечення комплексного і збалансованого регіонального розвитку пов'язана із незавершеністю процесів формування територіальної організації влади і реформування міжбюджетних відносин. Фундаментом такого розвитку має стати самотійність регіонів щодо визначення цілей

свого розвитку, їхня спроможність фінансувати відповідні заходи та програми передусім завдяки власним джерелам і залученим інвестиціям.

Окрім того, проблеми соціально-економічного розвитку регіону полягають у складному переплетінні природних, економічних і соціальних суперечностей. На сьогодні розвиток регіонів України характеризується значними відмінностями в рівнях їхнього соціально-економічного розвитку, неузгодженістю низки законодавчих та нормативно-правових актів з містобудівним законодавством, недостатньо чітко визначеною загальнодержавною стратегією.

Інституційні перетворення в Україні, що відбуваються під впливом загальносвітових трансформаційних процесів, потребують формулювання нових концептуально-методологічних положень щодо розбудови системи регіонального управління в сучасних умовах становлення демократичного врядування. Магістральним напрямом зазначених перетворень є подальша демократизація управління, реформа структури виконавчої влади, децентралізація та деконцентрація повноважень [8; 13; 23; 28; 45; 52; 132].

Виникнення проблеми «ресурсної залежності» регіональної влади, як зазначає у своїх публікаціях В. Занфіров¹⁶ і з ним не можна не погодитись, є наслідком зростаючої кількості «аномалій» сучасної організації української системи регіонального управління: регіональні органи влади не мають повноцінного законодавчого підґрунтя стосовно ресурсного забезпечення виконання делегованих і власних повноважень; відсутність інвентаризації і аудиту реальної ресурсної бази регіону позначається на мірі відповідності ресурсного потенціалу визначеним цілям; оцінка ресурсів відбувається у формі констатації фактичних даних, що не дає змогу передбачити особливості реалізації запропонованого курсу регіональної політики; відсутність законодавчого визначення матеріальної основи регіонального управління – регіональної власності, впливає на ступінь легітимності регіональної влади. Отже, реалії сьогодення – це залежність органів регіональної влади від тих, хто надає матеріально-фінансові ресурси для реалізації регіональних інтересів.

У практиці державного управління фінансові та матеріальні ресурси, що спрямовуються на розвиток регіонів України, досі використовуються неефективно. Більшість регіонів не в змозі самостійно вирішувати свої соціально-економічні проблеми, що зумовлює необхідність втручання держави в їхню життєдіяльність. Лише за умови реального упровадження децентралізованої моделі управління, необхідного і достатнього розширення своїх повноважень регіони України можуть дістати дієві механізми для ефективного регулювання процесів раціонального використання

---

¹⁶ Занфіров В. А. Розвиток процесів регіоналізації в Україні / В. А. Занфіров // Економіка та держава. – 2005. – № 11. – С. 73–76; Занфіров В. А. Становлення державної регіональної політики в Україні / В. А. Занфіров // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2006. – № 3 (12). – С. 36–44.

регіональних ресурсів та створення умов для підвищення якості життя населення.

Незважаючи на те, що кожний регіон в Україні розробляє власні програми, метою яких є визначення довгострокових цілей розвитку, параметрів, які стосуються прогностичних змін, державну регіональну політику не можна вважати науково обґрунтованою та організаційно забезпеченою. Найважливішою проблемою залишається самофінансування розвитку регіонів. Місцеві доходи не створюють необхідної бази для належного виконання місцевими органами влади своїх функцій.

За роки незалежності в Україні прийнято чимало нормативно-правових документів, що стосуються регіональної політики держави, проте ще й сьогодні зберігається ситуація, що характеризується наявністю суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. У цілому позитивні тенденції в розвитку національної економіки у передкризовий період (до початку кризи у 2008 році) не призвели до їхнього помітного пом'якшення.

Отже, ще й досі в реалізації державної регіональної політики відсутня чітка система дій, спрямованих на забезпечення регіонального розвитку на засадах комплексності та збалансованості. Разом із тим саме такі засади в розвитку регіонів є необхідною умовою для стійкого економічного зростання і сталого розвитку країни в цілому, запорукою соціально-політичної стабільності, свідченням готовності до інтеграції в Європейську спільноту.

Ключовими проблемами, які потребують свого вирішення у межах упроваджуваної державної регіональної політики, можна вважати суттєві міжрегіональні диспропорції соціально-економічного розвитку, низьку конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційну активність регіонів.

Так, аналіз узагальнюючого показника – валової доданої вартості на душу населення (із 2004 року розрахунки цього показника замінено на валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу населення) свідчить: якщо в 1996 році співвідношення його мінімального та максимального значень у регіонах становило 2,7 рази, то в 2007 році – уже 6,8 рази.

У загальному обсязі прямих іноземних інвестицій питома вага чотирнадцяти регіонів країни не сягає й 1 %¹⁷.

Однак ситуація в Україні не є унікальною. Серйозні структурні перетворення в усіх без винятку країнах світу здебільшого супроводжуються значними диспропорціями у рівнях економічного і соціального розвитку регіонів залежно від наявного промислового, природно-ресурсного потенціалу, галузевої структури та ін. Вирішення цих проблем залежить передусім від адекватності політики держави суспільним викликам.

При нерозвиненості внутрішнього ринку максимальна орієнтованість

---

¹⁷ Збаращук О. В. Державна регіональна політика: механізми забезпечення комплексного і збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів : автореф. дис ... канд. наук з держ. упр. : спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління / О. В. Збаращук. – Одеса, 2009. – 20 с.

промислового комплексу на експорт робить його особливо вразливим за умов світової фінансово-економічної кризи. На політичному рівні проблема регіональних диспропорцій переважно декларується, але не підкріплюється конкретними, фінансово забезпеченими програмами дій. Зусилля органів державної влади ще не зосереджені на стимулюванні точок зростання, помітно не впливають на системне вирішення проблем депресивних територій і в цілому на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів.

3.3 Правовий механізм регулювання розвитку фізкультури і спорту

Одним із дієвих механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів є його нормативно-правове забезпечення. В свою чергу, розвиток фізичної культури і спорту є важливою складовою регіональної політики в розвинутих соціальних практиках.

У чинному законодавстві України передбачена низка нормативних документів, які регламентують розроблення і здійснення державної регіональної політики. Починаючи з 1993 р., як зазначалося в розділі 3 (п. 3.1), в Україні розгортається діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН), що стосується «сталого розвитку» суспільства. Нею визначено чотири головні сфери діяльності: демократичне врядування; подолання бідності, досягнення процвітання; місцевий розвиток та безпечне середовище для людського розвитку; синергетика та навколишнє природне середовище.

Метою реалізації Програми було досягнення позитивних змін у житті людей шляхом надання доступу до джерел знань, досвіду і ресурсів. Для України це були лише перші кроки усвідомлення проблем сталого розвитку.

Згодом з'являються і спроби розроблення нормативно-правової бази як одного із дієвих механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів:

- Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III;
- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV [89];
- Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII [97];
- Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25.05.2001 р. № 341/2001 [86];
- Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» від 29.07.2002 р. № 224 [84];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21.07.2006 р. № 1001 [92].

Питання регіонального розвитку регулюються окремими нормами Конституції України, Бюджетного і Земельного кодексів, законів «Про

Генеральну схему планування території України», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», а також низкою законодавчих актів, що визначають засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, транскордонного співробітництва, розвитку малих міст та ін.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів, що стосуються регіонального розвитку України, та їхню «давність» (деякі навіть втратили чинність), значний обсяг регламентованих ними завдань не реалізовано, але вони залишаються актуальними і сьогодні. Насамперед потрібен базовий закон, який враховував би вже реалізоване та не реалізоване щодо регулювання розвитку регіонів. Цю «білу пляму» свого часу намагалися заповнити проектом Закону України «Про засади державної регіональної політики», який було розроблено за дорученням Кабінету Міністрів України з метою реалізації Концепції державної регіональної політики [99].

Отже, звернемось до актуальних положень «Концепції державної регіональної політики». У ній, зокрема, підкреслюється, що внаслідок дії різноманітних історичних, природно-географічних, економічних чинників, а також неоднакових темпів проведення реформ, змін у системі господарювання та структурі власності в регіонах України значно збільшилася територіальна диференціація рівня економічного розвитку та можливостей соціального забезпечення громадян [86]. Значною мірою розвиток такого процесу пов'язаний також із відсутністю ефективних механізмів стримування та пом'якшення його впливу, ефективного стимулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування (ОМС) та населення щодо прискорення розвитку регіонів. Несистемність державної політики та діяльності у сфері розвитку регіонів стала однією з головних причин стримування комплексного соціально-економічного розвитку та загрозою стабільності в державі, ускладнення умов для зміцнення позицій України у міжнародному економічному співробітництві, повільного здійснення ринкових перетворень на місцях, виникнення та загострення багатьох соціальних, економічних, екологічних та інших проблем.

У Концепції наведено й основні завдання, виконання яких забезпечить досягнення визначеної мети державної регіональної політики. Серед них найважливішими можна вважати:

- запровадження більш глибокого вивчення та оцінки внутрішнього потенціалу кожного регіону, розроблення комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його ефективного використання;

- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів із урахуванням особливостей їхнього потенціалу;

- поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів та соціального забезпечення громадян;

- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, наповнення місцевих бюджетів;

- зміцнення економічної інтеграції регіонів із використанням переваг територіального поділу і кооперації праці;

- забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування самостійно й відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їхньої активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики;

- удосконалення фінансових міжбюджетних відносин, вироблення чітких критеріїв і ефективних механізмів надання державної підтримки розвитку регіонів;

- підвищення зайнятості населення та забезпечення її продуктивності, стабілізації та поліпшення демографічної ситуації в державі;

- подальше вдосконалення державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації екологічної політики;

- налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, наближення національного законодавства у цій сфері до норм і стандартів ЄС, розвиток транскордонного співробітництва [86].

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є:

- удосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів;

- підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та ОМС за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Удосконалення (поліпшення) державного регулювання у сфері реалізації державної регіональної політики передбачає (розділ 2):

- удосконалення державного стратегічного регіонального планування з метою визначення основних пріоритетів регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та врахування їх у загальнодержавних програмах економічного і соціального розвитку України, регіональних та місцевих програмах і планах;

- поліпшення механізмів державної підтримки розвитку регіонів, концентрацію державних ресурсів на вирішенні пріоритетних проблем, що мають загальнодержавне значення;

- стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання, законодавчого розширення відповідних можливостей місцевих органів виконавчої влади та ОМС;

- розбудову інфраструктури регіонального розвитку, зокрема шляхом створення регіональних агентств розвитку;

- стимулювання розвитку регіонів чи їхніх частин, показники

економічного розвитку та соціального забезпечення яких є значно нижчими, ніж відповідні середні показники в державі (депресивні території) [там само].

Істотне підвищення ролі та відповідальності місцевих державних адміністрацій, ОМС, територіальних громад за розвиток регіонів передбачає (розділ 3):

- перегляд правового режиму майна, що перебуває у спільній власності територіальних громад;

- розподіл між органами виконавчої влади та ОМС відповідальності за фінансове забезпечення виконання повноважень із надання послуг населенню;

- розмежування земель державної і комунальної власності;

- запровадження механізмів стимулювання збільшення доходів місцевих бюджетів;

- подальше вдосконалення нормативно-правової бази місцевого самоврядування, поліпшення умов для виконання повноважень ОМС;

- укрупнення сільських територіальних громад, упорядкування відповідно до Конституції України мережі адміністративно-територіальних одиниць (селища міського типу та інші населені пункти);

- судовий захист прав місцевого самоврядування;

- посилення державної підтримки місцевого самоврядування;

- здійснення загальнонаціональної координації процесів розвитку місцевого самоврядування, сприяння співпраці його органів;

- поліпшення надання науково-методичної допомоги ОМС та їх посадовим особам;

- налагодження національної та регіональної систем підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників ОМС, становлення інституту служби в ОМС, поліпшення системи інформаційного забезпечення розвитку місцевого самоврядування;

- державне сприяння міжнародному співробітництву ОМС, їх об'єднань [там само].

Суб'єктами управління соціально-економічним розвитком регіонів та їх завданнями є:

- Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади: визначення основних напрямів внутрішньої політики та створення нормативно-правового поля регіонального розвитку, спрямування процесів комплексного соціально-економічного розвитку регіонів, моделювання інструментів та механізмів регіонального розвитку;

- місцеві органи виконавчої влади: задіяння інструментів та механізмів регіонального розвитку, визначених державою, на місцевому рівні з метою вирішення найбільш актуальних проблем економічного і соціального розвитку;

- органи місцевого самоврядування: застосування інструментів та механізмів регіонального розвитку на місцевому рівні, ґрунтуючись на місцевій ініціативі й з урахуванням інтересів територіальних громад [86].

Питань регіонального розвитку стосуються й окремі норми Бюджетного та Земельного кодексів України. Однак ще й сьогодні не існує базового закону щодо державного регулювання розвитку регіонів, про що вже йшлося. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» розроблено у свій час за дорученням Кабінету Міністрів України для забезпечення реалізації Концепції державної регіональної політики (2012 р.) [99]. Як зазначено в пояснювальній записці, Закон є необхідною умовою для створення правової основи реалізації нової державної регіональної політики її суб'єктами.

Однією із суттєвих вимог іншого системоутворюючого нормативно-правового документа – Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [92] – є прийняття на рівні областей стратегій регіонального розвитку, узгоджених із положеннями Державної стратегії. На основі затверджених регіональних стратегій між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АР Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами пропонувалося укладання угод, що стосувалися регіонального розвитку. Проте, практика укладання таких угод не мала популярності. Більше того, процес стратегічного планування в деяких регіонах зіткнувся з низкою серйозних перешкод, відтак, не всі регіони в запропоновані терміни розробили і затвердили стратегії розвитку до 2015 року, тобто не змогли повноцінно врахувати власні потреби та наявний ресурсний потенціал для здійснення бажаних соціально-економічних трансформацій [72].

Серед основних перешкод можна назвати наявність конфліктів між обласними державними адміністраціями, обласними радами та групами впливу на рівні регіонів, а також різні бачення пріоритетів розвитку регіонів, що суттєво вплинуло на своєчасність підготовки відповідних регіональних стратегій. Так, низка регіонів (Житомирська, Запорізька, Луганська, Тернопільська та Херсонська області) затвердили відповідні стратегії розвитку лише у 2008 р., хоча Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 зобов'язувала всі регіони подати проекти стратегій на затвердження обласних рад у тримісячний термін.

У цілому, значними недоліками стратегічного планування розвитку регіонів і, як наслідок, причинами низької ефективності соціально-економічної політики на рівні регіону можна вважати:

- надмірну формалізацію процедур розроблення й затвердження стратегій (шаблонне використання розробниками стратегій відповідних Методичних рекомендацій Міністерства економіки України хоч і сприяло підвищенню шансів регіону на позитивне вирішення питання про укладання Угоди, але при цьому залишало поза увагою значну частину важливих проблем розвитку тієї чи іншої території);

- декларативний характер більшості стратегій розвитку регіонів (попри те, що стратегія розвитку певного регіону до 2015 р. у більшості випадків визначалася рішенням обласної державної адміністрації як обов'язковий до виконання документ, її зміст часто був далеким від власних потреб та

можливостей розвитку регіону) [37; 72].

Практична діяльність із розроблення регіональних стратегій і теоретичні дослідження Національного інституту стратегічних досліджень [25] дають змогу виявити основні тенденції, що визначають напрями формування та раціоналізації системи управління територіальним розвитком у сучасних умовах глибоких ринкових перетворень. Слід зазначити, що необхідність розвитку систем управління, насамперед, обумовлена динамічною зміною складності об'єкта управління та його сутнісних характеристик. Проте, структура органів управління, ступінь деталізації функцій і вибір оптимальних методів переважно залежать від конкретних соціально-економічних умов – концентрації виробництва, його спеціалізації, кількості суб'єктів економічної діяльності (основних, допоміжних, обслуговуючих), розгалуженості зв'язків, кількості високотехнологічних виробництв, наявності навчальних закладів та ін. Такі характеристики значною мірою варіюються щодо об'єктів управління, навіть схожих за основними економічними показниками, що й вимагає вироблення певного консолідованого підходу до розроблення і впровадження регіональної політики в усіх регіонах.

Окрім того, кожному регіонові властиві різні спрямованість і динаміка розвитку. Модернізація продукції, що випускається, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, упровадження прогресивних наукомістких технологій, технічне переозброєння та модернізація устаткування, виробництво конкурентоздатної продукції, підвищення рівня зайнятості населення, якості його життя вимагають застосування адекватних форм і методів управління регіональною економікою [45].

Можна наполягати на тому, що в реальній управлінській практиці ще не використовується повною мірою (через причини переважно суб'єктивного характеру) самостійність суб'єктів регіонального управління, яка встановлена й гарантується законодавчими актами, наукове узагальнення досвіду діяльності окремих місцевих органів влади підтверджує тенденцію збільшення їхніх функцій завдяки делегуванню значної кількості повноважень і управлінських функцій на нижчі рівні. Отже, саме на регіональний рівень (адміністративно-територіальні одиниці) сьогодні покладено основне навантаження та відповідальність за проведення економічної політики і, передусім, функцій планування та прогнозування, управління техніко-технологічним розвитком, сферою зайнятості, а також управління у сфері кредитно-фінансової й зовнішньоекономічної діяльності [86; 92].

Роль держави, центральної влади, поступово має зводитися до координації та взаємоузгодження інтересів усіх учасників процесу регіонального управління. З огляду на це, першочерговими можна вважати такі завдання, що стосуються регіональної соціально-економічної політики:

- пошук компромісу з питань економічної свободи регіонів;
- реалізація принципу розширення міжрегіональної економічної взаємодії;

- запровадження механізмів подолання асиметрії в розвитку регіонів та надання підтримки депресивним територіям;
- стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку на основі ефективного використання потенціалу регіонів;
- зміцнення матеріальної бази територіальних громад шляхом переходу до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетами органів місцевого самоврядування;
- активізація розвитку транскордонного співробітництва в економічній сфері [там само].

Перерозподіл функцій управління між центральними та місцевими органами влади фактично означає перехід частини управлінських зв'язків із сфери зовнішніх у внутрішні. Водночас варто враховувати те, що збільшення кількості внутрішніх зв'язків у системі управління регіоном може одночасно супроводжуватись підвищенням їхньої складності. Розширення автономії чи самостійності об'єктивно пов'язано з підвищенням відповідальності за якість прийнятих і реалізованих управлінських впливів. Очевидно, що пасивний «супровід» ходу реалізації керуючого рішення, прийнятого на державному рівні, яке до того ж не завжди враховує конкретні умови розвитку відповідних територій, не сприяє виявленню активного, творчого ставлення до роботи працівників регіонального апарату управління. Отже, автономія, самостійність можна вважати дієвим спонукальним мотивом як щодо розвитку міжфункціональних зв'язків в управлінській системі для забезпечення високої обґрунтованості прийнятих рішень, так і щодо поглиблення і деталізації суб'єктно-об'єктних відносин, що чітко орієнтують на досягнення визначеної мети.

Збільшення кількості внутрішніх зв'язків між суб'єктами соціально-економічної діяльності регіонального рівня, зростання їхнього значення характеризують таку тенденцію розвитку системи управління, як підвищення її цілісності, що, безсумнівно, має суттєве значення для вдосконалення загальних засад управління регіоном. Важливо також відзначити необхідність змін у змістовності управлінського впливу, надання йому більшої економічної обумовленості. Виконання прийнятих управлінських рішень у перспективі має забезпечуватись насамперед під впливом економічних, а не адміністративних методів та технологій управління, шляхом формування і взаємопогоджуваної реалізації індивідуальних, територіальних та суспільних інтересів [7].

Зміна внутрішніх і зовнішніх умов функціонування та розвитку регіонів обумовлює, по-перше, збільшення питомої ваги недержавного сектору, підвищення самостійності суб'єктів соціально-економічної діяльності, скорочення кількості вертикальних зв'язків управління об'єктами економічного розвитку, сприяння поширенню різних форм самоврядування (активності населення). По-друге, стимулює розвиток інформаційних технологій, прискорення науково-технічного прогресу, що, зі свого боку, істотно підвищує вимоги до процесу управління, якості управлінських рішень, прийняття та реалізації оптимальних варіантів управлінських рішень

тощо [7; 26].

Таким чином, можна стверджувати, що в умовах глибоких ринкових перетворень управління територіальним розвитком поступово, хоч і з великими труднощами, стає ключовою ланкою механізму державного управління. Останній формується під впливом багатьох чинників, сукупність яких становить теоретичні засади посилення регіональних і місцевих впливів. Проте, існують проблеми управління розвитком територій, зумовлені складним взаємопроникненням природних, просторових, економічних, політичних і соціальних суперечностей, що пов'язано зі значною неоднорідністю територій країни та великою поліструктурністю територіальної організації влади [127].

Водночас спостерігаються суперечності й конфлікти інтересів між зацікавленістю учасників місцевого розвитку та фактичною компетенцією органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, задоволенням територіальної громади в управлінських послугах і можливостями щодо забезпечення їхньої якості тощо. Роль держави стосовно забезпечення розвитку регіонів у сучасному світі *не обмежується* лише регуляторними функціями, а саме: стимулюванням економічного зростання, сприянням раціональному використанню трудового потенціалу, забезпеченням умов для прогресивних зрушень у галузевій і територіальній системах, підтримкою регіонів у питаннях експорту продукції та послуг. Головною метою державного управління регіональним розвитком стає забезпечення економічної й соціальної стабільності, захист «власного виробника» на світових ринках, гармонізація майнових відносин, зміцнення існуючого ладу, демократизація управління, транзит держави в європейські та євроатлантичні структури тощо.

Іще на початку XXI ст. в Україні (під впливом вимог ЄС – окремий План дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні від 10 грудня 2001 року визначає цілі співробітництва у цій сфері, а План-графік імплементації положень Плану дій визначається як інструмент імплементації, моніторингу, оцінки та визначення щорічних пріоритетів) [77] відбуваються процеси поступового (хоч і повільного [25]) формування нормативно-правового механізму державного управління, законодавчо-правового поля, що враховує нові пріоритети розвитку регіонів, визначає стратегічні перспективи та цілі їхнього соціально-економічного розвитку; розробляються стратегії соціально-економічного розвитку областей, міст із особливим статусом та АР Крим. Окрім того, здійснюється, відповідно до прийнятих положень Концепції державної регіональної політики України, розроблення пакету законів, що регулюють регіональний розвиток. Відбувається перехід до нового етапу реалізації державної регіональної політики, ядро якого складає проведення територіально-адміністративної реформи та формування нових механізмів взаємовідносин регіонів із центром, що мають супроводжуватись інтенсифікацією розвитку самоврядування в державі.

Таким чином, поступово долається певна невизначеність, що сьогодні ще притаманна регіональній соціально-економічній політиці держави.

Важливою рисою сучасного етапу розвитку людського суспільства є *інтенсивна диверсифікація* та стрімкий розвиток різноманітних суспільних відносин, що потребують свого позитивного врегулювання. Зазначена особливість властива, зокрема, і відносинам у сфері спорту. Спорт вже давно перестав бути лише складовою частиною фізичної культури. Сучасний спорт – це соціальний феномен, що становить систему відносин, які мають складну багаторівневу структуру і спрямовані на досягнення високих результатів у змаганнях або забезпечення дозвілля людей. Відтак, відносини у сфері спорту стали об'єктом правового регулювання, а нормативна регламентація суспільних відносин у сфері спорту сьогодні посідає важливе місце у діяльності органів державної влади, насамперед Верховної Ради України.

Нормативне визначення поняття «спорт» міститься в Законі України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. [90]. Зокрема, законодавець визначає спорт як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямовану на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них.

Закон вимагає, щоб державна політика України стосовно функціонування та розвитку сфери фізичної культури і спорту реалізувала принцип системності у відносинах держави і людини, тобто із задіянням законодавчої, виконавчої та судової гілок влади щодо створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових та інших умов, які гарантують людині її особисте життєве самовизначення для інтелектуального, морального, фізичного розвитку, реалізації творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах країни. До того ж ця політика має поширюватись на усіх громадян незалежно від віку, походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, характеру занять. Суб'єктами її здійснення повинні стати відповідні установи, соціальні інститути та об'єднання громадян, органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Згідно з Указом Президента України «Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» від 28.09.2004 р. пріоритетними напрямками діяльності для зазначених суб'єктів має бути:

- підтримка та розвиток національних традицій та формування нових мотивацій у ринкових умовах щодо реального розвитку фізичного виховання і масового спорту як важливих чинників забезпечення здорового способу життя;

- упровадження адекватних форм і методів залучення різних груп населення до регулярних та повноцінних занять фізичною культурою і спортом;

- розбудова та запровадження системи розвитку фізичної культури в закладах освіти та дитячо-юнацького спорту;

- створення умов для розвитку індивідуальних здібностей спортсменів на етапах їх багаторічної підготовки;

- удосконалення системи формування та підготовки національних

збірних команд, передусім, з олімпійських видів спорту;

- задіяння новітніх технологій у функціонування клубної системи в сфері фізичної культури і спорту;

- об'єднання зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, підприємств та громадськості для будівництва сучасних спортивних споруд, належне їх обладнання та використання;

- удосконалення економічних засад у сфері фізичної культури і спорту, запровадження ефективних моделей її кадрового, фінансового, матеріально-технічного, наукового, медичного та інформаційного забезпечення [88].

Здавалося б, в Україні створено достатній нормативно-правовий механізм державного управління щодо функціонування та розвитку фізичної культури і спорту. Починаючи з 1993 року держава та суспільство вже повинні були б забезпечити духовні, культурні й фізичні потреби людей, створити рівні можливості для розкриття їх творчого, професійного, інтелектуального потенціалу, формування загальнонаціональних ціннісних орієнтацій, що *сприяють єдності держави, її сталому розвитку*. Проте, як свідчить соціальна практика, цього не сталося.

Модель державної політики щодо розвитку фізкультури і спорту, що формувалася протягом останнього десятиліття, не відповідає масштабу завдань і викликів, які постають перед державою і суспільством. Мозаїчність, що полягає у підходах до формування законодавчої бази, фінансування, створення спортивних структур (споруд, об'єктів), визначення їхніх повноважень і функціоналу, відсутність чіткої внутрішньої організації знижують ефективність державної політики у цій сфері та позбавляють її комплексності й системності [44]. Проте, на наш погляд, не тільки це є причиною неуспіху. Як свідчать окремі наукові дослідження, механізми державного управління можуть бути в наявності, але «не працювати», «не приводити в рух» відповідні соціально-економічні процеси. Для того щоб цей рух відбувся, необхідно розробити певну множину соціальних технологій у їх взаємозв'язку, які змушували б суб'єкт державного управління відповідально задовольняти потреби, враховувати людські інтереси й вагомі цілі певних суспільних цілісностей (держава, регіон, територіальна громада тощо) в управляючих впливах.

Конституційне визнання України як демократичної, соціальної, правової держави вимагає не лише запровадження ефективного законодавства, а й відповідних дій, спрямованих на розвиток українського суспільства, економічної та соціальної інфраструктур. Зокрема, вже надання Україні права проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 році, наявність значних досягнень українських спортсменів у сфері боксу, плавання, гімнастики, параолімпійських іграх та інших видах спорту зумовлювали необхідність як удосконалення законодавства, що регулює спортивні правовідносини, так і запровадження технологій програмно-цільового управління державними справами.

На сьогодні нормативною основою виникнення, зміни та припинення

спортивних правовідносин є Закони України «Про фізичну культуру і спорт» та «Про антидопінговий контроль у спорті». Згідно зі ст. 2 Закону України «Про фізичну культуру і спорт»: «Законодавство України про фізичну культуру і спорт базується на Конституції України і складається з цього Закону, відповідних міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері» [90]. Із наведеної правової норми можна дійти висновку, що в Україні відсутній єдиний концептуальний нормативно-правовий акт, дія якого здатна врегулювати різні аспекти спортивних правовідносин.

Отже, спираючись на норми права, закріплені законодавством про фізичну культуру та спорт, правовідносини, що складаються між суб'єктами сфери фізичної культури і спорту, спробуємо виявити основні напрямки формування і розвитку спортивного права в Україні, виділити окремі проблеми законодавчого регулювання у цій сфері, а також виробити окремі пропозиції щодо вирішення доктринальних і правозастосовних колізій.

На цей час правовому регулюванню спортивних відносин, на думку фахівців, приділено небагато уваги. Серед науковців та практиків відсутній єдиний погляд щодо галузевої належності норм, включених до законодавства про фізичну культуру і спорт. Найбільшу підтримку одержав погляд, згідно з яким, спортивне право є комплексним правовим інститутом, що поєднує в собі норми конституційного, адміністративного, трудового, цивільного та інших галузей права [14]. Наведена думка ґрунтується на ідеї про підстави виникнення та склад спортивних правовідносин у ринковому суспільстві.

Разом із тим, аналіз законодавства свідчить про наявність достатньо широкої групи норм, внутрішніх правил, положень, які не належать до жодного з механізмів правового регулювання із перелічених галузей права. Це стосується правил прийому до спортивних клубів та федерацій, регламенти спортивних змагань, правил трансферу гравців, антидопінгового законодавства, законодавства про спортивні третейські суди тощо. Особливість таких норм полягає не лише у встановленні спеціальних вимог до спортивних клубів, професійних спортсменів, а й у їхній розрізненості, наявності своєрідного суб'єкта нормотворення [там само].

Нині чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт», незважаючи на своє концептуальне значення, не систематизує норми спортивного права, як це зроблено у кодифікованих галузевих актах. Усе це безумовно ускладнює регулювання спортивних правовідносин, створює передумови для запровадження неоднорідних вимог до одних і тих самих відносин. Як зазначено у «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту» (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2006 р., № 1594), основними причинами, що гальмують розвиток спорту в Україні є:

- недосконала нормативно-правова база регулювання спортивних правовідносин;
- відсутність необхідної інфраструктури для проведення міжнародних спортивних змагань;
- відсутність уніфікованих правил функціонування спортивних

організацій;

- низький рівень наукового забезпечення розвитку фізичної культури і спорту;

- недостатнє пропагування серед широких верств населення здорового способу життя тощо [91].

Очікувані результати від виконання даної Програми залишилися лише добрими побажаннями. Напередодні світової фінансової кризи 2008 р. в Україні на одну особу з усіх джерел фінансування фізичної культури та спорту припадало всього 26,45 грн., а з державного бюджету – лише 5,35 грн. За цим показником Україна майже у 30 разів поступалася Фінляндії, у 15 разів – Японії та Австралії, у 10 разів – Німеччині [105].

Недосконалість нормативно-правова бази, зокрема, означає відсутність чіткого законодавчого формулювання предмету спортивного права. До спортивних часто зараховують правовідносини, які виникають суто із господарських чи цивільних договорів. Натомість відносини, що виникають між спортивними організаціями та професійними спортсменами під час проведення змагань, як правило, вважають трудовими або цивільно-правовими. Для визначення, чим же все-таки є спортивне право – інститутом чи окремою галуззю права – необхідно встановити, що є предметом правового регулювання спортивного права [14; 38].

Формально-логічне тлумачення змісту норм, об'єднаних у законодавстві про фізичну культуру і спорт, дає підстави визначити предмет регулювання спортивного права як сукупність суспільних відносин, що виникають і реалізуються у процесі організації і формування спортивних команд, встановлення вимог до професійних спортсменів, а також під час проведення контролю за дотриманням спеціальних правил, регламентів. У такому аспекті, у межах предмету регулювання спортивного права можна виокремити кілька видів правовідносин:

- правовідносини, що складаються у процесі реалізації громадянами права на заняття спортом, формування спортивних організацій, проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів;

- правовідносини, пов'язані з розробленням, запровадженням та застосуванням внутрішніх спортивних регламентів, правил і процедур;

- правовідносини щодо здійснення контролю за дотриманням нормативних приписів у галузі спорту та застосування встановлених санкцій.

Юридичне визнання і фактичне включення окресленого кола правовідносин до механізму правового регулювання зумовлює необхідність сформулювати спеціальний метод регулювання відповідних правових зв'язків [38].

Враховуючи юридичні підстави виникнення спортивних правовідносин (закон, укладений на його основі цивільно-правовий чи господарський договір, внутрішні локальні акти спортивних організацій), суб'єктний склад цих відносин, спосіб взаємодії між ними, можна припустити, що метод правового регулювання спортивного права має комплексний характер. Таким чином, до структури методу мають включатися як імперативні, так і

диспозитивні способи та прийоми впливу норм права на досліджувані правовідносини.

Таке розуміння методу правового регулювання спортивного права забезпечує, на наш погляд, функціональний зв'язок норм права, приписів локальних актів, заходів примусу та спортивних правовідносин, де такі правові засоби підлягають застосуванню.

Спортивне право ґрунтується на загальних принципах права, нормах Конституції України, законодавства, що регулює порядок здійснення державного управління у галузі економіки, освіти, молоді та спорту.

Законодавство у галузі фізичної культури і спорту передбачає такі санкції, як: дискваліфікація гравця; обмеження участі в матчах, турнірах; виключення спортивної команди (клубу) зі складу галузевих об'єднань, турнірів, змагань чи обмеження такої участі. Реалізація цих наказових норм вимагає не лише деталізації підстав для їхнього застосування (складів правопорушень), а й розроблення процедури, порядку розгляду і вирішення спорів та порядку застосування таких санкцій у галузі спорту.

Проблема полягає у необхідності створення одного або декількох спеціальних спортивних арбітражів, до компетенції яких мають бути віднесені спори, пов'язані з дотриманням внутрішніх регламентів спортивних клубів, правил проведення спортивних змагань, здійснення антидопінгового контролю, оскарження порядку проведення змагань, турнірів, встановлених заборон тощо [там само].

Разом із тим, створення спортивних арбітражних судів, визначення їхньої компетенції, процедури розгляду справ, правового статусу, порядку оскарження прийнятих рішень є одним із перспективних напрямів реформування законодавства України, а також може розглядатися і як предмет наукових досліджень.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що спортивне право як елемент системи права України за своїми нормативними і функціональними властивостями поступово починає набувати ознаки самостійної галузі, у межах якої об'єднуються конкретні правові інститути: інститут спортивного посередництва, інститут спортивного арбітражу, інститут антидопінгового і регламентного спортивного права.

Водночас, законодавство України на сучасному етапі свого розвитку все ж таки вимагає істотного доопрацювання як щодо врегулювання нових видів правовідносин, так і в частині відмежування предмету спортивного права від інших юридичних галузей [66].

Успішна організація спортивних заходів міжнародного рівня є дуже складним і багатогранним процесом. Вона вимагає неабияких зусиль з боку приймаючих держав, насамперед щодо створення ефективної системи безпеки, яка б гарантувала надійну охорону членів спортивних команд, почесних гостей, представників ЗМІ, простих глядачів, а також безпосередньо самих спортивних об'єктів. Це обумовлено тим, що під час проведення подібних заходів потенційно можливим стає виникнення значної кількості ситуацій, небезпечних для життя і здоров'я людей [111; 128].

Із метою правового гарантування безпеки спортивних заходів міжнародного рівня прийнята і 1 листопада 1985 року набрала чинності Європейська Конвенція із запобігання насильства і хуліганського поведіння глядачів під час масштабних спортивних заходів, зокрема футбольних.

Конвенція зобов'язує державні органи і спортивні організації співпрацювати між собою для вирішення проблем, що виникають. Вона також передбачає низку конкретних заходів щодо забезпечення дієвого механізму координації дій між силами правопорядку та охоронними підрозділами з питань судового переслідування правопорушників та застосування відповідних покарань, суворого контролю за реалізацією квитків, обмеження продажу алкогольних напоїв.

Обов'язковими є і відповідні вимоги до проектування, будівництва та обладнання стадіонів як певної гарантії попередження масових насильницьких дій. У межах Конвенції засновано Постійний комітет, уповноважений надсилати зацікавленим сторонам рекомендації щодо заходів, які належить здійснювати.

Досвід проведення масштабних спортивних заходів свідчить про те, що планування, впровадження та управління інфраструктурою їхньої безпеки потребує значних фінансових витрат. Наприклад, вартість системи безпеки під час проведення зимових Олімпійських ігор у Ванкувері склала, за неофіційними підрахунками, 900 тис. дол. А в бюджеті лондонської Олімпіади на статтю підтримання безпеки було виділено понад мільярд доларів [113].

Із огляду на це, проблема створення ефективної системи забезпечення законності і правопорядку під час проведення міжнародних змагань є одним із першочергових завдань відповідних державних і громадських органів та організацій України. Фахівці у сфері теорії безпеки наголошують, що першим та найбільш ефективним кроком з метою запобігання ймовірним ризикам і загрозам є вивчення досвіду проведення аналогічних змагань, глибокий аналіз допущених помилок і прорахунків, розумне прогнозування можливих варіантів. Коротко зупинимось на найбільш небезпечних, що зазвичай виникають під час проведення спортивних змагань світового рівня [65].

Тероризм – одна з найсерйозніших загроз для проведення будь-якого спортивного заходу, незалежно від місця його проведення.

Спортивні мега-події широко висвітлюються пресою, а це означає, що будь-який терористичний акт може викликати серйозний міжнародний резонанс, чого, власне, і домагаються терористи.

Транснаціональні злочини (торгівля людьми, наркоторгівля). Приймаючі країни нерідко стають місцем злочину або транзитною територією для транснаціональних кримінальних угруповань, які займаються торгівлею «живим товаром», поширенням наркотичних речовин, розповсюдженням зброї, організацією нелегальної міжнародної міграції.

Зростання злочинності. Як і будь-яка інша мега-подія, спортивні події

призводять до активізації кримінальних елементів. Користуючись значним скупченням людей, криміналітет здійснює кишенькові крадіжки та інші злочини. У цей час різко зростає кількість викрадених автомобілів, нерідкі випадки грабежів і розбоїв стосовно спортивних уболівальників та представників мас-медіа. Так, під час чемпіонату світу з футболу у Південно-Африканській Республіці (2008 рік) правоохоронними органами країни було зареєстровано близько 60 випадків розбійних нападів, грабежів і крадіжок, у яких потерпілими стали спортсмени та журналісти, які висвітлювали хід футбольного форуму.

Економічні злочини. Корупція. Ці правопорушення, перш за все, пов'язані з розвитком так званого навколоспортивного бізнесу. Вони стосуються фінансових махінацій на ринку гравців, договірних ігор і підкупу суддів, застосування допінгу, укладання незаконних парі (тоталізатор) тощо. Для розслідування подібних злочинів у країнах ЄС долучається велика кількість співробітників прокуратури і поліції, спеціальних служб та інших правоохоронних органів, які застосовують різноманітні правові, організаційні та оперативно-розшукові засоби.

Практика свідчить, що найбільш ефективним сучасним заходом щодо протидії злочинності у спорті є діяльність власних спецслужб при спортивних федераціях, до роботи в яких залучаються досвідчені колишні працівники правоохоронних органів. Достатньо ефективним засобом може стати створення підрозділів спортивної поліції при Інтерполі.

Шахрайство. Останнім часом серйозних масштабів під час проведення спортивних подій набув такий вид злочинності, як шахрайство, зокрема, ввезення в країну фальшивих грошових купюр, перепродаж квитків і торгівля підробленими квитками на матчі, ціна яких може доходити до декількох тисяч євро. Подібні випадки вже не раз були зафіксовані в різних країнах світу, що змушує приділити цій проблемі особливу увагу.

Напередодні та під час *футбольного форуму 2012* очікувалась поява фальшивих євробанкнот, особливо номіналом в 50 євро. Національний банк України завчасно зорієнтував банки ретельно перевіряти цю валюту.

Хуліганство і насильницькі дії. Порушники правопорядку, особливо з-поміж радикально налаштованих фанатів, уже не одне десятиліття створюють неабиякі проблеми на всіх великих спортивних змаганнях. Статистика свідчить, що кількість актів насильства і хуліганства під час проведення футбольних матчів неухильно зростає. Добре відомі численні випадки, коли футбольне поле закидалося пляшками, петардами, частинами сидінь та іншими предметами, при цьому неодноразово страждали самі спортсмени. Криваві бійки між фанатами (найбільш радикально налаштованої їх частини – так званих «ультрас») неодноразово призводили до людських жертв.

Проведення політичних та громадських акцій протесту. У 2008 році в Пекіні та в 2010 році у Ванкувері під час Олімпійських ігор безпека проведення спортивних заходів опинилася під загрозою негативного впливу політичних та громадських кампаній.

Аналіз розвитку багатьох із таких подій переконливо засвідчує, що в подібних випадках відсутність прогнозування та не завжди компетентні дії з боку правоохоронних органів можуть спричинити подальше загострення конфліктних ситуацій та призвести до більш тяжких наслідків.

Безперечно організаторам змагань варто завчасно налагодити механізми чіткої взаємодії з органами правопорядку, безпековими та охоронними структурами. Необхідно створити всі умови для того, щоб ключовий персонал, що відповідальний за операції, пов'язані із гарантуванням безпеки проведення спортивних заходів, був знайомий з методами оцінки ризиків, мав належну підготовку з виявлення слабких місць і загроз, володів засобами реагування на надзвичайні ситуації та ефективного залучення евакуаційних можливостей.

Таким чином, як свідчить проведений аналіз, проблема правового механізму державного регулювання регіонального розвитку на прикладі підготовки і проведення міжнародних спортивних змагань та розвитку фізкультурного руху в Україні сьогодні набуває особливої актуальності. Проте, ідея розвитку фізичної культури і спорту ще не знайшла в українському суспільстві адекватного відгуку у суспільній свідомості як проблема загальнодержавного значення. У зв'язку з цим, необхідно підсилити діяльність суб'єктів управління фізичною культурою і спортом завдяки інтенсифікації процесів управління, що дозволить забезпечити більш ефективне функціонування галузі в нових умовах [38]. Сьогодні лише 13 % жителів України ведуть активний спосіб життя, займаються фізкультурою. На кожні 100 тисяч населення спортивних залів припадає у 2–3 рази менше, ніж у розвинених країнах, басейнів – у 30 разів менше. Понад 80 % спортивних майданчиків не відповідають сучасним вимогам. Саме неналежна опіка держави над фізичною культурою та спортом є причиною численних негараздів галузі.

3.4 Висновки до розділу 3

Питання регіонального розвитку територій мають давню історію. У минулому, як відомо, українські терени були розчленовані, а кожна з частин колонізувалася державами-володарками. Як свідчать дослідження, українські регіони розвивались в *дезінтегрованому* вигляді, виконуючи переважно функції постачальників сировини, напівфабрикатів і дешевої робочої сили для відповідних індустріальних центрів. Водночас навіть відносно розвинуті індустріально східні регіони не виробляли технологічно завершеної промислової продукції.

За часів так званої «радянської» політичної і соціально-економічної системи утверджується планово-директивна економіка, а в теорії з'являється два чітко окреслених напрями: різка критика наслідків колоніального минулого, капіталістичних суспільних відносин та спроби довести переваги економічної політики соціалізму.

Лише в останні десятиліття існування планово-директивної системи,

що була зорієнтована на екстенсивні фактори економічного зростання, відбуваються пошуки додаткових резервів соціально-економічного розвитку.

Із проголошенням України суверенною державою розпочався новий етап розвитку концепції регіоналістики, що підтриманий науковцями із різних галузей наукового знання, зокрема й представниками із сфери науки державного управління.

Українська наукова думка щодо регіоналістики розвивається цілком у контексті світової соціально-економічної та гуманітарної думки:

- досліджується роль регіонів у забезпеченні інтеграційних процесів;
- осмислюється політика регіоналізації як засіб для забезпечення демократичних принципів деконцентрації та децентралізації влади, збереження історичних, мовних, культурних, соціальних та економічних традицій, багатство яких вважається багатством держави і т. ін.

Ключовою проблемою, що потребує поетапного вирішення, є збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька їх конкурентоздатність та інвестиційно-інноваційна активність.

Різні темпи розвитку регіонів протягом 90-х рр. XX ст. підсилювалися кризовими проявами в економіці. Поглиблення дисбалансу в соціально-економічному розвитку на регіональному та місцевому рівнях істотно ускладнює реалізацію єдиної державної регіональної політики, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; не дозволяє повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва; ускладнює вирішення екологічних проблем.

Незважаючи на те, що в Україні ще з 1993 р. розгортається діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН), яка стосується «сталого розвитку» суспільства, і зараз уже зроблено певні кроки в розвитку нормативно-правової бази як одного із дієвих механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, проте кількість нормативно-правових актів залишається незначною, відсутній базовий закон щодо регулювання розвитку регіонів.

Те ж саме стосується й спорту. На сьогодні нормативною основою виникнення, зміни та припинення спортивних правовідносин є Закони України «Про фізичну культуру і спорт» й «Про антидопінговий контроль у спорті». Спорт вже давно перестав бути лише складником фізичної культури. Відносини у сфері спорту стали об'єктом правового регулювання в розвинутих соціальних практиках. Сучасний спорт – це соціальний феномен, що становить систему відносин, які мають складну багаторівневу структуру і спрямовані не лише на досягнення високих результатів у змаганнях або забезпечення дозвілля людей.

Проте, модель державної політики щодо розвитку фізкультури і спорту, що формувалася протягом останнього десятиліття, не відповідає масштабу завдань і викликів, які постають перед державою і суспільством. Мозаїчність, що полягає у підходах до формування законодавчої бази, фінансування, створення спортивних структур (споруд, об'єктів) із

визначенням їхніх функцій та призначення, відсутність чіткої внутрішньої організації знижують ефективність державної політики у цій сфері та позбавляють її комплексності і системності.

Не вирішується законодавством і проблема створення ефективної системи забезпечення законності й правопорядку під час проведення міжнародних спортивних змагань: не урегульовані загрози тероризму, транснаціональних злочинів (торгівля людьми, наркаторгівля), економічних злочинів, корупції, хуліганства, насильницьких дій та ін.

Підготовка та проведення міжнародних спортивних змагань може розглядатися як суттєвий елемент функціонування й розвитку фізичної культури і спорту та сприяти реалізації конституційних принципів суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правої держави.

РОЗДІЛ 4

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ

4.1 Стратегічний напрям регіонального розвитку: конкурентоздатність та залучення мега-подій

Сьогодні Україна поступово залучається до світових і регіональних політичних та економічних процесів [8; 19; 23; 28; 45; 52; 55; 62; 74]. Забезпечення її поступального та стійкого розвитку, основних видів безпеки тощо вимагає ефективної і адекватної реакції на сучасні виклики в усіх сферах життєдіяльності людини, досягнення національної *конкурентоздатності* [5; 23; 45; 55]. Отже, як свідчить проведений аналіз щодо ролі і значення регіонального розвитку в соціально-економічному поступі держави, мова може йти про таку політику державного управління, яка б була спрямованою на забезпечення стратегії конкурентоздатності регіонів України.

Більшість країн світу в своєму соціально-економічному поступі протягом тривалого часу стикаються з проблемою нерівномірності розвитку регіонів. Гострота сприйняття цієї проблеми значною мірою визначається рівнем економічного розвитку країни. Процес об'єднання країн Європи (ЄС) наочно свідчить про відставання в економічному розвитку окремих європейських регіонів (Греція, Португалія, Польща, Словаччина). Для підвищення політичної стабільності суспільства, надання сталості розвитку економіки та підвищення на світовому рівні її конкурентоздатності розробляються та реалізуються *програми вирівнювання* міжрегіональних розбіжностей [28].

Для вирішення проблем відсталих територій у багатьох країнах застосовуються три варіанти заходів (із певною множиною відмінностей у механізмах реалізації кожного з них) [63]:

- згладжування або вирівнювання соціально-економічних умов;
- реалізація соціально-економічних програм;
- упровадження особливих бюджетних режимів.

Програми, що розробляються в країнах ЄС, а також діяльність щодо їх реалізації Комісій ЄС і національних урядів є комплексними, цілісними, всеохоплюючими. На конкретних територіях можуть реалізовуватися декілька найактуальніших програм (наприклад, це стосується так званих «нових земель» Німеччини або європейських міст із переважаючою «важкою» промисловістю).

Для розвитку «депресивних» територій у багатьох країнах застосовуються трансфертні системи, що допомагають вирішувати завдання згладжування бюджетних розходжень, тобто забезпечення збалансованості податкового потенціалу окремих регіонів щодо їхніх потреб у фінансових

ресурсах. Розмір трансферту в більшості країн визначається за розрахунковими формулами, у яких використовуються індикатори бюджетних потреб: чисельність населення, специфічні показники відсталості або депресивного стану економіки регіону, середньодушовий прибуток, питома вага населення, що перебуває за межею бідності.

Досвід застосування трансфертів достатньо великий. Наприклад, в Японії та Індії (за різних математичних алгоритмів обчислення) вони використовуються для підвищення загальних можливостей місцевих бюджетів, у Португалії – для розподілу засобів інвестиційного фонду муніципалітетів. У Німеччині, окрім існуючого для всіх земель горизонтального бюджетного вирівнювання, для нових Східних земель було сформовано окремий додатковий фонд «Федеральні додаткові відрахування» [там само].

У країнах із більш широкими повноваженнями регіональної влади частіше використовуються цільові трансферти, що йдуть на розвиток соціальної та господарської інфраструктури.

Перші цільові бюджетні гранти було уведено у Великій Британії ще в 1835 р., які застосовуються й сьогодні. Практика використання цільових трансфертів для вирішення регіональних проблем поширена і у США, де в окремі періоди кількість спеціальних трансфертів сягала понад 500. Серед них важливе місце займають програми медичної допомоги малозабезпеченим і багатодітним сім'ям. Однією з найбільших програм ліквідації економічного відставання окремих територій і підвищення загальноекономічного потенціалу США є програма будівництва автомобільних доріг між штатами (90 % її витрат покривають трансферти) [55].

Механізм трансфертів застосовується і в межах Європейського Союзу. Зокрема, особлива роль надається трансфертам під час розробки програм вирівнювання в розвитку окремих країн. Вони спрямовувались на підвищення економічного стимулювання розвитку відсталих регіонів та галузей, на вирішення гострих соціально-економічних проблем. Необхідні ресурси для цього акумулюються і розподіляються через спеціально створені фонди, комітети, Європейський інвестиційний банк.

У програмах стимулювання розвитку слаборозвинених регіонів як орієнтир для визначення рівня економічного розвитку потенційних реципієнтів використовується співвідношення показників ВВП на душу населення (нижня межа для отримання виплат – ВВП на душу населення не повинен перевищувати 75 % від середнього показника по країнах ЄС).

Згладжування негативних наслідків промислової політики в умовах розширення ЄС проводиться у формі спеціальних заходів щодо регіонального розвитку, але орієнтовані вони, насамперед, на вирішення питань проблемних галузей. Так, підприємства сталеливарної, суднобудівної, текстильної та інших галузей, як правило, забезпечують робочим місцем велику кількість жителів регіону, отже, у разі їхнього перепрофілювання виникає багато проблем із працевлаштуванням, соціальним забезпеченням, перекваліфікацією громадян. У цих же регіонах можуть розроблятися і

реалізовуватись спеціальні програми, розраховані на підтримку міст, або програми сприяння розвитку малих і середніх підприємств [28; 55].

Для «нових земель» Німеччини, наприклад, крім трансфертів була розроблена цільова програма «Відновлення Сходу», орієнтована на розвиток господарської інфраструктури.

Діяльність європейських фондів за такими напрямками, як боротьба з хронічним (більше 12 місяців) безробіттям, допомога молоді в пошуках роботи, можна також зарахувати до реалізації цільових програм.

Комплексним є також підхід до стимулювання розвитку сільських територій, реформування аграрної політики і перебудови структур у сільському господарстві та лісовій промисловості. На ці цілі витрачається понад половини засобів Комісії ЄС.

У 1992 р. відповідно до досягнутих у Маастріхті домовленостей, було створено Фонд інтеграції для підтримки чотирьох найбідніших країн ЄС: Іспанії, Португалії, Греції, Ірландії. Фонд підтримує проекти в галузі інфраструктури й екології, що становлять інтерес для Співдружності в цілому. У такий спосіб Португалія та Греція отримують кошти на модернізацію автомобільних доріг і залізниць [55; 74].

Заходи, що спрямовані на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, проводяться і в країнах Центральної та Східної Європи. Так, у Чеській республіці реалізується науково обґрунтована програма підтримки малих і середніх підприємств. Близько 50 % коштів підтримки цих підприємств включають регіонально-націлений елемент субсидій за програмою «Регіон». Окрім того, уряд підтримує агентства регіонального розвитку, наприклад, в Остравському вугільному басейні національний уряд та місцеві органи влади вкладають рівні частки коштів [28; 55].

У низці розвинутих країн з метою інтенсифікації розвитку відсталих територій і для стимулювання розвитку економіки в цілому окремим регіонам встановлюються особливі бюджетні режими. Перелік, види податкових і бюджетних преференцій багато в чому залежать від цілей введення особливого бюджетного режиму, але основними напрямками застосування цього заходу є надання розширених повноважень місцевій владі з оподатковування та фінансування витрат, а також пільгових умов розподілу прибутків від зборів загальнодержавних податків. Особливі бюджетні режими можуть надаватися й для вирішення політичних суперечностей або конкретних економічних проблем. Зрозуміло, що кількість регіонів, яким надається статус особливого бюджетного режиму, має бути обмеженою, тому що його введення звужує сферу державного макроекономічного регулювання, викликає загрозу розбалансування бюджетної системи.

У США і Великій Британії використовуються обидва вказаних варіанти. Території, що не виходять за межі митних кордонів, здобувають статус підприємницьких й одержують набір пільг і стимулів: по-перше, із формування та використання місцевих бюджетів, по-друге, для розвитку нових підприємств (зниження податків на нерухомість, субсидії по інвестиціях, прискорена амортизація устаткування). Громадяни, які

мешкають у цих підприємницьких зонах, також мають низку пільг із прибуткового податку і на оплату житла (для сімей із низьким рівнем прибутку).

Таким чином, розвитку територій за кордоном приділяється значна увага. У США 17 урядових організацій тією чи іншою мірою відповідають за координацію та здійснення різних напрямків дослідження регіональної політики; у Кембриджському, Каліфорнійському, Массачусетському університетах є спеціальні підрозділи, які займаються розвитком міст і урбанізаційними програмами. В Австрії є кілька інститутів регіональних досліджень. Зрештою, у розвинутих країнах світу регіональна політика, регіональна наука та регіональна економіка вважаються державними пріоритетами [55].

Теоретичні напрацювання у сфері регіональної політики були започатковані ще в минулому столітті (про що вже частково йшлося), а практика регіонального управління широко використовується в багатьох країнах сьогодні. Історія регіонального розвитку зарубіжних країн показує, що територіальні диспропорції є дуже стійкими, *і саме тому* зараз основна увага регіональної політики приділяється раціональному розподілу функцій між центром і регіонами.

У сучасному світі найбільший розвиток, фінансову й інституціональну підтримку отримала міжрегіональна інтеграція, але не всередині окремих країн, а в межах окремих європейських регіонів. Для України, де ще не сформовано цілісної та самодостатньої системи національної економіки, такий підхід можна вважати бажаним, принаймні, на рівні розвитку прикордонного партнерства. Проте, пріоритетом для української трансформаційної економіки сьогодні є розвиток внутрішніх інтеграційних зв'язків у контексті сучасної макрорегіоналізації та створення умов для ефективного розвитку внутрішнього ринку.

Західноєвропейські процеси макрорегіоналізації території країн реалізуються на основі трьох основних підходів: ринкового, інституціонального і мережевого [28]. Зрозуміло, що за будь-якого підходу розвиток різноманітних зв'язків між регіонами, що поєднують їх у єдине ціле, залишається головним (ключовим) у розумінні процесу інтеграції.

Отже, на сучасному етапі системної модернізації країни *реальним підґрунтям ефективного господарювання* стає забезпечення стабільного збалансованого розвитку регіонів *шляхом впровадження ефективної регіональної політики*. Невід'ємною складовою цього процесу є реформування системи державного управління регіональним розвитком. Складність реформування державного управління регіональним розвитком полягає у необхідності дотримання принципів системності, комплексності, врахування всіх аспектів цього процесу, оскільки кожна з його складових відіграє важливу роль у реалізації стратегічних завдань нової державної регіональної політики.

На підставі проведеного аналізу, серед важливих складових першочергового (невідкладного) реформування системи державного

управління регіональним розвитком необхідно виокремити таке:

- удосконалення інституційно-правового забезпечення державного управління регіональним розвитком;
- формування (визначення) стратегічних пріоритетів розвитку регіонів (зокрема, шляхом розроблення та прийняття Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року; упровадження індикативного планування (прогнозування регіонального розвитку тощо);
- забезпечення скоординованості державної регіональної політики;
- упровадження дієвого інформаційного забезпечення, регулярного моніторингу *всіх сфер* регіонального розвитку (як основи для розроблення та прийняття обґрунтованих державно-управлінських рішень);
- організацію *державного контролю за виконанням рішень* у сфері державного управління регіональним розвитком в Україні.

Системні потрясіння, які відчули на собі регіони України впродовж усіх років незалежності та впродовж останнього світового кризового періоду, нові виклики, що пов'язані з політикою європейської інтеграції, формують і нові вимоги стосовно досягнення збалансованого розвитку регіонів, вирішення специфічних регіональних проблем та проблем окремих населених пунктів (у т.ч. депресивних територій, малих міст, периферійних та гірських територій), а також щодо стимулювання міжрегіональної співпраці та кооперації. У свою чергу, це потребує узгодження цілей, пріоритетів, завдань та заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, ОМС, що стосуються і вирішення нагальних поточних проблем регіонального розвитку, і досягнення довгострокових стратегічних цілей.

Із огляду на стратегічний вибір євроінтеграції, реформування державного управління регіональним розвитком в Україні має відповідати європейським нормам та стандартам. Такий підхід дозволить:

- задіяти нові (апробовані світовою практикою) організаційні, інституційні механізми та інструменти реалізації регіональної політики;
- диверсифікувати джерела, запровадити нові підходи до надання бюджетних коштів та фінансування регіонального розвитку;
- розширити можливості регіонів щодо залучення приватного капіталу, коштів міжнародних фондів (зокрема, грантів структурних фондів ЄС) для фінансування регіональних та міжрегіональних проектів.

Проте, реалізація зазначених заходів ще не гарантує, на наш погляд, забезпечення конкурентоздатності українських регіонів у європейському соціально-економічному просторі.

У цілому, конкурентними перевагами у форматі Європейського Співтовариства володіють ті країни, регіони яких мають високотехнологічний промисловий сектор, дрібно-продуктивне сільське господарство, досвід успішного залучення прямих іноземних інвестицій, високоосвічену робочу силу, систему ефективного менеджменту, розгалужену та дієву соціальну інфраструктуру (про що йшлося у першому розділі).

У найзагальнішому вигляді регіональну конкурентоздатність можна

визначити як здатність регіону в умовах вільної конкуренції виробляти товари та послуги, що задовольняють вимогам ринку, реалізація яких збільшує добробут регіону, країни та окремих її громадян [5; 23].

Сучасні концепції західної економічної думки, за свідченням фахівців, по-різному трактують поняття регіональної конкурентоздатності. А деякі вчені взагалі пропонують відмовитися від використання цього поняття, посилаючись на те, що головна мета економічної політики регіону – забезпечення своїм громадянам достатньо високого рівня життя, який би мав позитивну динаміку зростання. Здатність регіону забезпечити високий рівень життя, на їхню думку, залежить не від якогось аморфного поняття «конкурентоздатність», а від того, наскільки продуктивно використовуються національні природні ресурси, а також праця і капітал. При цьому, продуктивність може бути виражена як вартість віддачі від одиниці праці або капіталу, тобто продуктивність регіону залежить як від якості і характеристик продуктів (цим визначається їхня ціна), так і від ефективності, з якою певні товари виробляються. Зрештою, продуктивність – головний показник рівня життя в регіоні, оскільки в ній закладено основне джерело доходу на душу населення. Продуктивність людських ресурсів визначає їхню заробітну плату, а продуктивність використання капіталу – дохід, який отримують його власники. Єдине, на чому може ґрунтуватися концепція конкурентоздатності на рівні регіону – це продуктивність використання ресурсів¹⁸.

Умови для розвитку конкурентоздатності власних регіонів має створювати держава, залучаючи для цього дієві механізми. Конкурентоздатність у найзагальнішому вигляді – це володіння деякими властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання перед іншими аналогічними суб'єктами. Можна стверджувати, що існує пряма залежність між рівнем конкуренції господарюючих суб'єктів та конкурентоздатністю економіки держави: чим гостріше конкуренція і різноманітніші форми її прояву на національному ринку, тим вище рівень конкурентоздатності економіки в цілому.

Головним соціально-економічним суб'єктом регіону є населення, оскільки саме на певній території люди реалізують свої економічні інтереси і задовольняють власні потреби. Відтак, успіхи конкурентоздатного підприємництва у поєднанні з ефективною регіональною владою можуть створювати бажаний для громадян соціально-політичний простір. Зважаючи на це, при визначенні конкурентоздатності регіону необхідно взяти за основу критерії, що характеризують *рівень і якість життя* населення (подібний підхід, як уже зазначалося, широко застосовується у світовій практиці). Наприклад, країнами ОЕСР конкурентоздатність визначається як спроможність компаній, галузей, регіонів і націй забезпечувати порівняно високий рівень доходів і заробітної плати, залишаючись відкритими для

---

¹⁸ Чуб Б.А. Управление инвестиционными процессами в регионе : монография / Б.А. Чуб. – М. : БУКВИЦА, 1999. – 186 с.

міжнародної конкуренції. У доповіді президентської комісії США з проблем конкурентоздатності остання визначається як сходинка (рівень), з якої країна за вільних і справедливих умов ринку виробляє товари й послуги, що задовольняють вимогам світового ринку, формуючи і збільшуючи при цьому доходи своїх громадян¹⁹.

Спробуємо коротко з'ясувати основні чинники соціально-економічного розвитку регіонів та їхньої конкурентоздатності.

Сталий соціально-економічний розвиток регіонів, а значить і їхня конкурентоздатність, значною мірою залежить від зростаючих в умовах глобалізації трьох основних чинників. По-перше, *ринкового* чинника, що стосується взаємопроникнення регіональних, національних і світового ринків. Водночас, для України та її регіонів найзначущим є розвиток внутрішнього та регіональних ринків, забезпечення балансу попиту і пропозиції, динамічний розвиток власної пропозиції, лібералізація зовнішньої торгівлі й зняття протекціоністських обмежуючих бар'єрів у зв'язку зі зближенням із ЄС та повноцінним виконанням (завершення перехідного періоду) усіх вимог ВТО.

По-друге, йдеться про *конкурентний* чинник – посилення конкуренції на усіх зазначених ринках, особливо нецінової конкуренції, зокрема, конкуренції у сфері якості життя та інновацій.

Нарешті, по-третє, *виробничий* чинник – поступовий перехід від «фордизму» до «постфордизму» як способу організації виробництва, що передбачає: заміну масового виробництва малосерійним, зміну вертикальної організації праці на горизонтальну, а низької (слабкої) індивідуальної відповідальності – співучастю індивіда у виробничому процесі²⁰.

Проте, сюди слід долучити, на нашу думку, і четвертий важливий чинник – це застосування інноваційних, нетрадиційних, навіть несподіваних технологій, зокрема, залучення на свої території проведення знакових мега-подій, наприклад, великих міжнародних спортивних змагань.

У грудні 2011 року PwC (PricewaterhouseCoopers – міжнародна мережа компаній, що пропонують професійні послуги у сфері консалтингу та аудиту) опубліковано результати дослідження, які стосуються спорту, бізнесу і консалтингу. Аналітики компанії розглянули тенденції зростання ринку в різних регіонах світу і оцінили перспективи окремих напрямків діяльності спортивних клубів, спрогнозувавши тенденції розвитку світової спортивної індустрії до 2015 року (Changing the Game / Outlook for the global sports market to 2015) [122; 142] (рис. 4.1).

---

¹⁹ ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку, англ. OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development) – міжнародна організація, що об'єднує 34 країни світу переважно з високим доходом громадян та високим індексом людського розвитку (країни-члени ОЕСР виробляють 2/3 частини від усіх світових матеріальних цінностей і послуг, а також поділяють спільні принципи ринкової економіки й демократії).

²⁰ Гаврилов А. И. Региональная экономика и управление : учеб. пособие для вузов / А. И. Гаврилов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 239 с.

За п'ять років у період з 2010 до 2015 року фахівцями передбачалося зростання доходів спортивної індустрії майже на 24,0 млрд дол. США із сукупними темпами річного зростання в розмірі 3,7 %.

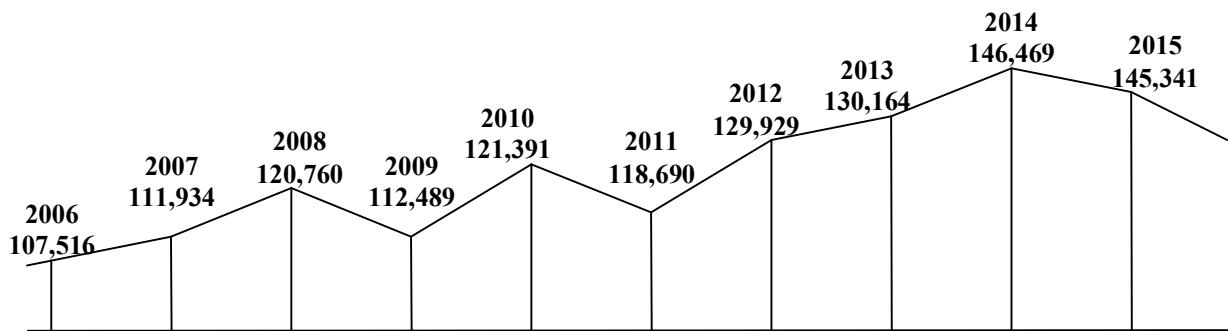

Рисунок 4.1 – Зростання доходів спортивної індустрії в 2006–2015 рр., млрд дол. США.

Водночас, прогнозувався й розвиток ринків в окремих регіонах світу. Так, найбільшим спортивним ринком називалася Північна Америка. У 2010 році на країни цього регіону припав 41,0 % усіх доходів спортивної індустрії й передбачалося їх середньорічне зростання протягом наступних п'яти років – 4,0 %. Прогнозувалося зростання й відносно невеликого ринку Латинської Америки – 4,9 %, а самим повільним розвитком – ринок ЕМЕА (Європа, Близький Схід і Африка) [там само].

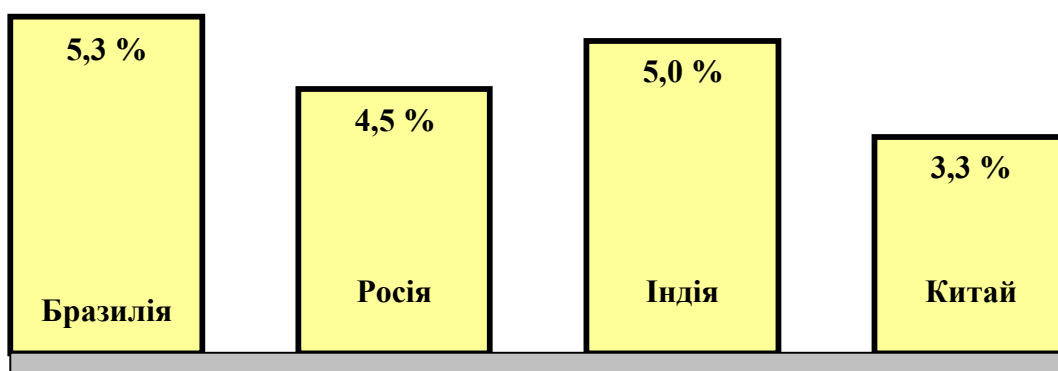

Рисунок 4.2 – Прогноз темпів зростання спортивного ринку в країнах БРІК (Бразилія, Росія, Індія і Китай) 2011–2015 рр.

Темпи зростання доходів спортивної індустрії в країнах БРІК (рис. 4.2) у 2006–2010 рр. значно випереджали (7,7 %) середньосвітовий рівень (3,4 %). Ця тенденція, за прогнозами аналітиків PwC, буде зберігатися й надалі, але розрив у доходах скоротиться до рівня 4,5 % [142].

Наскільки правдивими виявилися прогнози аналітиків PwC – це предмет окремого наукового дослідження, проте можна погодитись з висновками Джулі Кларк – керівника практики консультативних послуг підприємствам індустрії спорту та організації дозвілля PwC у Великобританії [142]. Крива прогнозу PwC (рис. 4.1) свідчить: *по-перше*, що доходи світової спортивної індустрії в найближчому майбутньому будуть зростати

(передусім за рахунок спонсорських контрактів і продажу медіа-прав)²¹, *по-друге*, окремі спади (зокрема у 2011 році) є типовими для року після проведення важливих спортивних мега-подій, тобто звичайним наслідком динамічного зростання під час їхнього проведення, *по-третє*, справжнє питання полягає в тому, які саме міста і країни зможуть претендувати на право проведення глобальних спортивних змагань, створивши на ринку відповідну пропозицію, тобто щось найбільш цікаве для глядача.

Аудиторія глобальних подій у світі спорту ще ніколи не була такою великою, як в останні роки. Цьому сприяє розвиток технології, насамперед, у галузі телевізійного мовлення. Окрім того, інструментом, що гарантує більш регулярну і глибоку залученість глядачів у процес спортивних змагань, стають соціальні мережі. Великі корпорації як і раніше готові вкладати гроші в просування спортивних подій світового рівня, з якими мають асоціюватися бренди, які їх репрезентують. Утім, «глобальні спонсори» стали набагато більш уважно ставитися до своїх інвестицій, прагнучи концентрувати зусилля на ключових для себе ринках і чітко відстежувати перспективи повернення своїх вкладень.

Спортивні асоціації прагнуть уведення нових правил із метою переходу на більш стійку модель розвитку. При цьому, організації, що працюють у галузі спорту, мають вирішувати проблему балансу між прагненням до отримання максимального прибутку і домінування на ринку та непередбачуваністю соціально-економічного ефекту від підготовлених і проведених мега-подій.

Важливою тенденцією розвитку ринку стає прагнення до об'єднання спортивної індустрії та індустрії розваг. Це виражається не тільки у використанні арен як концертних майданчиків, а й у запрошенні поп-зірок для виступу в передматчевих шоу, перервах і на концертах після завершення змагань. Подальшому впровадженню цієї практики не завадить навіть негативне ставлення значної частини вболівальників.

Отже, важливою проблемою для організаторів мега подій залишається економічний ефект від їх проведення, що змушує до серйозного перегляду механізмів оцінки повернення інвестицій у спортивні команди і об'єкти.

Цікавим прикладом щодо зазначеного є «Вердер» Бремен (Німеччина), що повністю реорганізував свою стратегію електронного бізнесу та впровадив новітні стадіонні технології. Початкова мета модернізації – створення єдиного технічного рішення для Везерштадіону (нім. Weserstadion) з універсальними інтерфейсами, щоб досягти «інтелектуальної» і ультрасучасної стадіонної інфраструктури, згодом була успішно реалізована [122].

У процесі реорганізації повністю модернізовані або заново впроваджені такі системи: CRM (CRM, CRM-система, Customer Relationship Management – система управління взаємовідносинами з клієнтами), що

---

²¹ Сукупні річні темпи зростання спонсорських вкладень у спорт передбачаються на рівні 5,3 %. Це найбільш швидко зростаючий сегмент ринку. Водночас, спонсори на місцевих ринках мають поступитися лідерством організаторам трансляцій. Доходи від продажу медіа-прав зростатимуть сукупними річними темпами в розмірі 3,8 % [142].

включає систему розповсюдження квитків, систему управління членами клубу шляхом збереження інформації про клієнтів та історії взаємин із ними, процедуру акредитації, електронну систему контролю, систему мерчандайзингу (комплекс заходів, метою якого є підвищення попиту на продукцію), технології оптимізації маркетингу і поліпшення обслуговування клієнтів (встановлення точок продажу квитків і безготівкової системи оплати), запровадження web-tv, веб-сторінки, платформи для електронного бізнесу і всеосяжного технологічно-аналітичного процесу, який об'єднує в собі усі системи. У цілому протягом двох років було повністю модифіковано або оновлено 14 систем.

За свідченням Клауса Філбрі, керуючого директора «Вердера» (Бремен): «Через реконструкцію стадіону у нас, з одного боку, з'явилася можливість впровадити нові системи і, завдяки цьому, поліпшити комунікацію з нашими вболівальниками, а так само надати їм сервіс на більш високому рівні. З іншого боку, ми хотіли відкрити для наших партнерів та спонсорів нові ділові потенціали. Ми усвідомлювали, що цей проект був пов'язаний з певним ризиком у зв'язку з його плануванням і проведенням під час ігрового сезону. Тому ми потребували професійної підтримки і вибрали BTД у ролі сильного і компетентного консультанта. BTД вже довів свою компетентність під час виконання таких тривалих і великих проектів, як наприклад у Allianz Arena, в якій вони обслуговують ІТ-технології. Рішення співпрацювати з BTД було безсумнівно правильним. BTД чудово виконав свою роботу. Ми вклалися у визначений термін та фінансовий бюджет, і так само ми можемо надати тепер нашим уболівальникам оптимальний сервіс у найсучаснішому стадіоні. Крім цього, ми змогли відкрити нові бізнес-моделі і оптимізувати вже існуючі. Це було дуже цікаве й успішне співробітництво» [122].

ІТ-інфраструктура «Вердера» належить на сьогодні до найсучасніших в Бундес-лізі. Обширна впроваджена ІТ-концепція є основою для підприємницького успіху клубу і перебудованого стадіону [там само].

Для реалізації подібних проектів виникає необхідність щодо застосування методології проектного менеджменту для забезпечення управління регіональним розвитком у цілому з метою підвищення рівня конкурентоздатності територій. Проектний менеджмент – це управлінський інструментарій і методологія, своєрідний засіб (механізм) підвищення ефективності управління в державному секторі, винайдений свого часу військовими та узятий згодом «на озброєння» великим (провідними) корпораціями США і світу. Сьогодні проектний менеджмент – це вже не просто провідна і найбільш затребувана технологія й методологія управління, скільки стандарт ефективного управління незалежно від сфери застосування (адже він здатний одночасно враховувати більшість із відомих та існуючих на сьогодні нюансів у виробничій і обслуговуючій (сервісній) сферах за такими ключовими складовими, як зміст, строки, вартість, якість, людські ресурси (кадри), комунікації, ризики, постачання та інтеграція.

Невідповідність механізмів державного управління територіальними

утвореннями їх новій сучасній ролі, складності вирішуваних завдань, обмеженості ресурсів та часу на здійснення цих завдань значно уповільнює темпи ринкових перетворень і досягнення належних соціально-економічних стандартів життя людей. Систематизований досвід провідних країн свідчить про велику ефективність механізмів управління розвитком територіальних утворень, якщо вони базуються на проектній методології. Саме проектна методологія найбільше відповідає складності управління соціально-економічним розвитком регіонів в українських умовах [5; 51].

Одне з головних завдань сучасної економічної науки полягає в тому, щоб пояснити, чому економіки одних країн здатні забезпечувати *сталій, довгостроковий економічний розвиток*, а інших ні.

Що ж стосується проблеми інституційного забезпечення сталого, довгострокового економічного зростання, то кращий світовий досвід та характерні риси економік країн, які змогли утримувати темпи зростання на рівні понад 7,0 % протягом більш ніж 25 років, було узагальнено у «Доповіді про економічне зростання», підготованій Комісією з розвитку МБРР (табл. 4.1) [76, с. 82].

Таблиця 4.1 – Стале довгострокове економічне зростання окремих країн у другій половині XX ст.

Країна	Період інтенсивного зростання	Дохід на душу населення, дол. США	
		На початок періоду	2005 р.
Японія	1950–1983	3500	39600
Тайвань	1965–2002	1500	16400
Корея	1960–2001	1100	13200
Оман	1960–1999	950	9000
Малайзія	1967–1997	790	4400
Бразилія	1950–1980	960	4000
Ботсвана	1960–2005	210	3800
Таїланд	1960–1997	330	2400
Китай	1961–2005	105	1400
Індонезія	1966–1997	200	900

До загальних чинників, що сприяють довгостроковому, сталому та інтенсивному економічному зростанню держави та окремих її територій, як свідчить проведений аналіз, належать такі чинники:

- глобальні (попит на світових ринках, відкритість економіки, імпорту знань та технологій);
- соціальні (орієнтація на лідерство та на майбутнє території, максимальне охоплення суспільства);
- економічні (макроекономічна стабільність, низька інфляція, стійкий бюджет, високі заощадження та інвестиції);
- інституціональні (компетентне державне управління, дієвість державного механізму макроекономічного регулювання та ринкового механізму макроекономічного розподілу (рис. 4.3).

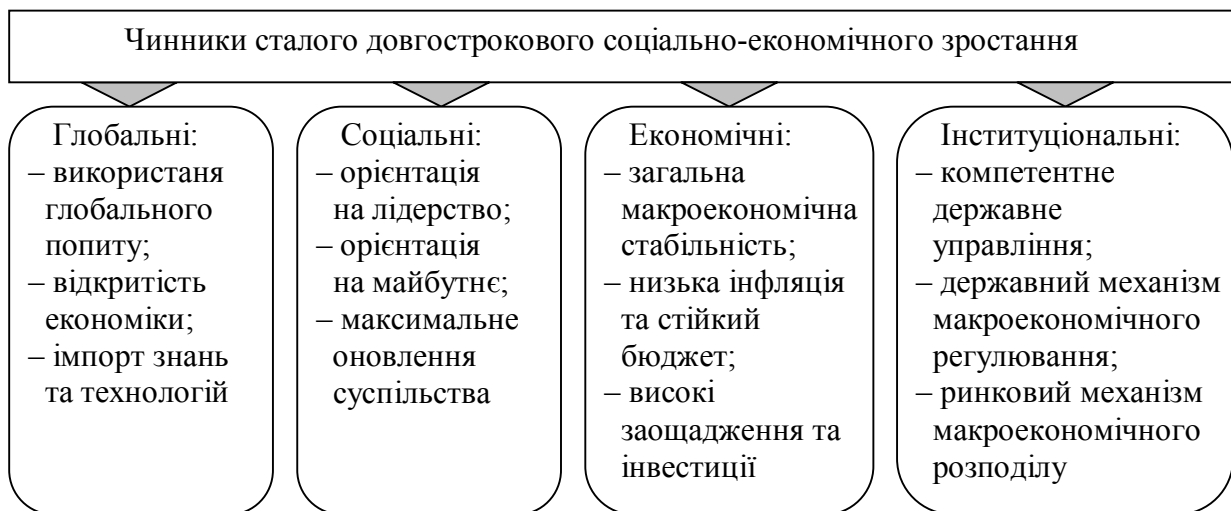

Рисунок 4.3 – Чинники сталого, довгострокового економічного зростання

Таким чином, розроблення теоретико-методологічного інструментарію вдосконалення державного регулювання регіонального розвитку в Україні є невідкладним завданням для практики реформування нашого суспільства. *Вирішення цього непростого питання пов'язане з дослідженням організаційних, юридичних, економічних та фінансових аспектів життєдіяльності регіонів, забезпеченням дієвості та ефективності місцевого самоврядування, формуванням теорії та методології державної регіональної політики.* Необхідність та актуальність наукового обґрунтування регіонального управління з огляду на ринкові механізми господарювання обумовлюється потребою гармонізації просторового буття українського суспільства з метою задіяння територіальних резервів для вирішення завдань економічного і соціального розвитку, якісної трансформації економіки держави.

Налагодження ефективного, дієздатного державного управління регіональним розвитком займає ключове місце у системі нової регіональної політики. Його мета – створити умови для стимулювання економічної активності на регіональному (місцевому) рівні, *надати регіонам більше свободи у сфері господарського вибору, задіяти ефективні механізми та інструменти стимулювання підприємництва, місцевої економічної ініціативи і досягти на цій основі збалансованості регіонального розвитку.*

Важливим стратегічним напрямом регіонального розвитку, забезпечення конкурентоздатності країн та їхніх територій є залучення спортивних мега-подій.

4.2. Вплив мега-подій на формування суспільних благ

Створення *нової моделі* державного управління регіональним розвитком передбачає оптимальне поєднання самостійності регіонів, насамперед у сфері вирішення повсякденних питань місцевого (регіонального)

розвитку та координуючої, стимулюючої ролі центру (що представляє інтереси суспільства, країни в цілому). Синергія цих двох складових формує основу успішного реформування системи державного управління регіональним розвитком як запоруки *конкурентоздатності* регіонів України.

Чистий ринковий механізм слабо функціонує у виробництві багатьох товарів і послуг колективного користування. Ці блага у світовій економічній літературі називаються, на відміну від приватних благ, суспільними благами.

Приватне благо, спожите однією особою, не може споживатись іще кимось іншим. Одяг, їжа, предмети домашнього вжитку – це приватні блага.

Суспільне ж благо є тим благом, яке під час споживання однією особою залишається доступним і для інших. У споживанні суспільних благ бувають участь усі громадяни країни в цілому або окремих регіонів та територіальних громад, незалежно від того, платять конкретні люди за нього чи ні. Суспільні (громадські) блага задовольняють колективні потреби, які зазвичай не вимірюються в грошовій формі і які у зв'язку з цим не може дати ринок.

Властивості суто суспільних благ – невидіркованість і невиключеність у споживанні. Невидіркованість – це зазначений вище факт, що споживання блага однією особою не усуває його доступність для інших. Невиключеність означає, що благо доступно для споживання усім, незалежно від того, чи заплатив конкретний споживач за нього, чи ні.

Інтернаціоналізація виробництва і споживання надає окремим суспільним благам міжнародного характеру.

До суспільних благ належать забезпечення національної оборони, охорона громадського порядку, державне управління, єдина енергетична система, мережа комунікацій, водопровід, утримання садів і парків, аеропортів, санітарний контроль, а до громадських благ те, що належить тільки територіальній громаді та власникам будинків.

Беручи на себе виробництво суспільних благ (товарів і послуг), держава тим самим забезпечує загальні умови функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства. Обов'язком государя або держави, зазначав у свій час А. Сміт, є створення й утримання таких громадських установ і таких громадських робіт, які, можливо, будуть в найвищій мірі корисними для широкого загалу в цілому, проте, не можуть своїм прибутком відшкодувати витрати окремої людини або невеликої групи людей. Тому не можна очікувати, щоб приватна особа або невелика група приватних осіб засновувала їх або утримувала [115].

Суспільні (громадські) чи колективні товари споживаються, як правило, порівну, у рівних обсягах усіма. Платити за них споживачі теж повинні, в принципі, порівну, через податки. Податок – це як би ціна суспільного товару, що призначена державою.

Але є чимало благ, які мають ознаки як суспільних (громадських), так і приватних (наприклад, вища освіта, охорона здоров'я тощо). У цьому випадку, мабуть, обидва крайні варіанти не є придатними – ні тотальне одержавлення цих сфер, ні їхній розвиток на суто ринковій основі. Доцільно

поєднання їх ринкового та державного забезпечення [20].

Отже, немає необхідності доводити важливість «суспільних благ» для забезпечення якості життя. Концепція «суспільних благ» була висунута на хвилі технологічних змін в економіці (П. Самуельсон і Р. Макгрейв). Згідно з цією концепцією пропозиція цілої низки товарів, важливих для суспільства і економіки в цілому, має забезпечувати держава, оскільки сам ринок забезпечити їх не в змозі в необхідній кількості через обмежену мотивацію «виробництва» (ці товари є важливими для споживання усіх громадян, незалежно від того, платять вони за них чи ні).

Із цією концепцією тісно пов'язане поняття «зовнішніх неринкових ефектів» (екстерналії), – витрат або вигод, які не відображені в ринкових цінах.

Необхідність державного втручання тут пояснюється трьома причинами:

- проблеми суспільних товарів;
- трансакційні витрати, або витрати на те, щоб підвести до можливості добровільної трансформації екстерналії, до того ж забезпечення організаційних служб саме по собі є суспільним товаром;
- неефективність конкретних прав власності, що знижують шанси на успіх позову.

Створення *суспільних благ* в умовах ринкових відносин вимагає державного втручання (регулювання).

Конкурентний ринок відрізняється ефективним розподілом за Парето, коли більша частина змін поліпшує становище одних шляхом погіршення становища інших. Разом із тим можливі не часті зміни, за яких покращується становище одних, не зачіпаючи інших, – це так зване поліпшення (покращення) за Парето. Коли немає подальших змін, які могли б поліпшити становище одних без одночасного погіршення для інших, вважається, що цей розподіл ресурсу є ефективним за Парето, або оптимальним. Максима, що будь-яке подібне поліпшення має бути використаним, називається принципом Парето.

Існує, принаймні, шість причин, чому під час розподілу обмежених ресурсів конкурентні ринки не ведуть до реалізації принципу Парето: «недоліки («провали», «фіаско») ринку», які пояснюють, чому ринковий механізм не може спричинити такий ефективний розподіл:

- 1) неспроможність конкуренції;
- 2) суспільні товари;
- 3) зовнішні ефекти;
- 4) неповні ринки;
- 5) недосконалість інформації;
- 6) безробіття.

Окрім того, існують дві додаткові підстави для державного втручання (регулювання) в умовах, навіть коли ринок ефективний за Парето:

- соціально небажаний розподіл доходу;
- помилки оптимізації власних інтересів, що вимагають патерналізму,

тобто сильнішого втручання [30].

У цілому, природа так званої «ринкової неспроможності» є дискусійною, і сам по собі факт існування попиту на державне забезпечення, на наш погляд, не припускає, що десь відчувається ринкова неспроможність.

Сфера фізичної культури та спорту належить до неконкурентного суспільного блага в сучасному ринковому суспільстві, оскільки її неефективність спричинена специфікою (невизначеністю) ринкової пропозиції, що включає:

- ступінь конкурентності в споживанні;
- ступінь винятковості блага, що використовується;
- існування переобтяження.

Наявність неконкурентності, винятковості або переобтяженості вважається необхідною умовою для існування неспроможності ринку, пов'язаного із даним суспільним благом, оскільки при цьому не досягається ефективність (рівновага) за Парето [57–58]. Для прикладу (за аналогією з [62]) візьмемо неконкурентність і *винятковість* стосовно придатності окремих суспільних благ для продажу. Йдеться, зокрема, про спортивні клуби чи секції при стадіонах, плавальні басейни чи льодові майданчики. Оскільки *винятковість* є економічно можливою, приватний постачальник (підприємець) може взятися за надання відповідної послуги (суспільного блага), запроваджуючи певну плату за неї, що дозволить отримати прибуток і повернути витрачені кошти на будівництво. Якщо ж відповідні споруди побудовані не ним і вже функціонують, то вони не вимагають значних витрат додаткових ресурсів, а тому граничні витрати виробництва є мінімальними (наближаються до нуля). Тобто, за умов *неконкурентності* і *винятковості* суспільного блага сама по собі пропозиція не є проблемою. Насправді, проблемою є кошти, оскільки, з одного боку, приватний постачальник не може забезпечити оптимальні пропускні спроможності споруди, щоб максимізувати суспільний надлишок, а з іншого, – він не може встановити ефективну ціну надаваної послуги.

Неспроможностями ринку фахівці називають ситуації, коли турбота про приватні інтереси не веде до ефективного використання суспільних ресурсів або справедливого розділу суспільних благ, відтак, *порушує* основні припущення про ідеалізовану конкурентну економіку, а тому суттєво *впливає* на виробництво та споживання. Проте, неспроможності ринку не слід сприймати як суто негативне явище, що «заважає жити». Неспроможності ринку, що в широкому розумінні стосуються «незадовільного» розподілу економічних і політичних ресурсів, швидше за усе, мають осмислюватись як необхідні умови для відповідного «втручання» держави, державного управління [57–58]. Фактично йдеться про ефективне застосування державних механізмів управління у сучасному суспільстві задля забезпечення рівноваги конкурентної економіки, яку порушують ринкові механізми самоорганізації [50]. Ринковий механізм самоорганізації, на думку більшості сучасних авторів, має традиційні неспроможності, а саме:

- не може ефективно розпоряджатися чи управляти суспільними

благами;

- «байдужий» до вирішення соціальних проблем людини, забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту;
- не охоплює ті сфери суспільної діяльності, що не дають прибутку тощо.

У цьому аспекті державне регулювання сфери підготовки і проведення міжнародних спортивних змагань, що є важливою складовою та чинником регіонального розвитку, у першу чергу, за рахунок залучення *дієвих механізмів державного впливу*.

Специфіку галузі фізкультури і спорту можна узагальнити в таких положеннях [44; 60; 64]:

- ринок може задовольнити потреби тільки в певний, конкретний момент, не можливим є створення резервів і запасів, окрім ринку спортивних товарів;
- задоволення специфічних потреб суспільства у спортивних видовищах та спортивній активності;
- має високу іміджеву орієнтацію і схильність до змін у відповідності з віяннями моди;
- часто набуває зайвої політизованості;
- із розвитком суспільства набуває високої соціальної значущості як інструмент оздоровлення нації, пропаганди здорового способу життя, боротьби з асоціальними явищами.

Теорія суспільного блага дає змогу розкрити економічну природу фізкультурно-спортивних послуг як соціально значущих благ із огляду на їхню специфіку, що виражається у неоднозначному подвійному – споживчому та інвестиційному характері. Відповідно до цієї теорії та розуміння зовнішніх ефектів послуги як економічного блага, можна виокремлювати виключно суспільні (громадські) послуги (послуги у чистому вигляді), лише приватні послуги (послуги в чистому вигляді) і послуги змішаного характеру.

Винятково суспільні (громадські) послуги належать до компетенції державного сектору (функція соціальної держави), де не діє ринок і принцип оплатності послуг. Надання таких послуг за різновидами здійснюється за допомогою фінансово-податкової політики держави (через державний бюджет та громадські внески), тобто завдяки фінансово-економічному механізму державного управління, а їхній вибір у демократичній державі має забезпечити правовий механізм державного управління. Такі послуги можна зарахувати до соціально-економічних благ окремого громадянина, виробництво яких вимагає витрат суспільної праці і фінансується за кошти держбюджету, тобто платників податків.

Загальними властивостями суспільних (громадських послуг) можна вважати – ринкову неконкурентність, соціальну вагомість, неможливість виключення в життєдіяльності людини, спільний характер споживання тощо. Як будь-яким послугам у цілому, так і фізкультурно-спортивним послугам властиве дещо спільне: неможливість їхнього збереження (складування),

неможливість накопичення для подальшої реалізації, одночасність їхнього виробництва та споживання, залежність якості й ефективності послуг не тільки від виробника, а й від споживача та ін.²²

Розвитку суспільних благ може сприяти, на наш погляд, програмно-цільовий підхід у державному регулюванні регіонального розвитку, що вимагає використання цільових програм і дає змогу ефективно організовувати керований процес. Програмно-цільовий підхід передбачає застосування конкретної технології управління: формування ієрархії цілей; утворення взаємопов'язаних програм, спрямованих на реалізацію цілей; розподіл наявних ресурсів; формування бюджету; створення (в разі необхідності) спеціальних органів управління [51].

Саме завдяки цьому підходу стає можливим і необхідним використати впливи мега-подій на соціально-економічний розвиток регіонів.

Про які типи впливів мега-подій тут йдеться?

По-перше, про економічний вплив. Види економічної діяльності, пов'язані з організацією та проведенням будь-якої спортивної мега-події, формують попит на товари й послуги і тим самим впливають на розвиток секторів, що мають задовольняти цей попит. Відповідні вигоди, а це зростання обсягу виробництва, зайнятості, доходів і податкових надходжень, слід розглядати як результат прямого впливу від проведення мега-події.

Однак вплив різних видів діяльності, пов'язаних із підготовкою до проведення спортивної мега-події, є набагато ширшим, що обумовлено співзалежністю економічних процесів на практиці. Так, для того щоб виробити певний вид товару чи послуги, що будуть затребувані під час підготовки чи проведення спортивної мега-події, конкретна організація повинна придбати необхідні для цього ресурси – товари або послуги в організацій з інших секторів національної економіки. Неминуче збільшення обсягів виробництва на підприємствах тих секторів, які безпосередньо пов'язані з підготовкою і проведенням глобальної спортивної події, вимагатиме відповідного збільшення обсягів споживаних ними ресурсів, що, у свою чергу, завдяки ефекту так званого проміжного споживання, стимулюватиме виробників цих ресурсів також збільшувати власне проміжне споживання. Зважаючи на це, підготовка й проведення будь-яких спортивних мега-подій обумовлює формування низки економічних наслідків, що їх можна вважати результатами *непрямого* або побічного впливу.

Крім того, існує ще один канал взаємозалежності між секторами економіки – витрати домогосподарств. Так, заробітна плата, виплачувана працівникам підприємств та організацій із тих секторів національної економіки, що прямо або опосередковано пов'язані з підготовкою і проведенням спортивної мега-події, повністю або частково трансформується в придбання товарів і послуг. Відтак, зростання обсягів виробництва

---

²² Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) / В. М. Бабаєв, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ та ін. – Харків : НТУ «ХПІ», 2006. – 444 с.

спричиняє поживлення ситуації на внутрішньому споживчому ринку та збільшення обсягів споживання населенням товарів та послуг. Економічні наслідки, обумовлені витратами домогосподарств, мають назву ефекту доходу та визначаються як результати *супутнього впливу* спортивної мега-події.

По-друге, мега-події здатні чинити значний соціальний вплив. Під специфічними типами впливу розуміються ті, які визначають мікроекономічні та соціальні характеристики важливого спортивного змагання і його результати для людей. До них, зокрема, належать:

- вплив Волонтерських програм на рівень освіти і доходів населення;
- підвищений інтерес до країни з боку світових ЗМІ і, як наслідок, приплив іноземних туристів;
- потенційне зниження рівня злочинності внаслідок інвестицій у систему безпеки;
- соціальні вигоди, зумовлені інвестиціями в інфраструктуру;
- мікроекономічні результати, пов'язані з будівництвом і модернізацією спеціалізованої (спортивної) і загальної інфраструктури [16–17; 44; 61; 64; 67–68; 136; 143 та ін.].

Цьому сприяє жорсткість вимог до об'єктів спортивної інфраструктури у процесі організації підготовки та проведення мега-подій. Зокрема, проведення визначних міжнародних подій висуває до країни-господаря і серйозні (жорсткі) вимоги, недотримання яких може дорого коштувати. Із тим, аби відповідати цим вимогам та стандартам приймаючій країні або місту, як правило, доводиться суттєво модернізувати чи заново створювати спеціалізовану інфраструктуру (наприклад, спортивну), у прискореному темпі розвивати дорожньо-транспортну та логістичну інфраструктури, будувати нові об'єкти розміщення, удосконалювати торгівельно-сервісну та культурно-розважальну сфери.

Із кожним новим чемпіонатом світу та Європи з футболу до країн-організаторів цих мега-подій ставляться все більш жорсткі й високі вимоги. Підтвердженням цьому може бути кожна нова редакція Довідників зі стадіонів ФІФА та УЄФА. Ці Довідники містять необхідні вимоги стосовно підготовки стадіонів до проведення відповідних турнірів на високому сучасному рівні, а також передбачають унесення змін за результатами кращих практик проведення чемпіонатів світу та Європи з футболу [49; 117]. Проте, з іншого боку, саме високі стандарти і жорсткі вимоги різних міжнародних спортивних організацій (таких як МОК, ФІФА, УЄФА та ін.) щодо об'єктів спортивної та загальної інфраструктури можна вважати запорукою успішного проведення мега-події, основою для формування в приймаючих містах та країнах її «спадщини», тобто довгострокового позитивного впливу на різні сфери життя.

Отже, що стосується розподілу здобутків («спадщини») глобальних мега-подій у часі, або визначення впливу здобутків мега-події на розвиток і функціонування приймаючих міст, регіонів, країни, а відтак, встановлення наскільки вдалою (успішною) вона була, необхідно урахувати періоди, у

межах яких «спадщина» є досяжною та може бути ефективно використана.

Здобутки від проведених глобальних подій умовно прийнято розподіляти на «першочергові» та «другорядні» [143]. До першочергових здобутків дослідники зараховують:

- поглиблення взаємодії державного та приватного секторів, громадськості, насамперед, на засадах ДПП;

- стимулювання реалізації галузевих, регіональних та місцевих програм і пріоритетів розвитку, суміжних із підготовкою до проведення мега-події (наприклад, галузевих програм розвитку електроенергетики, транспортної інфраструктури, об'єктів фізкультури та спорту в межах реалізації державної цільової програми підготовки та проведення спортивної мега-події);

- структурне розширення секторів економіки, пов'язаних із наданням гостинності в межах мега-події;

- сформований імідж та зайняті позиції, що здатні вплинути на збільшення обсягів залучених інвестицій, зростання кількості туристів та обсягів торгівлі;

- увагу ЗМІ, пов'язану із проведенням мега-події, що забезпечує ідеальну можливість міжнародного просування міської та національної автентичності, оскільки потреба чіткої ідентифікації в сучасному глобалізованому та усе більш урбанізованому світі є набагато гострішою, ніж коли-небудь раніше;

- позитивний вплив на навколишнє середовище, оскільки планування та управління мега-подіями, насамперед спортивними, в екологічно свідомій манері, спираючись на принципи сталого розвитку, стають усе більш пріоритетними, затребуваними, тенденційними.

Відомо також, що першочергові здобутки можуть співпадати, накладатися у часі із другорядними, якщо перші за своїм характером є довгостроковими.

Серед другорядних здобутків дослідники виділяють [там само]:

- удосконалення систем управління розвитком і функціонуванням приймаючих міст, регіонів, країн шляхом набуття нових знань, умінь, навичок, технологій. Окрім того, в умовах зростаючої у світі конкуренції, приймаючі міста і країни завжди будуть мати переваги над іншими учасниками міжнародної спільноти;

- подальше використання новоствореної, модернізованої і вдосконаленої соціальної та виробничої інфраструктури;

- сприяння соціальному залученню раніше опозиційно налаштованих до факту проведення мега-події груп громадян завдяки досягнутим матеріальним здобуткам у результаті успішної (вдалої) їх організації;

- забезпечення умов для створення нових робочих місць не тільки на тимчасовій, але й довготривалій основі, якщо мега-подія буде використана з метою розширення ділових секторів та здійснення структурних змін у місцевій економіці.

Іншою суттєвою мега-подією, що впливає на формування суспільних

благ, можна вважати Олімпійські ігри. Про це, зокрема, свідчить «Стратегія формування сучасної системи олімпійської підготовки в Україні на період до 2020 року» [101].

У світовому співтоваристві чітко визначилась політична значущість Олімпійських ігор як важливого чинника національного престижу та консолідації нації, що особливо важливо на сучасному етапі розвитку України.

Сьогодні фахівці наголошують на таких тенденціях розвитку олімпійського спорту [67; 139; 141; 143; 148; 251 та ін.]:

- зростає частка здобутих золотих нагород провідними спортивними країнами світу та загострюється конкуренція між ними, а також збільшується кількість країн, що виборюють медалі;

- збільшується кількість успішних на Олімпійських іграх країн із домінуючою централізованою системою олімпійської підготовки;

- розширюється перелік видів спорту, переможці в яких прогнозовані та стабільні;

- посилюється комерціалізація олімпійського спорту, взаємодія професійного та аматорського спорту;

- підвищується вплив на спортивні результати досягнень науково-технічного прогресу та медико-біологічного забезпечення олімпійської підготовки;

- загострюються допінгові проблеми та посилюється вплив Всесвітньої антидопінгової агенції.

Україна як незалежна держава за підсумками участі в Олімпійських іграх в неофіційному командному заліку стабільно входить до другої десятки найсильніших країн світу. Разом із цим, розвиток національної системи олімпійської підготовки стримується дією низки чинників.

Унаслідок демографічної кризи суттєво зменшилася частка населення дитячого віку, що ускладнює процес відбору та підготовки перспективних спортсменів. Безсистемно здійснюється залучення дітей до занять олімпійськими видами спорту, відсутня система масового навчання дітей основним елементам цих видів спорту. Поступово зменшується кількість осіб, які займаються пріоритетними олімпійськими видами спорту: плаванням, легкою атлетикою, спортивною гімнастикою, боксом. Стан здоров'я дітей та молоді стрімко погіршується, як наслідок, зменшується кількість осіб для залучення до спорту вищих досягнень, які спроможні тренуватися з високим фізичним навантаженням та досягати високих спортивних результатів.

Отже, зазначені фактори спричиняють виникнення дефіциту резерву до складу національних збірних команд й, відповідно, недостатню конкуренцію між спортсменами та тренерами за право участі в офіційних міжнародних змаганнях.

Ресурсне забезпечення олімпійського спорту залишається на низькому рівні та здійснюється без урахування пріоритетності розвитку видів спорту. В Україні практично відсутнє необхідне спортивне обладнання та інвентар, не

будуються сучасні спортивні споруди, недостатнє фінансове забезпечення, бракує кваліфікованих кадрів, заробітна плата тренерів залишається на низькому рівні. У підготовці спортсменів високого класу мало ще використовуються високі спортивні технології, а тренери здебільшого користуються лише особистим досвідом.

Відсутня чітко скоординована робота щодо забезпечення ефективного переходу спортсмена від одного суб'єкта олімпійської підготовки до іншого. Спортивні федерації поза увагою залишають розвиток інфраструктури олімпійських видів спорту, зосередившись на забезпеченні участі збірних команд у міжнародних спортивних змаганнях та взаємовідносинах із міжнародними спортивними федераціями.

Вирішення зазначених проблем та усунення негативних тенденцій у розвитку олімпійського спорту є тривалим і складним процесом. У зв'язку з цим необхідно чітко та всебічно визначити Стратегію формування сучасної системи олімпійської підготовки в Україні (далі – Стратегія).

Метою Стратегії має стати вирішення основних проблем українського олімпійського спорту, залучення молоді до занять фізичною культурою і спортом, до здорового способу життя та реалізація дієвої державної політики із формування сучасної системи олімпійської підготовки в Україні на тривалий період [101].

Серед першочергових завдань Стратегії є такі:

- удосконалення системи фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, дитячо-юнацького спорту, резервного олімпійського спорту та олімпійського спорту вищих досягнень;

- створення нормативно-правових, фінансових, матеріально-технічних, кадрових, науково-методичних і медичних засад для забезпечення ефективної олімпійської підготовки.

Проте, сьогодні Стратегія має реалізуватися шляхом підготовки та затвердження відповідних державних цільових соціальних програм, чітко виокремлюючи, на наш погляд, принаймні, три олімпійські цикли (2017–2020; 2021–2024; 2025–2028 роки), а також включаючи дієві заходи з метою забезпечення активної участі у формуванні сучасної системи олімпійської підготовки державних та місцевих органів влади, громадських організацій та підприємницьких структур.

Для реалізації Стратегії необхідно провести наукові дослідження щодо розвитку відповідної нормативно-правової бази та управління проектом розвитку олімпійського руху в Україні.

Реалізація Стратегії дасть змогу забезпечити перехід до нової, сучасної моделі олімпійської підготовки спортсменів, витримати конкуренцію з провідними «спортивними» країнами, що мають сталий соціально-економічний розвиток, а також підвищити імідж України на міжнародній спортивній арені та впливати на виховання у громадян патріотичних почуттів і гордості за свою державу.

Сьогодні Україна є далеко не першою країною, що прагне до модернізації управління фізичною культурою і спортом, формування своєї

власної «спортивної політики» в умовах подальшої демократизації суспільства та децентралізації влади. Такий же шлях пройшли в недалекому минулому (початок 80-х років XX ст.) більшість європейських країн, включаючи й розвинуті, а саме: Великобританія, Франція, Іспанія та ін. (про сучасні моделі управління спортом у країнах ЄС див. [211]). У зв'язку з цим, можна не повторювати вже зроблені іншими помилки, а взяти до уваги критично переосмислений позитивний досвід організації управління спортом у країнах ЄС.

Комплексний аналіз організації державного управління спортом на муніципальному рівні у Франції дозволяє констатувати [111]:

- розвиток фізичної і спортивної активності законодавчо визначено за обов'язок місцевих органів урядування; вони мають брати участь у створенні спортивних організацій в освітніх закладах першого ступеня, будівництві та ефективному використанні муніципальних спортивних споруд, фінансуванні спортивних організацій та підготовці кадрів. Державними декретами введено категорії, посади і звання спортивних працівників муніципального рівня, визначено їхні функції, умови прийому на роботу, вимоги до фахової підготовки та компетенцій тощо;

- базовими напрямками місцевої спортивної політики є муніципальні спортивні споруди, організація активного дозвілля населення та підтримка спортивних організацій; для реалізації цієї політики спеціально створювано муніципальні спортивні служби;

- теоретичну базу організації державного управління муніципальним спортом складають концепції індивідуалізму, децентралізації та урбанізації, відповідно до яких фізична і спортивна активність має поєднувати заняття традиційними і нетрадиційними видами спорту на принципах свободи, самостійності, різноманітності, гедонізму і т. ін. переважно в неорганізованих і частково організованих формах. Для здійснення ефективного державного управління спортом на муніципальному рівні впроваджується демократичний менеджмент із використанням законодавчо оформленого міжкомунального партнерства, який зорієнтований на задоволення різноманітних потреб населення та створення мережі різних спортивних споруд тощо;

- механізм організації державного управління муніципальним спортом поступово позбувається елементів бюрократичної моделі, орієнтуючись на новий державний менеджмент, який розглядає муніципальні спортивні служби як фірми, що діють в умовах ринкової економіки. Проте, пріоритетним вважається економічний вплив – пряма і непряма підтримка спортивних організацій на основі науково обґрунтованих критеріїв із використанням різноманітних договорів, «перехресне» фінансування спортивних організацій за участі муніципалітетів різних рівнів, економічний аналіз ефективності експлуатації споруд та діяльності спортивних організацій на базі науково обґрунтованих основних і додаткових показників та ін.

Діюча система управління об'єктами спортивної інфраструктури базується на загальних принципах управління фізкультурно-спортивною діяльністю і багато в чому визначається як територіальною, так і

секторальної приналежністю спортивних об'єктів.

В умовах змішаної економіки різноманітність організаційно-правових форм і форм власності спортивних споруд позначається і на специфіці фінансування цих споруд та особливості надання послуг різним категоріям населення.

Процес фінансування стає не тільки інструментом управління, а й формою державної та громадської підтримки спорту як соціального явища. Одночасно на порядок денний виходить питання про розподіл фінансового навантаження на підтримку фізичної культури і спорту не тільки між окремими рівнями та суб'єктами системи державного та муніципального управління, а й такими суб'єктами господарювання, як комерційні і некомерційні організації [64; 67].

Специфічними особливостями формування ресурсного потенціалу великих спортивних комплексів в умовах перехідної економіки, як свідчать фахівці, можна вважати:

- вирішення проблеми тягаря *пасивної частини*, що суттєво перевершує основні фонди, вимагаючи великих витрат на їхню підтримку й відтворення;

- необхідність їхнього ефективного використання вимагає пошуку нових форм, пов'язаних із диверсифікацією фізкультурно-спортивних послуг для забезпечення цілорічного, незалежного від погодних умов функціонування спортивних об'єктів;

- підготовки кадрового потенціалу в умовах задіяння гнучких форм зайнятості та задоволення попиту на фахівців, адаптованих до вимог ринкової економіки;

- розробки сучасних технологій багатоканального вирішення фінансово-стабілізаційних завдань щодо фінансового забезпечення спортивних комплексів у перехідний період (бюджетні субсидії та інвестиції, доходи від надання спортивно-оздоровчих та культурно-видовищних послуг, від здачі в оренду спортивних споруд, від непрофільних видів діяльності та інших джерел) [3; 33–35; 61; 70; 105; 107; 122 та ін.].

Разом із тим, не можна не помітити відношення у країнах ЄС до питання про організацію спортивних заходів на мікрорівні, що склалося історично [211].

Політика розвитку національного спорту передусім стосується рівня участі, який охоплює три основні організаційні форми:

- самоорганізацію (наприклад, їзду на велосипеді, плавання, біг);
- клубну організацію (традиційні спортивні клуби);
- інші організації (комерційні і від інших організаторів).

Насправді, де-факто тут відсутній підхід «або-або», тобто або те, або інше. Можливий будь-який вибір.

Починаючи з 1960-х років, у рівні участі відбулися великі зміни: якщо до 1980-х рр. спортивна діяльність обмежувалася лише спортивними клубами, то з тих пір вона стала більш диференційованою, водночас менше часу сьогодні відводиться для занять спортом у школі чи на роботі (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Місце проведення спортивних заходів на макрорівні

Спортивні заходи: місця проведення	2010 ЄС Ø	2004 ЄС Ø
У парку, на природі	48%	-
По дорозі зі школи / роботи	31%	-
У фітнес-центрі	11%	15%
У клубі	11%	16%
У спортивному центрі	8%	11%
На роботі	8%	-
У школі/університеті	4%	6%
Інше	11%	52%
Примітка. Дані наведено за дослідженнями проекту «Eurobarometer».		

Загальну «мудрість» щодо макрорівня – Європейська модель спорту керується Статутом «Європейський спорт для всіх» Ради Європи (1976 р.) і Статутом європейського спорту (1992 р.) – закріплено в таких положеннях:

– запропоновано загальний набір принципів для всіх європейських держав із метою досягнення та дотримання певних стандартів;

– загальні стандарти розглядається державами-членами Ради Європи «як необхідна основа для розробки та реалізації державної політики в галузі спорту» (1992 р.);

– у ст. 11 (1992 р.) державами-членами Ради Європи визнається, «що державні органи мають розробити взаємовигідну стратегію співпраці із спортивним рухом як необхідну основу розвитку спорту та з метою просування цінності й користі спорту, і що в більшості європейських державах здійснюються реальні урядові дії в спорті для того, щоб доповнювати і підтримувати спортивний рух за принципом субсидіарності» [там само].

Таким чином, за проведенням аналізом доходимо висновку, що сферу фізичної культури і спорту, з одного боку, можна зарахувати до неконкурентного суспільного блага в сучасному ринковому суспільстві, а з іншого, – забезпечення розвитку фізкультури і спорту на основі комплексного підходу вважається пріоритетним видом управлінської діяльності в розвинутих соціальних практиках.

4.3 Спорт у регіональних стратегіях розвитку України

Державна політика в Україні щодо розвитку фізичної культури і спорту визначається, про що вже йшлося, Законом України «Про фізичну культуру і спорт» [90]. Відповідно до закону держава має регулювати відносини у сфері фізичної культури і спорту шляхом формування відповідної державної політики, що передбачає створення необхідних (відповідних) державних органів (здіяння організаційного механізму), забезпечення необхідними матеріально-технічними засобами та кадрами (фінансово-економічний механізм), розбудову інформаційного простору (інформаційний механізм), розроблення нормативних документів (нормативно-правовий механізм) та ін. Окрім того, за фізкультурно-спортивним рухом цим законом визначається самодіяльний статус, який дозволяє здійснювати комплексну взаємодію

державних органів з громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості [там само].

У другій половині 80-х років XX ст., у так званій «радянській економіці» після введення платних спортивних та фізкультурно-оздоровчих послуг, в установах фізичної культури та спорту почалося створення різних комерційних структур, зокрема у вигляді кооперативів та акціонерних товариств. Вони орієнтували свою діяльність, з одного боку, на надання фізкультурно-оздоровчих послуг, що користуються підвищеним попитом (заняття з атлетичної гімнастики, аеробіки, плавання, тенісу, східних видів єдиноборств і т. ін.), прокат спортивного інвентарю та обладнання тощо, а з іншого, – на виробництво із виготовлення спортивно-технологічного устаткування і тренажерів, спортивного одягу та спортивної атрибутики, на будівництво та ремонт спортивних споруд і т. ін. При цьому, комерційні структури отримали право встановлювати ціни на продукцію власного виробництва.

Проте, цей «сміливий» крок до ринкових відносин, до запровадження суттєвих елементів самофінансування у галузі фізичної культури не спричинив очікуваний розвиток цієї галузі. Швидше за усе, зазначене відкривало шлях до зловживань, занепаду галузі, оскільки вже починаючи з другої половини 90-х рр. значна частина спортивних майданчиків поступово перетворюється на будівельні майданчики, спортивні споруди – на складські та торгівельні приміщення, виробництво спортивного спорядження та одягу майже повністю припиняється [111].

Розвиток демократичної держави з сучасною соціально спрямованою економікою є найефективнішим лише за умови активної участі населення, творчий потенціал і соціальний ресурс якого є одним із базових елементів оновлення суспільства. У свою чергу, в якості однієї з найважливіших передумов щодо розвитку суспільства стає забезпечення відтворення його інтелектуального і трудового потенціалу. Перспективи збереження і нагромадження такого потенціалу тісно пов'язані із здійсненням комплексу заходів з освіти і виховання молоді. Визначну роль у цьому процесі, разом з освітою, розвитком духовності й культури, відіграє фізичний стан населення. Отже, держава потенційно зацікавлена у підтримці та зміцненні здоров'я громадян країни, одним із дієвих чинників чого є фізична культура і спорт.

Окрім того, що стосується підготовки та проведення міжнародних спортивних змагань. то держава може використати досягнення своїх спортсменів на найпрестижніших міжнародних змаганнях з метою формування свого позитивного міжнародного іміджу. Не випадково сьогодні Україна привертає до себе увагу міжнародної спільноти, завдяки проведенню чемпіонату Європи з футболу у 2012 році, а також участю у конкурсах на проведення інших спортивних змагань високого рівня, що зобов'язує не тільки підвищувати рівень розвитку фізичної культури і спорту до міжнародних стандартів, а й створювати відповідну інфраструктуру для реалізації суспільних благ у ринковому суспільстві та відповідні інституціональні умови для всебічного розвитку людини з використанням

індустрії дозвілля та *ігрової сутності людини*.

Олімпійські ігри на сучасному етапі розвитку України є важливим чинником національного престижу та консолідації нації.

Для вирішення проблем та усунення негативних тенденцій у розвитку олімпійського спорту в Україні, необхідно розробити нову всебічно обґрунтовану стратегію щодо формування сучасної системи олімпійської підготовки з чітко визначеними завданнями, обсягами фінансування та етапами реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту на період до 2028 року.

З огляду на стратегічний вибір євроінтеграції, реформування державного управління регіональним розвитком в Україні має відповідати європейським нормам та стандартам.

Детальне вивчення та комплексне управління задля досягнення бажаного результату підвищення якості життя можливе лише у разі врахування усіх складових регіонального розвитку, подальшого аналізу теоретико-методологічної бази та розроблення на цій основі комплексу заходів державної регіональної політики в межах обраного напрямку державного регулювання.

Для забезпечення державної системи підготовки і проведення міжнародних спортивних змагань необхідно вдосконалювати методику укладання договорів про співпрацю між органами державного управління, органами місцевого самоврядування та недержавними партнерами (договори ДПП), а також із тими спортивними організаціями, що забезпечать реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту на всій території України.

Окрім того, слід застосовувати сучасні соціальні технології для зниження рівня політизації мега-подій. Так, аналітики вказують, що питання економічного ефекту від проведення Євро-2012 укр. політизувалося, у свою чергу, це приводило до спотворення статистичних даних, а також до спроб використання оціночних суджень у внутрішньополітичній боротьбі [34–35]. Однією із причин цього, на наш погляд, стало те, що у процесі підготовки до проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року українській владі в центрі і на місцях довелося серйозно модернізувати існуючу та в обмежені терміни будувати нову інфраструктуру.

Спробуємо коротко проаналізувати процес розвитку інфраструктури в межах підготовки до проведення Євро-2012 в Україні. Заходи з проведення Євро-2012 були передбачені у відповідній *державній, обласних і міських (приймаючих міст) цільових програмах*. Окремі обласні та міські цільові програми були розроблені відповідно до завдань, показників і заходів Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 р. № 107 [93]; Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2010 року № 357 [94]; Постанови Кабінету Міністрів України

від 03.09.2012 р. № 873 «Про внесення змін у додатки 1–3 до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» [82], а також Угод Європейської спілки футбольних асоціацій з приймаючим містом фінального турніру чемпіонату Європи 2010/2012 року з футболу, стадіоном і аеропортом з метою своєчасної та якісної підготовки інфраструктури, зокрема міста Харкова й Харківської області, згідно з вимогами УЄФА.

Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу [93; 94] (далі – Програма) було передбачено на період впровадження, тобто на 2008–2012 рр., реалізацію комплексу завдань та заходів, що склалися з 23 пунктів (див. додаток Г) [82].

Проведений контент-аналіз спрямованості заходів Програми дає змогу дійти висновку про переважну інфраструктурну їхню націленість (78 % завдань від загальної кількості). Відтак, Програму можна вважати такою, що стосується цілеспрямованого інфраструктурного розвитку територій та населених пунктів (чотирьох областей країни, де планувалося проведення футбольних матчів, та суміжних з ними регіонів).

Про винятковість інфраструктурної спрямованості Державної цільової програми підготовки та проведення Євро-2012 свідчить і характер розподілу її загального кошторису. Так, згідно з останньою редакцією Програми, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2010 року № 357, зі змінами, що внесено 53 урядовими постановами за період із 31.05.2010 р. по 03.09.2012 р., обсяг фінансування її заходів склав майже 110 млрд 935 млн грн, з яких лише 0,33 % фінансування (363,19 млн грн.) не належать до інфраструктурних проектів [там само].

Подібні висновки є цілком справедливими і для Харківської обласної та міської програм. Так, в загальному обсязі фінансування частка не інфраструктурних проектів дорівнює: в міській програмі – 0,15 %, а в обласній – лише 0,10 %²³.

Головними видатковими статтями Державної цільової програми стали заходи з модернізації і розбудови: транспортної інфраструктури – 73,7 % (81,72 млрд грн за завданнями № 3–5 і № 7) від загального кошторису, спортивної інфраструктури – 12,1 % (13,46 млрд грн за завданнями №№ 1–2 і № 23), а також готельної інфраструктури – 9,4 % (10,40 млрд грн за завданням № 8) [82]. Стосовно обласної цільової програми найбільш витратними статтями виявились такі: транспортна інфраструктура – 69,3 % (8,35 млрд грн), готельна інфраструктура – 16,3 % (1,96 млрд грн.), спортивна

---

²³ Про затвердження «Міської цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу»: Рішення XLV сесії Харківської міської ради 5 скликання від 23.06.2010 р. №180/10 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Харківської міської ради. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/uk/document/view/id/41197>; Рішення сесій Харківської обласної ради [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>.

інфраструктура – 7,5 % (900,0 млн грн) загального кошторису. Стосовно міської цільової програми ситуація наступна: транспортна інфраструктура – 60,1 % (5,5 млрд грн), готельна інфраструктура – 21,2 % (1,93 млрд грн), спортивна інфраструктура – 9,9 % (900,0 млн грн) загального кошторису.

Загалом, планувався процес прискореного оновлення та розвитку, коли за два роки у підготовку інфраструктурних об'єктів до Євро-2012 передбачалось інвестування суми коштів, яка значно перевищувала всі вкладення країни в інфраструктуру за попередні двадцять років [34].

У наслідок фінансової кризи 2008–2009 років, що охопила увесь світ, Україна відчувала гостру потребу у стабілізації ситуації в економіці та державному стимулюванні (інвестуванні) в здійснення, насамперед, інфраструктурних проектів розвитку. Інвестиції в Євро-2012 можна вважати *стратегічно важливими*, оскільки вони створювали необхідні стимули для росту національної економіки. Українській державі потрібно робити капітальні вкладення, особливо за умов, коли бізнесу складно здійснювати власні довгострокові інвестиції [70].

Свого часу англійський економіст Дж. М. Кейнс рекомендував владі США боротися з Великою Депресією за допомогою цілеспрямованих державних витрат. Державні кошти мають вкладатися у створення нових робочих місць, щоб згодом населення, завдяки підвищенню власної платоспроможності, своїми витратами (покупками, придбаннями) підтримувало та стимулювало розвиток національної економіки. Одночасно держава одержувала б нову виробничу інфраструктуру, яка б дала змогу країні розвиватися у майбутньому прискореними темпами. Можливо, що й українська економіка завдяки інфраструктурним витратам на Євро-2012 отримала певний поштовх у розвитку [34]. Проте це питання, на нашу думку, потребує окремого наукового дослідження.

Зрештою, підготовка до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу дозволила інвестувати значні за обсягом кошти в модернізацію, реконструкцію та розвиток інфраструктуру м. Харкова та області за такими її складовими, як транспортна (від 60,1 % витрат міської до 69,3 % обласної цільових програм), готельна (від 16,3 % витрат обласної до 21,2 % міської цільових програм) та спортивна (від 7,5 % витрат обласної до 9,9 % міської цільових програм). Певною мірою вдалося привести у відповідність до сучасних європейських вимог і стандартів стан наявної інфраструктури, а також частково вирішити існуючі проблеми перспектив її розвитку.

Крім того, із наведених у таблиці 4.3 даних випливає логічний висновок стосовно того, що частка у загальному обсязі фінансування згаданих цільових програм такого джерела, як позабюджетні кошти (у таблиці позначено як «інші джерела»), є суттєвою з огляду на структуру й обсяги фінансування усіх інших програм, що впроваджувались (реалізовувались) на території України за роки її незалежності. Під позабюджетними коштами мається на увазі *власні кошти підприємств, установ, організацій* та залучені інвестиції приватного сектору економіки.

Таблиця 4.3 – Джерела і обсяги фінансування Державної, Харківської обласної і міської цільових програм підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу за роками, млн грн [82]

№ з/п	Джерело фінансування	Обсяги фінансування	У тому числі за роками				
			2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8
Державна цільова програма							
1	Державні кошти*	56567,94	3083,46	3101,23	10940,73	24478,53	14963,99
2	Місцеві бюджети	3736,90	505,01	574,05	455,58	1207,92	994,35
3	Інші джерела	50629,85	6355,53	5530,24	11900,59	20246,62	6596,87
4	Разом	110934,69	9944,00	9205,52	23296,89	45933,07	22555,21
Обласна цільова програма**							
5	Державний бюджет	5623,38	308,08	504,68	1752,84	2448,17	609,61
6	Місцеві бюджети, зокрема:	3225,16	187,47	153,11	1761,82	866,79	255,97
7	Обласний бюджет	164,03	63,61	43,65	44,84	11,33	0,60
8	Міський бюджет міста Харкова	3061,13	123,86	109,46	1716,98	855,46	255,37
9	Інші джерела	3205,24	258,93	521,49	1124,84	1293,38	6,60
10	Разом	12053,78	754,48	1179,28	4639,50	4608,34	872,18
Міська цільова програма							
11	Державний бюджет	2674,19	119,12	325,78	1348,84	787,20	93,25
12	Місцеві бюджети, зокрема:	3225,16	187,47	153,11	1761,82	866,79	255,97
13	Міський бюджет Харкова	3061,13	123,86	109,46	1716,98	855,46	255,37
14	Обласний бюджет	164,03	63,61	43,65	44,84	11,33	0,60
15	Інші джерела, зокрема:	3190,66	259,23	526,63	1154,64	1243,66	6,50
16	Місто Харків	3135,18	251,95	514,93	1130,64	1231,16	6,50

Продовження таблиці 4.3

1	2	3	4	5	6	7	8
17	Місто Полтава	55,48	7,28	11,70	24,00	12,50	0,00
18	Разом, зокрема:	9090,01	565,82	1005,52	4265,30	2897,65	355,72
19	Місто Харків	9034,53	558,54	993,82	4241,30	2885,15	355,72
20	Місто Полтава	55,48	7,28	11,70	24,00	12,50	0,00

* Кошти державного бюджету та кошти, залучені під державні гарантії.

** За остаточними уточненими звітними даними, загальний обсяг фінансування обласної цільової програми у 2008–2012 роках склав 13 млрд 658 млн грн, з яких 3 млрд 432 млн грн було виділено з держбюджету, 1 млрд 195 млн грн – з місцевих бюджетів (у тому числі 923 млн грн із міськбюджету Харкова і 272 млн грн із облбюджету), 9 млрд 29 млн грн було отримано з інших джерел (зокрема, 5 млрд 250 млн грн від СТГО «Південна залізниця», 2 млрд 393 млн грн від групи компаній DCH, 968 млн грн від «Укравтодору») (див: На підготовку Харківської області до Євро-2012 було використано більше 13 млрд грн [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/id/13384>; На підготовку Харкова та області до Євро-2012 витратили близько 14 мільярдів гривень [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт Харківської міської ради. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/uk/news/id/15071>)

Дані таблиці 4.3 свідчать про те, що позабюджетні кошти міської цільової програми підготовки та проведення Євро-2012 складають понад третину (35,1 %) надходжень (витрат), державної – майже половину (45,64 %), а обласної, за уточненими даними, – дві третини (66,11 %).

Таким чином, значна частка фінансування заходів із підготовки інфраструктури Харківської області та країни в цілому до проведення матчів фінальної частини Євро-2012 припадає на інші джерела, тобто позабюджетні кошти. Водночас слід зауважити, що обсяги цих коштів в структурі надходжень та витрат відповідних програм коливались з року в рік протягом останніх п'яти років (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Частка позабюджетних коштів у структурі фінансування Державної, Харківської обласної і міської цільових програм підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу за роками, %

№ з/п	Рівень програми	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Державна цільова програма	63,91	60,08	51,08	44,08	29,25
2	Обласна цільова програма	34,32	44,22	24,25	28,10	0,76
3	Міська цільова програма	45,82	52,37	27,10	42,92	1,83
4	Середнє зважене значення	48,02	52,22	34,14	38,37	10,61

Так, реалізація державної програми в 2008–2010 рр. відбувалася переважно за позабюджетні кошти, а в 2011 році їхній обсяг склав трохи менше половини. Що стосується регіонального рівня, то найбільший обсяг позабюджетних коштів у структурі витрат обласної програми припав на 2009 рік, в інші періоди, за винятком 2012 року, він коливався у межах третини від загального обсягу. Міська цільова програма потужно фінансувалась за рахунок *недержавних* коштів впродовж 2008–2009 рр. та в 2011 році.

Подібна незрозуміла на перший погляд логіка перебігу подій може бути пояснена, насамперед, двома важливими обставинами: по-перше, вимогами УЄФА щодо термінів будівництва та введення в експлуатацію об'єктів спортивної та іншої інфраструктури (граничні терміни щодо більшості з яких початково спливали наприкінці 2010 р.), по-друге, впливом вже згадуваної міжнародної фінансової кризи, яка сколихнула світ восени 2008 року, та її руйнівними наслідками, які спіткали Україну впродовж наступних двох років.

Зрозуміло, що обсяги залучених позабюджетних коштів свідчать про відповідну організаційну роботу, проведену владою в центрі і на місцях, про активну участь представників приватного сектору економіки в реалізації цільових програм. Проте, вкрай важливим можна вважати саме залучення до

розвитку інфраструктури приватних інвестиційних коштів у перші два роки. Незважаючи на вкрай низькі та незадовільні, на думку інспекторів УЄФА, темпи підготовки країни в цілому до Євро-2012, основні заходи Державної цільової програми було виконано.

У підготовку України до Євро-2012 залучено приблизно 29,28 млрд грн інвестицій [35], що складають понад чверть кошторису Державної цільової програми. Разом із тим, ще близько п'яти років до цього передбачалось, що на підготовку країни до Євро-2012 будуть залучені інвестиції, які мали б покрити понад 80 % загальних витрат, а держава сплачувала б у найгіршому випадку лише 20 % (планувалось близько 5 %).

Цілком логічно, що під реалізацію таких складних, масштабних та витратних інфраструктурних проєктів, як побудова (реконструкція) стадіонів чи аеропортів, варто було б залучити приватні інвестиції, але цього не вдалося зробити. Так, роботи на двох стадіонах (із чотирьох, на яких проводились матчі фінальної частини чемпіонату в Україні) повністю проведено за державний кошт. Це стосується нового збудованого стадіону у місті Львові («Арена Львів») та реконструйованого НСК «Олімпійський» у Києві. Реконструкція (Київ) та побудова (Львів) стадіонів за державний кошт обійшлося державному бюджету сумарно 7 млрд 643 млн грн [94].

Приватні інвестиції вкладались у будівництво готелів, стадіону у місті Донецьку («Донбас-Арена»), а також частково стадіону «Металіст» і міжнародного аеропорту «Харків». Відтак, у цілому головним інвестором в інфраструктурний розвиток країни у зв'язку з підготовкою та проведенням Євро-2012 стала держава.

Причинами того, що впродовж п'яти років підготовки до проведення Євро-2012 не відбувся очікуваний притік необхідних обсягів інвестицій, в якоюсь мірою можна вважати політичну нестабільність (часто відбувалися зміни урядів). Влада в центрі і на місцях так і не спромоглася запропонувати закордонним і вітчизняним інвесторам той рівень прозорості вкладення і повернення інвестицій та надати всі необхідні гарантії, що вважаються прийнятними та обов'язковими в розвинутих демократіях Європи і світу [70]. Проте, існують і внутрішні фінансово-економічні причини. Для українського бюджету, коли країна характеризується низьким інвестиційним кліматом та займає 152 позицію у рейтингу від Світового банку, організація Євро-2012 виявилася занадто обтяжливою [34].

Що стосується методики визначення видатків на Євро-2012 та на розвиток загальної інфраструктури, то вона певною мірою відповідала існуючим у світі. Аби визначити загальну вартість для бюджету України, що стосується підготовки та проведення чемпіонату, було запропоновано розрізняти у структурі витрат *прямі витрати*, які залучались на створення, розвиток і модернізації об'єктів спортивної інфраструктури, та *непрямі витрати* на об'єкти загальної інфраструктури: дороги, аеропорти, готелі, – тобто усе те в інфраструктурі, чим буде користуватися населення й після завершення Євро-2012 [34–35]. Непрямі витрати не включались до бюджету підготовки до чемпіонату.

До об'єктів спортивної інфраструктури у межах підготовки до Євро-2012 слід також зарахувати й усі тренувальні бази (також важливе завдання Державної цільової програми), на яких мали б готуватися національні збірні інших учасників фіналу Євро-2012, але вони відмовилися від розміщення в Україні. А це ще додаткові витрати з державного бюджету в обсязі 486 млн 495 тис грн. Окрім того, із серпня 2012 року Державна цільова програма доповнилась двома пунктами, один з яких присвячений утриманню та розвитку з державного бюджету двох стадіонів – київського та львівського на суму в 42,85 млн грн.

Отже, загальне навантаження на бюджети всіх рівнів щодо підготовки спортивної інфраструктури (прямі витрати на Євро-2012) складає 8 млрд 705 млн грн або 7,85 % від загального кошторису Державної цільової програми, а не 6 млрд грн, які планувалися [35]. Однак і ця наведена цифра іще потребує додаткового аналізу.

До прямих витрат на підготовку і проведення спортивної мега-події слід віднести, на наш погляд, витрати на ті об'єкти та заходи в межах підготовки до Євро-2012, жорсткі вимоги відповідності до яких висуває УЄФА (стадіони, тренувальні бази, аеропорти, безпека, волонтери та ін.) та без відповідної підготовки яких проведення Євро-2012 ставало б неможливим; до непрямих – витрати на усі інші об'єкти та заходи у межах програм підготовки і проведення різних рівнів.

Таким чином, наведений аналіз щодо організації Євро-2012 свідчить про існування неспроможностей ринку в Україні, слабку конкурентність економіки, для якої проведення цієї спортивної мега-події стало переобтяжливим. Для таких мегазаходів необхідно застосовувати інші підходи, зокрема, програмно-цільовий підхід у державному регулюванні регіонального розвитку, що вимагає використання цільових програм і дозволяє ефективно організувати схожий захід як чітко керований процес.

Програмно-цільовий підхід передбачає застосування конкретної технології управління: формування ієрархії цілей; утворення взаємопов'язаних програм, спрямованих на реалізацію цілей; розподіл наявних ресурсів; формування бюджету; створення (у разі необхідності) спеціальних органів управління. Тобто логіка організації і проведення великомасштабних міжнародних спортивних змагань, повинна містити послідовне здійснення таких технологій і проектів із метою отримати економічні й соціальні вигоди: «SWOT-аналіз – комплексний проект – інфраструктурний розвиток території (перша організаційна стадія) – проведення мега-події – аналіз позитиву і викликів – розроблення і реалізація проекту – "спадщина"».

У цілому в сучасному світі програмно-цільовий підхід набуває значення одного із суттєвих чинників підвищення ролі організаційно-управлінських механізмів. Особливо гостро для України сьогодні постає проблема реформування системи державного управління та зміни моделі розвитку, упровадження реально діючих ринкових відносин. Така модель потребує, на наш погляд, застосування як системного, так і ситуаційного

підходів, ефективної реалізації алгоритмів та схем стратегічного управління, апробованих технологій сучасного проектного менеджменту [51].

Науковий підхід, що висуває на перший план свідомий вибір людей на користь локальних взаємодій, був запропонований представниками французької теорії угод (theorie des conventions). Основними постулатами цієї теорії є, по-перше, теза про існування безлічі варіантів організації взаємодій або угод; по-друге, визнання того, що кожна людина при бажанні здатна «грати», у залежності від ситуації, за «правилами гри», що відповідають кожній з угод. Важливим прикладом такої угоди, що добровільно обирається людьми для своїх взаємодій, і є «проектна угода». Проект (la cite par projets) тимчасово поєднує зовсім різних людей, які активно взаємодіють між собою протягом відносно короткого періоду часу. Після завершення проекту сформовані зв'язки зберігаються «про запас» і можуть знову актуалізуватися в майбутньому.

Діяльність «тимчасового колективу» над «об'єктом управління» розглядається у вигляді проекту за таких умов:

- коли вона має комплексний характер і охоплює науково вивірений увесь комплекс запрограмованих робіт;
- коли переходи від одного виду робіт до іншого не втрачають загальну мету, що становить основний зміст усієї діяльності;
- коли досягнення цілей діяльності пов'язане з послідовним виконанням усіх елементів цієї діяльності;
- коли обмеження у термінах, фінансах, матеріальних і трудових ресурсах мають особливе значення у процесі виконання комплексу робіт;
- коли тривалість і вартість робіт залежить від організації всього комплексу виконаних робіт.

Отже, об'єктом проектного управління прийнято вважати особливим чином організований комплекс робіт, спрямований на вирішення певного важливого (амбіційного) завдання або досягнення бажаної мети, виконання чого обмежено в часі, а також пов'язано із використанням конкретних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів [там само].

Основні етапи упровадження проекту модернізації:

I етап – попередня робота над проектом – формування виконавців проекту.

Перший етап пов'язаний з усвідомленням перемін. Він стосується організації роботи між консультантом і передбачуваними учасниками проекту.

На цьому етапі відбувається спільне з'ясування змісту основних проблем, нових потреб та можливих якісних змін, а також попереднє визначення реальних засобів для їхнього запровадження (передусім людські та фінансові ресурси).

II етап – оцінювання ситуації, визначення і аналізування проблем та потреб, з'ясування резервів та ресурсів, робота з виконавцями та дійовими особами.

Для проектів модернізації в окремих сферах життєдіяльності громадян

та державного управління *функціонуванням* і *розвитком* територій опрацьовується «дерево цілей» та проводиться SWOT-аналіз, тобто здійснюється діагностика (оцінка ситуації, SWOT-аналіз, «дерево цілей»).

III етап – формалізація проекту.

Продукцією цього етапу є розроблення «Технічного завдання» і «Програмного проекту». Виконавцями на цьому етапі виступають учасники проекту, аналітики, спеціалісти, керівники проекту, а важливим помічником – консультант (фахівець з проектного менеджменту, науковець).

Загальні принципи формалізації проекту:

- проект повинен розвиватися з кожним етапом (планом дій);
- кожний етап має завершуватися конкретною продукцією (реальним результатом);
- план дій має відповідати загальним завданням і меті проекту.

IV етап – реалізація проекту.

V етап – оцінка щодо виконання проекту.

Управління проектом означає змусити діяти, приймати відповідальні рішення усіх його учасників. Сучасне розуміння методології проекту модернізації пов'язується з таким принципом дій: «Від ситуації *проблеми* до ситуації *проекту*».

Саме завдячуючи програмно-цільовому підходу стає можливим і необхідним використати позитивні впливи мега-подій на соціально-економічний розвиток регіонів (економічний вплив, соціальний вплив та ін.).

Постійні зміни в системі підготовки та оперативного управління проведенням спортивних мега-подій з метою їхнього удосконалення, спричиняють появу все вищих вимог до кандидатів і природного ускладнення підготовки для приймаючих міст і країн. Проте, саме високі стандарти і жорсткі вимоги та упровадження програмно-цільового підходу є запорукою успішного проведення мега-події, основою для формування її «спадщини».

4.4 Висновки до розділу 4

Поступальний та стійкий розвиток держави, досягнення національної *конкурентоздатності* в усіх сферах життєдіяльності людини є можливими за ефективною і адекватною реакції на сучасні виклики. Отже, як свідчить проведений аналіз щодо ролі й значення регіонального розвитку в соціально-економічному поступі держави, перш за усе, необхідно спрямувати державне управління на забезпечення стратегії конкурентоздатності регіонів України.

Більшість країн світу в своєму соціально-економічному зростанні на протязі тривалого часу стикаються з проблемою нерівномірності розвитку регіонів. Для підвищення політичної стабільності суспільства, надання сталості розвитку економіки та підвищення на світовому рівні її конкурентоздатності розробляються та реалізуються *програми вирівнювання* міжрегіональних розбіжностей.

Для інтенсифікації розвитку відсталих територій і для стимулювання

економіки в цілому у низці країн цим територіям встановлюються особливі бюджетні режими. Перелік та види податкових і бюджетних преференцій багато в чому залежать від цілей уведення особливого бюджетного режиму, але основними напрямками застосування цього заходу є розширені повноваження місцевій владі з оподатковування та фінансування витрат, а також пільгові умови розподілу прибутків від зборів загальнодержавних податків.

Узагалі регіональну конкурентоздатність можна визначити як здатність регіону в умовах вільної конкуренції виробляти товари та послуги, що задовольняють вимогам ринку, реалізація яких збільшує добробут окремих громадян, регіону та країни. Існує пряма залежність між рівнем конкуренції господарюючих суб'єктів держави та конкурентоздатністю національної економіки. Оскільки головним суб'єктом регіону є населення, то доцільно під час визначення конкурентоздатності регіону брати за основу критерії, що характеризують *рівень і якість життя* населення.

Організація і проведення мега-подій значно підвищує конкурентоздатність приймаючої сторони. У грудні 2011 року PwC (PricewaterhouseCoopers) опубліковано результати дослідження, які стосується спорту, бізнесу і консалтингу. Аналітики компанії розглянули тенденції зростання ринку в різних регіонах світу й оцінили перспективи окремих напрямків діяльності спортивних клубів, спрогнозувавши тенденції розвитку світової спортивної індустрії до 2015 року.

За прогнозними даними в найближчому майбутньому основними джерелами доходів спортивної індустрії загалом стануть спонсорські контракти і продаж медіа-прав. Доходи від продажу медіа-прав зростатимуть сукупними річними темпами в розмірі 3,8 %. Сукупні річні темпи зростання спонсорських вкладень в спорт передбачаються на рівні 5,3 %. Це найбільш швидко зростаючий сегмент ринку.

Певні досягнення Євро-2012 посилюють позиції України в боротьбі за право проводити інші спортивні змагання світового рівня. Отриманий організаторський досвід додає ваги на проведення цих змагань.

Сфера фізичної культури та спорту належить до неконкурентного суспільного блага в сучасному ринковому суспільстві, оскільки її неефективність спричинена специфікою (невизначеністю) ринкової пропозиції, що поєднує: ступінь конкурентності в споживанні, ступінь винятковості використовуваного блага та існування переобтяження.

Наявність неконкурентності, винятковості або переобтяженості вважається необхідною умовою для виникнення неспроможності ринку, що пов'язано із певним суспільним благом, оскільки при цьому не досягається ефективність (рівновага) за Парето.

Програмно-цільовий підхід у державному регулюванні регіонального розвитку вимагає використання цільових програм, що дає змогу ефективно організовувати цей процес.

ВИСНОВКИ

Суттєвою відмінністю отриманих результатів дослідження від існуючих наукових розробок є вирішення актуального для галузі державного управління наукового завдання щодо удосконалення механізмів державного впливу на розвиток своїх територій (адміністративно-територіальні одиниці, міста, мегаполіси, міські агломерації, конурбації) завдяки використанню потенціалу важливих міжнародних спортивних змагань (мега-подій).

Проведене дослідження дозволяє запропонувати такі теоретичні положення, висновки і рекомендації:

1. Сучасне розуміння «сталого територіального розвитку» базується на ідеї, що якість і безпечність життя людей та стан суспільства знаходяться під впливом сукупності *економічних, соціальних і екологічних* чинників, тобто людство має орієнтуватися на застосування енергоощадних та природоохоронних технологій, створення екологічно безпечної продукції, безвідходне виробництво, збереження непорушності природних систем, підтримання територіально-культурного плюралізму і т. ін.

За індексом глобальної конкурентоспроможності Україна перебуває на стадії країни з «перехідною економікою». Цю стадію можна назвати факторно-залежною стадією розвитку, що вимагає розвитку *інфраструктури* та забезпечення якості життя. Саме інфраструктурні зміни, як свідчать соціальні практики, сприяють сталому розвитку регіонів, створюють «осі розвитку» або території, які розташовані між «полюсами зростання» і забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові стимули завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновацій тощо; таким чином виникає значний «просторовий каркас» для динамічного економічного зростання великого регіону або країни.

Досвід впровадження регіональної політики в різних країнах свідчить про те, що в більшості із них з часом відбулися значні якісні зміни щодо забезпечення «сталого розвитку». Частково це є демонстрацією уміння влади професійно реагувати на внутрішні виклики, а частково – виявленням здатності адекватного реагування на посилення глобалізації з усіма можливими її наслідками (прискорене поширення інформації та технологій, зменшення транспортних витрат та зростання конкурентної боротьби тощо). Якщо раніше регіональна політика будувалась за принципом втручання «згори – вниз» із метою «порятунку» певних галузей господарства, то сьогодні ця політика переважно зосереджується на створенні відповідних умов регіонам, сприятливого для економічної діяльності середовища. Існує багато чинників, від яких залежить формування такого середовища, зокрема, правові гарантії, інвестиційні можливості, людські ресурси, новітні технології, ринкові та управлінські інституції, соціальний капітал та ін. Проте, лише їхня комплексна дія може сприяти так званому синергетичному ефекту.

2. Важливою складовою державної регіональної політики має стати розвиток українських міст. Великі міста, як правило, виступають вузловими точками територіально-економічного розвитку держави, адже в них

виробляється основна частина національного продукту, вони є полюсами дивергенції високих промислових і гуманітарних технологій, головними донорами місцевих і державного бюджетів, центрами розроблення доленосних для країни рішень і проведення знакових політичних акцій та мега-подій, накопичення основних інформаційних та управлінських ресурсів, осередком формування кадрового, виробничого й культурного потенціалу, розвитку ділової та творчої активності населення. Вони мають найрозвиненішу транспортну, телекомунікаційну й фінансову інфраструктуру. Із огляду на це можна наполягати на необхідності всебічного впровадження в трансформаційному українському суспільстві спеціально опрацьованої та науково вивіреної державної політики розвитку мегаполісів, або «каркасної» мережі великих міст, що дозволить створити надійну основу соціально-економічної стабілізації країни в цілому.

Слід мати на увазі, що в управлінні великим містом криється головна соціальна суперечність – між процесами *управління функціонуванням* та *управління розвитком*, тобто між сучасним станом міста (функціонування) та його майбутнім (розвиток). Ця суперечність здатна або стимулювати розвиток містосистеми за умов постійної обмеженості ресурсів у трансформаційному суспільстві, або суттєво гальмувати його. Розв'язання зазначеної суперечності вимагає упровадження інвестиційно-інноваційної моделі управління містом і науково обґрунтованих механізмів, що стосуються докорінних перетворень містосистеми, раціонального узгодження цілей та визначення якісних і кількісних критеріїв функціонування й розвитку міста, перманентних пошуків новітніх соціальних технологій та створення умов для їхнього ефективного впровадження.

3. Організація і проведення великомасштабних міжнародних спортивних змагань вимагає застосування адекватних засобів державного управління, що стосуються послідовного здійснення таких технологій і проектів з метою отримання економічних і соціальних вигід: «SWOT-аналіз – комплексний проект – інфраструктурний розвиток території – проведення мега-події – аналіз позитиву і викликів – розроблення і реалізація проекту – "спадщина"». Лише такий підхід може забезпечити ефективне використання потенціалу міжнародних спортивних змагань (мега-подій) як «імпульсів зростання», «каталізаторів» активізації та інтенсифікації соціально-економічних процесів на окремих територіях («плюсах регіонального зростання»), а також стимуляторах підвищення рівня регіональної конкурентоздатності шляхом модернізації наявної і створення нової сучасної інфраструктури.

4. Уточнення в процесі цього дослідження категорійно-поняттєвого апарату теорії державного управління стосується, зокрема, відмінностей у розумінні термінів «державне управління» і «державне регулювання». Залежно від предмету і контексту дослідження «державне регулювання» може тлумачитись як специфічний метод державного управління, що становить систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру, які здійснюються відповідними державними органами з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до постійно змінюваних умов функціонування та

розвитку. Основними об'єктами впливу вважаються економічний цикл (впливи з метою підтримки балансу між попитом і пропозицією), господарська структура та інфраструктура, грошовий обіг, зайнятість, умови конкуренції, зовнішньоекономічна діяльність та ін.

Це дозволяє розглядати змістовні ознаки поняття «спортивна мега-подія» у контексті факторів прискорення реконструкції та розвитку територій, а також інфраструктурних проектів, що реалізуються в межах підготовки до її організації і проведення. На теоретичному рівні з'ясовано, що мега-події сприяють залученню значних інвестицій у розвиток та удосконалення об'єктів транспортної інфраструктури, будівництва, електроенергетики, телекомунікацій та ін., при цьому, з'являється стрімка позитивна динаміка темпів економічного зростання приймаючої сторони.

У сучасному суспільстві спортивні мега-події набувають значення своєрідних феноменів, що потребують формування і реалізації так званої «державної спортивної політики» (за прикладом більшості країн Європейського Союзу), оскільки вони характеризуються і позитивами, і негативами у своїх впливах як на соціально-економічний розвиток територій, інфраструктури для функціонування фізичної культури і спорту, так і на процес соціалізації людини (фізична культура і спорт).

5. Розбудова системи державного управління на регіональному рівні в Україні відбувається суперечливо, незважаючи на існування певної нормативно-правової бази.

Ключовою проблемою, що потребує поетапного вирішення, є подолання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та низької їхньої конкурентоздатності, а також відсутності інвестиційно-інноваційної активності. Поглиблення дисбалансу істотно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; не дозволяє повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва; ускладнює вирішення екологічних проблем.

Отже, незважаючи на нагальну необхідність застосування правових механізмів управління соціально-економічним розвитком на регіональному рівні, якість нормативно-правових актів залишається низькою. Відсутній базовий закон щодо регулювання розвитку регіонів як адміністративно-територіальних одиниць, що охоплював би й питання правового регулювання мега-подій, зокрема спортивних. Перехід до нового етапу реалізації державної регіональної політики має супроводжуватися інтенсифікацією розвитку місцевого самоврядування в державі.

6. Значного удосконалення потребує механізм правового регулювання розвитку фізичної культури і спорту. Модель державної політики щодо розвитку фізкультури і спорту, яка формувалася протягом останнього десятиліття, не відповідає масштабу завдань і викликів, що постають перед державою і суспільством. Аналіз законодавства свідчить про наявність достатньо широкої групи норм, внутрішніх правил, положень, які не належать до жодного з механізмів правового регулювання. Це стосується

правил прийому до спортивних клубів та федерацій, регламенти спортивних змагань, правил трансферу гравців, антидопінгового законодавства, законодавства про спортивні третейські суди тощо.

Чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт», незважаючи на своє концептуальне значення, не має чіткого формулювання предмету спортивного права, не систематизує норми спортивного права, як це зроблено у кодифікованих галузевих актах. До спортивних часто зараховують правовідносини, які виникають із суто господарських чи цивільних договорів. Натомість відносини, що виникають між спортивними організаціями та професійними спортсменами під час проведення змагань, як правило, зараховують до трудових або цивільно-правових. Усе це, безумовно, ускладнює регулювання спортивних правовідносин, породжує застосування неоднорідних вимог до одних і тих же відносин.

Недосконалістю нормативно-правової бази можна вважати й те, що законом не унормовано забезпечення законності і правопорядку під час проведення міжнародних змагань, що сьогодні стає одним із першочергових завдань відповідних державних і громадських органів та організацій України.

7. Підготовка і проведення Євро-2012 свідчить про існування неспроможностей внутрішнього ринку в Україні, слабку конкурентність економіки, для якої проведення такої спортивної мега-події стало переобтяжливим. Для подібних мегазаходів необхідно застосовувати інші підходи, зокрема, програмно-цільовий підхід у державному регулюванні регіонального розвитку, що вимагає використання цільових програм і дозволяє ефективно організувати схожий захід як керований процес. Цей підхід має реалізовуватись шляхом логічного поєднання декількох етапів:

- *I етап* – попередня робота над проектом – формування виконавців проекту. На цьому етапі відбувається спільне з'ясування змісту основних проблем, нових потреб та можливих якісних змін, а також попереднє визначення реальних засобів для їхнього запровадження;

- *II етап* – оцінювання ситуації, визначення і аналізування проблем та потреб, з'ясування резервів та ресурсів, робота з виконавцями та дійовими особами;

- *III етап* – формалізація проекту. Продукцією цього етапу є розроблення «Технічного завдання» і «Програмного проекту»;

- *IV етап* – реалізація проекту;

- *V етап* – оцінка щодо виконання проекту.

Управляти проектом – означає змусити діяти, приймати відповідальні рішення усіх його учасників.

Постійні зміни в системі підготовки та оперативного управління проведенням спортивних мега-подій з метою їхнього удосконалення спричиняють появу зростаючих вимог до кандидатів і природного (звичайного) ускладнення підготовки для приймаючих міст і країн. Проте, саме високі стандарти і жорсткі вимоги та упровадження програмно-цільового підходу є запорукою успішного проведення мега-події, основою для формування її «спадщини».

ДОДАТКИ

Додаток А

Розподіл країн світу за стадіями економічного розвитку станом на 2014–2015 рр. [248]

№ з/п	Стадія	Країна	Питома вага субіндексів
1	Факторно-залежна	37 країн: Бангладеш, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Чад, Кот-д'Івуар, Ефіопія, Гамбія, Гана, Гвінея, Гаїті, Індія, Кенія, Киргизька Республіка, Лаос, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мавританія, Мозамбік, М'янма, Непал, Нікарагуа, Нігерія, Пакистан, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Таджикистан, Танзанія, Уганда, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве	Критично важливими є базові фактори (60 %) і важливими – підсилювачі ефективності (35 %), незначною є частка інновацій (5 %)
2	Перехід зі стадії 1 на стадію 2	16 країн: Алжир, Ангола, Азербайджан, Бутан, Болівія, Ботсвана, Габон, Гондурас, Ісламська Республіка Іран, Кувейт, Лівія, Молдова, Монголія, Філіппіни, Саудівська Аравія, Венесуела	Критично важливими залишаються базові фактори (40–60 %) і зростає важливість підсилювачів ефективності (35–50 %), незначною залишається частка інновацій (5–10 %)
3	Орієнтована на ефективність	30 країн: Албанія, Вірменія, Болгарія, Кабо-Верде, Китай, Колумбія, Домініканська Республіка, Єгипет, Сальвадор, Грузія, Гватемала, Гайана, Індонезія, Ямайка, Йорданія, Македонія, Чорногорія, Марокко, Намібія, Парагвай, Перу, Румунія, Сербія, Південна Африка, Шрі-Ланка, Свазіленд, Таїланд, Тимор-Лешті, Туніс, Україна	Важливими залишаються базові фактори (40 %) і критично важливими – підсилювачі ефективності (50 %), незначною залишається частка інновацій (10 %)
4	Перехід зі стадії 2 на стадію 3	24 країн: Аргентина, Бахрейн, Барбадос, Бразилія, Чилі, Коста-Ріка, Хорватія, Угорщина, Казахстан, Латвія, Ліван, Литва, Маврикій, Малайзія, Мексика, Оман, Панама, Польща, Росія, Сейшельські острови, Суринам, Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати, Уругвай	Зменшується важливість базових факторів (20–40 %), критично важливими залишаються підсилювачі ефективності (50 %) і зростає важливість інновацій (10–30 %)
5	Інноваційно-орієнтована	37 країн: Австралія, Австрія, Бельгія, Гонконг, Греція, Данія, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Катар, Кіпр, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Корея, Португалія, Пуерто-Ріко, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії, Сполучені Штати Америки, Тайвань, Тринідад і Тобаго, Фінляндія, Франція, Швеція, Швейцарія, Чехія, Японія	Важливими залишаються базові фактори (20 %) і інновації (30 %), критично важливими – підсилювачі ефективності (50 %)

**Інвестиційні проекти, упроваджені у Великій Британії у форматі ДПП
за секторами економіки у період 1987–2008 рр. [180]**

№ з/п	Сектор економіки	Підписані контракти, млн. фунтів						Сукупні дані, млн фунтів	Частка від загального обсягу контрактів, %
		Рік							
		2003	2004	2005	2006	2007	2008		
1	Транспорт	442	457	403	292	497	0	16605	25
2	Охорона здоров'я	707	2681	992	3020	1911	587	14435	22
3	Освіта	373	575	1146	2434	2415	2076	11344	17
4	Оборона	775	121	600	1800	1000	3291	9312	14
5	Житловий сектор	332	718	443	1455	616	14	6430	10
6	Телекомунікації та інформаційні технології	60	25	540	0	490	0	2672	4
7	Комунальна інфраструктура	343	300	0	575	314	98	2635	4
8	Місцева влада	361	295	98	0	0	0	910	1
9	Інші проекти	68	74	38	31	75	27	1145	2
10	Усього	3461	5246	4260	9607	7318	6093	65 488	100

192

192

Змістовна спрямованість та кошторис заходів Державної, Харківської обласної і міської цільових програм підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу [82]

№ з/п	Найменування завдання	Змістовна спрямованість завдання	Кошторис завдання, млн грн		
			Державна програма	Обласна програма	Міська програма
1	2	3	4	5	6
1	Будівництво нових та реконструкція діючих стадіонів для проведення в Україні матчів фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу (далі – чемпіонат)	Спортивна інфраструктура	12576,68	762,63	762,63
2	Будівництво нових, реконструкція та дооснащення діючих тренувальних баз для забезпечення тренувань команд-учасниць чемпіонату	Спортивна інфраструктура	839,48	137,34	137,34
3	Проектування, будівництво, реконструкція і ремонт аеропортів	Інфраструктура повітряних перевезень	22593,44	1620,36	1620,36
4	Будівництво, реконструкція і ремонт залізниць	Залізнична інфраструктура	18617,02	—*	—*
5	Будівництво, реконструкція, капітальний та поточний ремонт за європейськими стандартами автомобільних доріг загального користування (міжміське сполучення)	Автодорожня інфраструктура	32461,94	2891,03	—**
6	Облаштування пунктів пропуску через держаний кордон України	Прикордонна інфраструктура	363,76	21,00	—***
7	Створення сучасних систем для надання послуг громадського транспорту приймаючих міст та здійснення контролю за безпекою на дорогах, що ведуть до стадіонів	Транспортна та правоохоронна інфраструктура	8047,96	3838,27	3838,27
8	Будівництво, реконструкція, капітальний ремонт та переоснащення готелів, інших засобів розміщення, гуртожитків та прилеглих до них територій	Готельно-сервісна інфраструктура	10398,40	1963,83	1929,96
9	Забезпечення громадського порядку, гарантування безпеки осіб, діяльність яких пов'язана з проведенням чемпіонату, протидія терористичній діяльності	Правоохоронна інфраструктура	531,80	—****	—****

Продовження додатку Г

1	2	3	4	5	6
10	Створення сучасних систем надання допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій	Інфраструктура безпеки життєдіяльності	124,34	79,10	56,88
11	Забезпечення захисту прав інтелектуальної власності УСФА та його комерційних партнерів		4,98	—****	—*****
12	Забезпечення надання необхідних медичних послуг належної якості та максимальної доступності	Інфраструктура охорони здоров'я	1084,38	134,23	137,43
13	Будівництво, реконструкція і ремонт ліній електропередачі	Енергетична інфраструктура	1693,87	384,68	384,68
14	Створення оптимальних умов для роботи ЗМІ та журналістів на основі впровадження найсучасніших інформаційно-телекомунікаційних технологій	Мас-медійна та інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура	427,92	11,84	11,84
15	Будівництво, реконструкція та створення у м. Києві, Донецьку, Львові, Харкові, на прилеглих до них територіях та у населених пунктах, розташованих за маршрутами руху учасників чемпіонату і туристів, належної інфраструктури, розроблення спеціальних туристичних маршрутів	Туристично-сервісна інфраструктура	254,48	3,10	3,00
16	Проведення робіт з реставрації та ремонту будівель театрів, музеїв, цирків, концертних організацій, бібліотек та вищих навчальних закладів, що є пам'ятками культурної спадщини, національних заповідників, парків культури і відпочинку в містах, у яких проводитимуться матчі чемпіонату, а також у містах та селах, розташованих на маршрутах руху учасників чемпіонату і туристів	Культурно-розважальна, освітня та рекреаційна інфраструктура	404,66	187,69	187,69
17	Забезпечення випуску сувенірної продукції з національною символікою, путівників, географічних карт різними мовами та їх розповсюдження		108,45	12,18	13,43

Закінчення додатку Г

1	2	3	4	5	6
18	Забезпечення належної підготовки національної збірної команди України з футболу		27,44	—*****	—*****
19	Створення атмосфери футбольного свята, зокрема шляхом монтажу сучасних великих телевізійних екранів у всіх обласних центрах, на курортах, у місцях масового відпочинку, фан-зонах	Розважальна та торговельно-сервісна інфраструктура	151,18	6,50	6,50
20	Забезпечення вивчення іноземної мови співробітниками правоохоронних органів, МНС, медичними працівниками та працівниками сфери обслуговування. Підготовка стюардів згідно з програмами УЄФА		69,02	—*****	—*****
21	Створення організаційних та правових умов для залучення інвестицій	Інвестиційно-аналітична інфраструктура	0,22	—*****	—*****
22	Забезпечення діяльності із залучення не бюджетних коштів		110,45	—*****	—*****
23	Організаційне та матеріально-технічне забезпечення стадіонів	Спортивна інфраструктура	42,85	—*****	—*****
24	Разом		110 934,69	12 053,78	9 090,01

* У межах фінансування галузевої програми Укрзалізниці

** В межах фінансування робіт по дорогам Харківської області

*** У межах фінансування галузевої програми Держприкордонслужби України

**** У межах фінансування галузевих цільових програм відповідних силових структур

***** У межах поточного фінансування Міністерства освіти і науки України.

***** У межах виконання галузевої цільової програми Міністерства сім'ї, молоді та спорту України і планів ФФУ.

***** Загальні заходи Національного агентства та Міністерства економіки України.

***** Завдання у цій програмі відсутні (стосується № 22–23).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аведян Л. Становлення моделі територіальної організації влади в країні / Л. Аведян // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2015. – № 4. – С. 39–43.
2. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) / В. М. Бабаєв, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. Романовський та ін. – Харків : НТУ «ХПІ», 2006. – 444 с.
3. Акшар Тугрул. Выгодно ли принимать Олимпийские игры? / Тугрул Акшар (TUĞRUL AKŞAR) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/sport/20130903/212572290.html>.
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 2-е изд., доп. – Москва : Омега-Л, 2004. – 584 с.
5. Бабаєв В. М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : монографія / В. М. Бабаєв. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 306 с.
6. Базенко В. А. Фандрайзинг як додатковий фінансовий ресурс розвитку фізичної культури та спорту в умовах децентралізації [Електронний ресурс] / В. А. Базенко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – № 1 (49). – Режим доступу : <http://kbuaara.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-1/doc/2/06.pdf>.
7. Бакуменко В. Д. Державне управління: курс лекцій / В. Д. Бакуменко, Д. І. Дзвінчук, О. С. Поважний. – Івано-Франківськ, 2011. – 536 с.
8. Безверхнюк Т. М. Ресурсне забезпечення регіонального управління : теоретико-методологічні засади : монографія / Т. М. Безверхнюк. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 320 с.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – Москва : Academia, 1999. – 956 с.
10. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія / О. П. Бойко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 285 с.
11. Борщук Є. М. Основи теорії сталого розвитку еколого-економічних систем : монографія / Є. М. Борщук. – Львів : Растр-7, 2007. – 435 с.
12. Буркинский В. Б. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / В. Б. Буркинский, В. Н. Степанов, С. К. Харичков. – Одесса : Феникс, 2005. – 575 с.
13. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко – Київ : Знання України, 2005. – 276 с.
14. Бутовченко К. Национальные особенности спортивного права [Электронный ресурс] / К. Бутовченко // Судебно-юридическая газета. – 2012. – № 1 (119), 16 января. – Режим доступа : <http://sud.ua/newspaper/2012/01/16/38973-natsionalnie-osobennosti-sportivnogo-prava>.
15. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление / В. И. Вернадский. – Москва : Наука, 1991. – 270 с.

16. Галкин В. В. Экономика и управление физической культурой и спортом : учеб. пособие для вузов / В. В. Галкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 448 с.

17. Галкин В. В. Экономика спорта и спортивный бизнес: учеб. пособие / В. В. Галкин. – Москва : КНОРУС, 2006. – 320 с.

18. Гэлбрейт Дж. Экономическая теория и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – Москва : Прогресс, 1976. – 203 с.

19. Горячук В. Ф. Державна регіональна політика та угоди щодо регіонального розвитку в контексті європейського вибору / В. Ф. Горячук, Д. Ф. Дуков // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – Вип. 1 (52). – С. 208–216.

20. Государственная политика и управление : учебник : в 2 ч. : Часть I. Концепции и проблемы государственной политики и управления / под ред. Л. В. Сморгунова. – Москва : Росс. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 384 с.

21. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.

22. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. – Москва : Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

23. Дегтярьова І. О. Конкурентоспроможність регіону : стратегічні пріоритети та механізми державного управління : монографія / І. О. Дегтярьова. – Київ : НАДУ, 2012. – 368 с.

24. Декларація щодо регіоналізму в Європі : прийнято асамблеєю Європейських регіонів // Управління сучасним містом. – 2001. – №7–9. – С. 162 – 170.

25. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – Київ: НІСД, 2007. – 767 с.

26. Державне регулювання економіки / І. Р. Михасюк, А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога. – Київ: Аттіка, Ельга-А, 2000. – 592 с.

27. Классификация стадионов УЕФА [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://football-stadiums.ru/other/219-uefa-classification.html>.

28. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть : нові пріоритети / М. І. Долішній. – Київ : Наук. думка, 2006. – 511 с.

29. Долішній М. Ринкові механізми державного управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна економіка : науково-практичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 7–17.

30. Економічна енциклопедія : у 3-х т. : [редкол.] / С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Київ : Академія, 2000 – 2002.

31. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Київ : НАДУ, 2011.

32. Енциклопедичний словник з державного управління / [Уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; за ред.

Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.

33. Євро-2012 : напрями реалізації нагромадженого потенціалу регіонального розвитку [Електронний ресурс]. – Київ : НІСД, 2012. – 46 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/1127_dop.pdf.

34. Євро-2012 : підрахунки, прорахунки і несподіванки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Української служби Бі-Бі-Сі. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/06/120625_euro_profits_losses_az.shtml.

35. Євро-2012 : Чи вартує він того, що коштує? [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Української служби Бі-Бі-Сі. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/business/2012/03/120326_euro_2012_profits_az.shtml.

36. Жданова О. М. Управління фізичною культурою : навч. посібник для фізкультурних вузів / О. М. Жданова. – Львів, 1996. – 128 с.

37. Жук В. І. Підвищення ефективності реалізації Угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та обласними радами : аналіт. записка [Електронний ресурс] / В. І. Жук // Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/September09/18.htm>.

38. Завальнюк О. В. Юридичні засади регулювання сучасної спортивної діяльності / О. В. Завальнюк // Гілея : науковий вісник : Зб. Наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 94. – С. 270–275.

39. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні : перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг [Електронний ресурс] / І. В. Запатріна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/ep/2010_4/4_Zapatrina.pdf.

40. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Фонду «Ефективне управління». – Режим доступу : https://issuu.com/pylyp/docs/feg_report_2013_body_ukr_web

41. Злупко С. М. Економічна думка України (від давнини до сучасності) : навч. посіб. / С. М. Злупко. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2000. – 495 с.

42. Злупко С. М. Основи регіонології : навч. посіб. / С. М. Злупко. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2011. – 233 с.

43. Злупко С. М. Українська економічна думка. Постаті і теорії / С. М. Злупко. – Львів: Євросвіт, 2004. – 543 с.

44. Імас Є. В. Протиріччя економіки фізичної культури і спорту в перехідних суспільних системах / Є. В. Імас, Ю. П. Мічуда // Економіка та держава. – 2008. – № 2 – С. 40–44.

45. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко]. – Київ : Знання України, 2004. – 338 с.

46. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до

європейських принципів / [С. Романюк, В. Рубцов, М. Лендьял та ін.] ; за ред. С. Максименка ; Київський центр Інс-ту Схід-Захід. – Київ : Міленіум, 2001. – 244 с.

47. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку XX ст. : навч. посіб. / В. В. Козюк [та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. – Київ : Знання, 2011. – 566 с.

48. Классификация стадионов УЕФА [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://football-stadiums.ru/other/219-uefa-classification.html>.

49. Коваленко Н. В. Державно-приватне партнерство як елемент інституціоналізації сучасного ринку нерухомості / Н. В. Коваленко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – № 1 (45). – С. 99–106.

50. Корженко В. В. Категорії «державний механізм управління» та «механізм державного управління» : порівняльний аналіз / В. В. Корженко, Т. М. Лозинська // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 2. – С. 16–24.

51. Корженко В. В. Філософські проблеми державного управління : опорний конспект лекцій / В. В. Корженко, В. В. Нікітін, В. В. Діуліна. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 172 с.

52. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / О. Б. Коротич. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 220 с.

53. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України : теорія, методологія, механізми становлення : монографія / О. Г. Кучабський. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 316 с.

54. Ласуэн Х. Р. Урбанизация и экономическое развитие: временное взаимодействие между географическими и отраслевыми кластерами / Х. Р. Ласуэн // Пространственная экономика. – 2010. – № 1. – С. 68–104.

55. Максимова Т. С. Регіональний розвиток (аналіз і прогнозування) : монографія / Т. С. Максимова. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 304 с.

56. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 128 с.

57. Медоуз Д. Х. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества» / [Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рэндерс, В. В. Беренс] ; пер. с англ. – Москва : МГУ, 1991. – 208 с.

58. Медоуз Д. Х. Пределы роста. 30 лет спустя / Д. Х. Медоуз, Й. Рэндерс, Д. Л. Медоуз ; пер. с англ. Е. С. Оганесян ; под ред. Н. П. Тарасовой. – Москва : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 358 с.

59. Мельник Л. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учебник / Л. Мельник, Л. Хенс. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 120 с.

60. Мельниченко О. А. Державне регулювання розвитку фізичної

культури та спорту: аналіз проведених досліджень і виокремлення перспективних напрямів [Електронний ресурс] / О. А. Мельниченко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – № 1 (49). – Режим доступу: <http://kbuapra.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-1/doc/2/02.pdf>.

61. Менеджмент и экономика физической культуры и спорта: учеб. пособие / [М. И. Золотов, В. В. Кузин, М. Е. Кутепов, С. Г. Сейранов]. – Москва: Академия, 2004. – 432 с.

62. Мерзляк А. В. Державне регулювання інноваційного розвитку регіону: монографія / А. В. Мерзляк, О. В. Кіктенко; В.О. Класичний приват. ун-т (м. Запоріжжя). – Запоріжжя: КПУ, 2009. – 160 с.

63. Миколайчук М. М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації / М. М. Миколайчук. – Київ: К.І.С., 2009. – 228 с.

64. Мічуда Ю. П. Сфери фізичної культури і спорту в умовах ринку. Закономірності функціонування та розвитку: монографія / Ю. П. Мічуда. – Київ: Вид-во НУФВСУ «Олімпійська література», 2007. – 215 с.

65. Мудров А. Законність і правопорядок при підготовці та проведенні міжнародних спортивних заходів [Електронний ресурс] / А. Мудров, Т. Погорелова // Юридичний вісник України. – № 20 (881). – Режим доступу: http://yuricom.com/ua/legal_practice/analychna_yurysprudentsiia/zakonnist_i_pravoporiadok_pry_pidgotovtsi_ta_provedenni_mizhnarodnykh_sportyvnykh_zakhodiv-publication/.

66. Ніколаєв О. А. Роль держави у розвитку фізичної культури і спорту / О. А. Ніколаєв // Наукові праці. Серія: Державне управління. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. – Вип. 182. – Т. 194. – С. 55–59.

67. Нуреев Р. М. Издержки и выгоды Олимпийских игр [Электронный ресурс] / Р. М. Нуреев, Е. В. Маркин. – Режим доступа: <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/358.pdf>.

68. Нуреев Р.М. Эти разные Олимпийские игры [Электронный ресурс] / Р. М. Нуреев, Е. В. Маркин // TERRA ECONOMICUS (Эконом. вестник Ростов. гос. ун-та). – Ростов-на-Дону, 2009. – Том 7. – № 3. – С. 10–28. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/eti-raznye-olimpiyskie-igry>.

69. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – [18-е изд. стереотип.]. – Москва, 1987. – 797 с.

70. Олексевич М. Підсумки Євро-2012: економіка [Електронний ресурс] / М. Олексевич. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/282761/pidsumky-uevro-2012-ekonomika>.

71. Осауленко О. Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління / О. Г. Осауленко. – Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2000. – 176 с.

72. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року: монографія. – Харків: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2010. – 512 с.

73. Парк Р. Город как социальная лаборатория [Электронный ресурс] / Р. Парк. – Режим доступа: <http://www.urban-club.ru/?p=50>.

74. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави : теорія, методологія, механізми : монографія / Л. В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.

75. Пильтяй О. Постіндустріалізм та стратегія економічного розвитку України [Електронний ресурс] / О. Пильтяй // Офіційний веб-сайт Українського центру сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. – Режим доступу : http://www.ukrppp.com/images/stories/PostInd_Strategy_PPP_2010.pdf.

76. Пильтяй О. В. Фінансова криза та державно-приватне партнерство / О. В. Пильтяй // Вісник КНТЕУ. – Київ : КНТЕУ, 2010. – № 6. – С. 79–88.

77. План дій «Україна – Європейський Союз» : Європейська політика сусідства. [Дата схвалення Кабінетом Міністрів України : 12.02.2005 р.]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693/page.

78. Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 168 – 174.

79. Правительство нашло путь выхода из демографического кризиса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavred.info/archive/2011/09/03/130607-10.html>.

80. Приполова Л. Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспективи для України [Електронний ресурс] / Л. Приполова // Віче. – 2013. – № 12. – Наукова бібліотека. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3722/>.

81. Приходченко Л. Забезпечення ефективності державного управління : теоретико-методологічні засади : моногр. / Л. Приходченко. – Одеса : Оптимум, 2009. – 300 с.

82. Про внесення змін у додатки 1–3 до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2012 р. № 873 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP120873.html.

83. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

84. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 29.07.2002 р. № 224. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>.

85. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

86. Про концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.

87. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.

88. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 28.09.2004 р. № 1148/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/1148/2004>.

89. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_stimulyuvannya_rozvitku_regioniv.htm.

90. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

91. Про затвердження Державної програми розвитку фізичної культури і спорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2006 р. № 1594 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dsmsu.gov.ua/media/Transferred/documents/2006/11/15/1/2006_1594_pkmu.pdf.

92. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>.

93. Про затвердження Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 р. № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/107-2008-%D0%BF>.

94. Про затвердження Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2010 р. № 357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/357-2010-%D0%BF/page18>.

95. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 707 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

96. Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=634-2003-%EF>.

97. Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу

та оцінки реалізації регіональної стратегії розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 р. № 1186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-п>.

98. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/urban-rural/>.

99. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

100. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR070880.html.

101. Про схвалення Стратегії формування сучасної системи олімпійської підготовки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 592-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/592-2009-%D1%80>.

102. Проект Концепції стратегії розвитку міста Харкова до 2030 р. – Харків : Харківська національна академія міського господарства, 2012. – 201 с.

103. Проекти в галузі інфраструктури: партнерство державного та приватного секторів: підручник / [П. В. Захарченко, А. О. Сосновський, О. М. Гавриш, С. А. Ушацький]; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. – Київ : СПД Павленко, 2010. – 254 с.

104. Сталий розвиток регіонів України [Електронний ресурс] / [А. О. Болдак, С. В. Войтко, І. М. Джигирей, К. В. Єфремов та ін.]; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. – Київ : НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с. – Режим доступу : http://activity.wdc.org.ua/ukraine/Isd_ukr-2400dpi-10.pdf.

105. Прутська О. О. Фінансово-економічна діяльність сфери фізичної культури та спорту України [Електронний ресурс] / О. О. Прутська, А. І. Ливак. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=59287>.

106. Пыльтяй А. В. Государственно-частное партнерство как составляющая национальной стратегии развития [Електронний ресурс] / А. В. Пыльтяй // Офіційний веб-сайт Українського центру сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. – Режим доступу : http://www.ukrppp.com/images/stories/PPP_Strategy_2011.pdf.

107. Рапоза К. ЧМ-2014 обошелся Бразилии в 61 % ее образовательного бюджета [Электронный ресурс] / Кеннет Рапоза (Kenneth Rapoza). – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20140613/220970776.html>.

108. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – Москва : Эксмо, 2007. – 953 с.

109. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні : сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : монографія /

С. А. Романюк. – Київ : УАДУ, 2001. – 112 с.

110. Румянцева І. І. До питання ефективності функціонування територій пріоритетного розвитку / І. І. Румянцева // Регіональна економіка. – 2010. – № 1. – С. 240–247.

111. Сапронов О. П. Организация государственного управления физической культурой и спортом на местном уровне в России и Франции: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. П. Сапронов ; РГАФК. – Москва, 1999. – 163 с.

112. Семів Л. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону / Л. Семів, С. Шульц // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 223–227.

113. Сєдих Г. Літні Олімпійські ігри в Лондоні – нові об'єкти і можливості [Електронний ресурс] / Г. Сєдих. – Режим доступу : <http://www.cre8tivez.org/nedvijimost/litni-olimpijs-ki-igri-v-londoni-novi-obyekti-i-mozhливosti/>.

114. Сімсон О. Е. Правова модель приватно-публічного партнерства в інноваційній сфері : монографія / О. Е. Сімсон. – Харків : Право, 2013. – 448 с.

115. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – Москва – Ленинград, 1935. – Т.2. – С. 258–259.

116. Социология города [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bookwu.net/book_sociologiya-goroda_945/.

117. Справочник УЕФА по качеству стадионов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.uefa.org/MultimediaFiles/Download/uefaorg/Stadium&Security/02/11/78/28/2117828_DOWNLOAD.pdf.

118. Сталий розвиток суспільства : навч. посібник / [А. П. Садовенко, Л. Ц. Масловська, В. І. Серєда, Т. І. Тимочко]; наук. ред., керівник авт. кол. А. П. Садовенко. – [2-ге вид.]. – Київ, 2011. – 392 с.

119. Стамбульська декларація з населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_508.

120. Статистичний щорічник України : 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

121. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: навч. посібник / Д. М. Стеченко. – Київ : Вища школа, 2000. – 223 с.

122. Стратегия электронного бизнеса в немецкой Бундеслиге : Вердер Бремен установил новый стандарт [Электронный ресурс] // Спорт Бизнес Консалтинг (SBC). – 2012. – № 1. – С. 52. – Режим доступа : <https://issuu.com/sportbusinessconsulting/docs/sbc1>.

123. Стратонов О. Устойчивое развитие. Бразилия после чемпионата мира 2014 года по футболу. Влияние Кубка мира-2014 на социально-экономическое развитие страны [Электронный ресурс] / О. Стратонов, А. Аницев // Презентация исследования компании Ernst&Young и фонда Fundação Getúlio Vargas, 2012. – 56 с. – Режим доступа : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/FIFA-miolo-ingles-RU/\\$FILE/FIFA-miolo-ingles-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/FIFA-miolo-ingles-RU/$FILE/FIFA-miolo-ingles-RU.pdf).

124. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – Москва : АСТ, 1999. – 784 с.
125. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.
126. Уткин Э. А. Государственное и региональное управление / Э. А. Уткин, А. Ф. Денисов. – Москва : ИКФ «ЭКМОС», 2002. – 320 с.
127. Федулова Л. І. Проблемність регіонів: особливості регіональної політики в умовах нової економіки / Л. І. Федулова, Н. Ю. Буга // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 31–41.
128. Фетисов В. А. Государственное управление в спорте : учеб. пособие / В. А. Фетисов, А. В. Орлов, Е. А. Макарова. – Москва : ГОУ ВПО «РЭА имени Г.В. Плеханова», 2010. – 108 с.
129. Философский энциклопедический словарь. – Москва : ИНФРА-М, 2001. – 576 с.
130. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер. – Москва : Наука, 1976. – 168 с.
131. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – Київ : Логос, 2003. – 631 с.
132. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза : природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 4–13.
133. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 606 с.
134. Шпенглер О. Закат Западного мира ; Очерки морфологии мировой истории. Полное издание в одном томе / Освальд Шпенглер ; [пер. с нем.]. – Москва : «Изд-во АЛЬФА-КНИГА», 2010. – 1085 с.
135. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; [предисл. В. С. Автономова]. – Москва : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
136. Щодо впливу підготовки до «Євро-2012» на структурну модернізацію регіональних економічних комплексів. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/826/>.
137. Allen J. Festival and Special Event Management / [J. Allen, W. O'Toole, R. Harris, I. McDonnell]. – 5th ed. – Brisbane, John Wiley & Sons, 2011.
138. Bowdin G. Events Management / [G. Bowdin, J. Allen, W. O'Toole, R. Harris, I. McDonnell]. – 3rd ed. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 2011.
139. Burbank M. Olympic Dreams: The Impact of Mega-Events on Local Politics / M. Burbank, G. Andranovich, C. Heying. – Boulder, Lynne Rienner, 2001.
140. Cairncross F. The Death of Distance : How the communications revolution is changing our lives / F. Cairncross. – Harvard Business School Press, 2001.

141. Carlsen J. Mega-events and urban renewal: the case of the Manchester 2002 commonwealth games / J. Carlsen, A. Taylor // Event Management. – 2003. – Vol. 8. – № 1. – P. 15–22.

142. Changing the Game / Outlook for the global sports market to 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.pwc.com/gx/en/hospitality-leisure/pdf/changing-the-game-outlook-for-the-global-sports-market-to-2015.pdf>

143. Clark G. Local Development Benefits from Staging Major Events [Электронный ресурс] / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Режим доступа : <http://www.oecd.org/berlin/40514220.pdf>.

144. Collins A. Assessing the environmental impacts of mega sporting events: two options? / A. Collins, C. Jones, M. Munday // Tourism Management. – 2009. – Vol. 30. – № 6. – P. 828–837.

145. Collins A. Measuring the environmental sustainability of a major sporting event : a case study of the FA Cup final / A. Collins, A. Flynn // Tourism Economics. – 2008. – Vol. 14. – № 4. – P. 751–768.

146. Corruption Perceptions Index 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transparency.org/cpi2015>

147. Day J. Image selection in destination positioning : a new approach / J. Day, S. Skidmore, T. Koller // Journal of Vacation Marketing. – 2002 – Vol. 8. – № 2. – P. 177–186.

148. Deccio C. Non-host community resident reactions to the 2002 Winter Olympics : the spillover impacts / C. Deccio, S. Baloglu // Journal of Travel Research. – 2002. – Vol. 41. – № 1. – P. 45–56.

149. Deery M. Social impacts of events and the role of anti-social behaviour / M. Deery, L. Jago // International Journal of Event and Festival Management. – 2010. – Vol. 1. – № 1. – P. 8–28.

150. Dickson C. Promoting sustainable event practice : the role of professional associations / C. Dickson, C. Arcodia // International Journal of Hospitality Management. – 2010. – Vol. 29. – № 2. – P. 236–244.

151. Documents : Find here the list of all documents published on this website. This section contains the major reports, studies, publications and information regarding the Olympic Movement [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.olympic.org/documents>.

152. Doing Business 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>.

153. Dredge D. Policy for sustainable and responsible festivals and events : institutionalisation of a new paradigm – a response / D. Dredge, M. Whitford // Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events. – 2010. – Vol. 2. – №1. – P. 1–13.

154. Drengner J. Measuring event-brand congruence / J. Drengner, S. Jahn, C. Zanger // Event Management. – 2011. – Vol. 15. – №1. – P. 25–36.

155. Dwyer L. A framework for assessing ‘tangible’ and ‘intangible’

impacts of events and conventions / [L. Dwyer, R. Mellor, N. Mistilis, T. Mules] // *Event Management*. – 2000. – Vol. 6. – № 3. – P. 175–189.

156. Dwyer L. Evaluating tourism's economic effects : new and old approaches / L. Dwyer, P. Forsyth, R. Spurr // *Tourism Management*. – 2004. – Vol. 25. – № 3. – P. 307–317.

157. Dwyer L. Estimating the impacts of special events on an economy / L. Dwyer, P. Forsyth, R. Spurr // *Journal of Travel Research*. – 2005. – Vol. 43. – № 4. – P. 351–359.

158. Environmental Performance Index (EPI) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sedac.ciesin.columbia.edu/data/collection/eipi/>.

159. Earls Z. First night celebration : building community through the arts / Z. Earls // *Festival and Event Tourism*. – 1993. – Vol. 1. – № 1. – P. 32–33.

160. Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.freetheworld.com/2014/EFW2014-POST.pdf>.

161. Euro 2012 – Ukraine's wasted opportunity? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2012-06-08/euro-2012-ukraines-wasted-opportunity>.

162. Ferrir R. The model of financing of Euro 2012 in Poland and in other UEFA European Championships hosts – comparative analysis / Richard Ferrir // MPRA Paper No. 68207, posted 12. December 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://mpa.ub.uni-muenchen.de/68207/1/MPRA_paper_68207.pdf

163. Fredline L. Developing a generic scale to measure the social impacts of events / L. Fredline, L. Jago, M. Deery // *Event Management*. – 2003. – Vol. 8. – № 1. – P. 23–37.

164. Frisby W. Festival management : a case study perspective / W. Frisby, D. Getz // *Journal of Travel Research*. – 1989. – Vol. 28. – № 1. – P. 7–11.

165. Gartner W. Economic impact of an annual tourism industry exposition / W. Gartner, D. Holecek // *Annals of Tourism Research*. – 1983. – Vol. 10. – № 2. – P. 199–212.

166. Getz D. Editorial : on the nature and significance of events studies / D. Getz // *Event Management*. – 2002. – Vol. 7. – № 3. – P. 141–142.

167. Getz D. Evaluating management effectiveness in community-run festivals / D. Getz, W. Frisby // *Journal of Travel Research*. – 1988. – Vol. 27. – № 1. – P. 22–27.

168. Getz D. *Event Management and Event Tourism* / D. Getz. – 2nd ed. – Cognizant Communication Corporation, New York, 2005.

169. Getz D. Policy for sustainable and responsible festivals and events: institutionalization of a new paradigm / D. Getz // *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. – 2009. – Vol. 1. – № 1. – P. 61–78.

170. Getz D. Sustainable festivals : on becoming an institution / D. Getz, T. Andersson // *Event Management*. – 2008. – Vol. 12. – № 1. – P. 1–17.

171. Globalization Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа до

сайты : <http://www.worldaudit.org/Globalization%20Index%20.htm>.

172. Goldblatt J. Special Events : Best Practices in Event Management / J. Goldblatt J. – 2nd ed. – New York, VNR, 1997. – 416 p.

173. Gottdiener M. The New urban sociology / M. Gottdiener, R. Hutchison. – Boston : McGraw-Hill, 2000. – 390 p.

174. Gratton D. The blended festivalscape and its sustainability at non urban festivals / [D. Gratton, C. Arcodia, M. Raciti, R. Stokes] // Event Management. – 2011. – Vol. 15. – № 4. – P. 343–359.

175. Gratton C. Sport in the City : The Role of Sport in Economic and Social Regeneration / C. Gratton, I. Henry. – London, Routledge, 2001.

176. Green B. Marketing the host city : analyzing exposure generated by a sport event / B. Green, C. Costa, M. Fitzgerald // International Journal of Sports Marketing & Sponsorship. – 2003. – Vol. 4. – № 4. – P. 335–353.

177. Green C. Sport tourism as the celebration of subculture? / C. Green, L. Chalip // Annals of Tourism Research. – 1998. – Vol. 25. – № 2. – P. 275–291.

178. Gursoy D. Hosting mega events: modeling locals' support? / D. Gursoy, K. Kendall // Annals of Tourism Research. – 2006. – Vol. 33. – № 3. – P. 603–623.

179. Hall C. The effects of hallmark events on cities / C. Hall // Journal of Travel Research. – 1987. – Vol. 26. – № 2. – P. 44–45.

180. Hall D. PPPs in the EU – a critical appraisal [Электронный ресурс]. / David Hall // Presented at ASPE Conference St. Petersburg October-November 2008. – Режим доступа : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.463.6792&rep=rep1&type=pdf>.

181. Harcup T. Re-imaging a post-industrial city: the Leeds St Valentine's Fair as a civic spectacle / T. Harcup // City. – 2000. – Vol. 4. – № 2. – P. 215–231.

182. Hede A. Managing special events in the new era of the triple bottom line / A. Hede // Event Management. – 2007. – Vol. 11. – № 1/2. – P. 13–22.

183. Hiller H. Post-event outcomes and the post-modern turn: the Olympics and urban transformations / H. Hiller // European Sport Management Quarterly. – 2006. – Vol. 6. – № 4. – P. 317–332.

184. Hinch T. Native festivals as tourism attractions : a community challenge / T. Hinch, T. Delamere // Journal of Applied Recreation Research. – 1993. – Vol. 18. – № 2. – P. 131–142.

185. Hixson E. Event attendance motivation and place attachment : an exploratory study of young residents in Adelaide, South Australia / E. Hixson, V. McCabe, G. Brown // Event Management. – 2011. – Vol. 15. – № 3. – P. 233–243.

186. Hoyle L. Event Marketing : How to Successfully Promote Events, Festivals, Conventions, and Expositions / L. Hoyle. – New York, John Wiley & Sons, 2002. – 256 p.

187. Human Development Report 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf.

188. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. – Режим доступу : <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-mg2001.pdf>.

189. Ingallina P. L'attractivite des territoires / P. Ingallina // Manuel de culture generale en aménagement / sous la dir. de D Alcaud. – Paris : L'Harmattan, 2008. – P. 142–156.

190. International Monetary Fund. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/en/Data>.

191. Janiskee R. The temporal distribution of America's community festivals / R. Janiskee // Festival Management and Event Tourism. – 1996. – Vol. 3. – № 3. – P. 129–137.

192. Jones M. Sustainable Event Management : A Practical Guide / M. Jones. – London, Earthscan, 2010. – 404 p.

193. Karlsen S. Festivals in the Barents region. Scandinavian / S. Karlsen, C. Nordstrom // Journal of Hospitality and Tourism. – 2009. – Vol. 9. – № 2/3. – P. 130–145.

194. KEI and KI Indexes [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Світового банку. – Режим доступу : http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp; Индекс экономики знаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index/knowledge-economy-index-info>.

195. Kim K. Perceived socio-economic impacts of festivals and events among organizers / K. Kim, M. Uysal // Journal of Hospitality Leisure Marketing. – 2003. – Vol. 10. – № 3/4. – P. 159–171.

196. La mission de réflexion stratégique sur les métropoles [Електронний ресурс] / Portail de l'Aménagement du territoires. – Paris, 2011. – Режим доступу : <http://territoires.gouv.fr/la-mission-de-reflexion-strategique-sur-les-metropoles>.

197. Lamarche T. Le territoire entre politique de développement et attractivité [Електронний ресурс] / Thomas Lamarche // Études de communication. – 2008. – № 26. – Режим доступу : <http://edc.revues.org/index122.html>. – Consulté le 23 novembre 2009.

198. Lawton L. Introduction : special issue on sustainability in the event management sector / L. Lawton // Event Management. – 2011. – Vol. 15. – № 4. – P. 313–314.

199. Local Development Benefits from Staging Global Events : Achieving the Local Development Legacy from 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/cfe/leed/46207013.pdf>.

200. Long P. The economic impact of rural festivals and special events: assessing the spatial distribution of expenditure / P. Long, R. Perdue // Journal of Travel Research. – 1990. – Vol. 28. – № 4. – P. 10–14.

201. Lynch P. The economic impact of the XII Commonwealth Games on the Brisbane region / P. Lynch, R. Jensen // Urban Policy and Research. – 1984. – Vol. 2. – № 3. – P. 11–14.

202. Mair J. An exploration of events research : event topics, themes and emerging trends / J. Mair, M. Whitford // *International Journal of Event and Festival Management*. – 2013. – Vol. 4. – № 1. – P. 6–30.

203. Mair J. The development of a conceptual model of greening in the business events tourism sector? / J. Mair, L. Jago // *Journal of Sustainable Tourism*. – 2010. – Vol. 18. – № 1. – P. 77–94.

204. Majer A. *Sociologia i przestrzen miejska* / Andzej Majer. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2010. – 485 p.

205. May V. Environmental implications of the 1992 Winter Olympic Games / V. May // *Tourism Management*. – 1995. – Vol. 16. – № 4. – P. 269–275.

206. McCloud P. Forecasting the economic impact of the XII Commonwealth Games on the Brisbane region / P. McCloud, J. Syme // *Urban Policy and Research*. – 1987. – Vol. 2. – № 3. – P. 11–14.

207. Merrilees B. Green business events : profiling through a case study / B. Merrilees, K. Marles // *Event Management*. – 2011. – Vol. 15. – № 4. – P. 361–372.

208. Mihalik B. Resident perceptions of the 1996 Summer Olympic Games - Year II / B. Mihalik, L. Simonetta // *Festival Management and Event Tourism*. – 1998. – Vol. 5. – № 1/2. – P. 9–20.

209. Minnaert L. An Olympic legacy for all? The non-infrastructural outcomes of the Olympic Games for socially excluded groups (Atlanta 1996-Beijing 2008) / L. Minnaert // *Tourism Management*. – 2011. – Vol. 33. – № 2. – P. 361–370.

210. Misener L. Creating community networks : can sporting events offer meaningful sources of social capital? / L. Misener, D. Mason // *Managing Leisure*. – 2006. – Vol. 11. – № 1. – P. 39–56.

211. Mittag J. *Models of Sport Organisation in the EU : The State Intervention – Interactions with Private Actors*. – German Sport University Cologne, Paris, September 19th 2012.

212. Monga M. Measuring motivation to volunteer for special events / M. Monga // *Event Management*. – 2006. – Vol. 10. – № 1. – P. 47–61.

213. Moscardo G. Analyzing the role of festivals and events in regional development / G. Moscardo // *Event Management*. – 2008. – Vol. 11. – № 1/2. – P. 23–32.

214. Musso P. Retrospective de la politique territoriale : de la DATAR a la DIACT / P. Musso // *Territoire 2030, DIACT*. – 2006. – № 3. – P. 7–19.

215. Nicholson R. Why do people attend events : a comparative analysis of visitor motivations at four South Island events / R. Nicholson, D. Pearce // *Journal of Travel Research*. – 2001. – Vol. 39. – № 4. – P. 449–460.

216. Ohmann S. The perceived social impacts of the 2006 Football World Cup on Munich residents / S. Ohmann, I. Jones, K. Wilkes // *Journal of Sport and Tourism*. – 2006. – Vol. 11. – № 2. – P. 129–152.

217. Osborne S.P. *Public-Private Partnerships : Theory and Practice in International Perspective* / Stephen P. Osborne. – London; New York : Routledge,

2000. – 348 p.

218. O'Sullivan D. Festival tourism : a contributor to sustainable local economic development? / D. O'Sullivan, M. Jackson // *Journal of Sustainable Tourism*. – 2002. – Vol. 10. – № 4. – P. 325–342.

219. O'Sullivan D. Public sector evaluation of festivals and special events / D. O'Sullivan, D. Pickernell, J. Senyard // *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. – 2009. – Vol. 1. – №1. – P. 19–36.

220. Parent M. Brand creation in international recurring sports events / M. Parent, L. Eskerud, D. Hanstad // *Sport Management Review*. – 2012. – Vol. 15. – № 2. – P. 145–159.

221. Park Robert E. *The City* / Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 1984. – 156 p.

222. Picard D. Festivals, Tourism and Social Change : Remaking Worlds (Tourism and Cultural Change) / D. Picard, M. Robinson. – Clevedon, Channel View Publications, 2006. – 304 p.

223. Prentice R. Festival as creative destination / R. Prentice, V. Andersen // *Annals of Tourism Research*. – 2003. – Vol. 30. – № 1. – P. 7–30.

224. Pugh C. The strategic use of events within local government : a study of London Borough councils / C. Pugh, E. Wood // *Event Management*. – 2004. – Vol. 9. – № 1. – P. 61–71.

225. Quality of Life Index for Country 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp.

226. Quinn B. Problematising 'festival tourism': arts festivals and sustainable development in Ireland / B. Quinn // *Journal of Sustainable Tourism*. – 2006. – Vol. 14. – № 3. – P. 288–306.

227. Raj R. *Event Management and Sustainability* / R. Raj, J. Musgrave – Wallingford, CABI, 2009. – 266 p.

228. Reid G. The politics of city imaging : a case study of the MTV Europe Music Awards Edinburgh 03 / G. Reid // *Event Management*. – 2006. – Vol. 10. – № 1. – P. 35–46.

229. Ritchie J. Assessing the impact of hallmark events: conceptual and research issues / J. Ritchie // *Journal of Travel Research*. – 1984. – Vol. 23. – № 1. – P. 2–11.

230. Roberts K. *The Leisure Industries* / K. Roberts. – London, Palgrave, 2004.

231. Robertson M. Progressing socio-cultural impact evaluation for festivals : literature synthesis and measuring perceptions / M. Robertson, P. Rogers, A. Leask // *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. – 2009. – Vol. 1. – № 2. – P. 156–169.

232. Roche M. *Mega-Events and Modernity : Olympics and Expos in the Growth of Global Culture* / M. Roche. – London, Routledge, 2000. – 281 p.

233. Rose A. *The Olympic Effect* [Электронный ресурс] / Andrew K. Rose, Mark M. Spiegel // National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper

No. 14854, April 2009. – Режим доступа : <http://www.nber.org/papers/w14854.pdf>.

234. Schulenkorf N. An ex ante framework for the strategic study of social utility of sport events / N. Schulenkorf // *Tourism and Hospitality Research* – 2009. – Vol. 9. – № 2. – P. 120–131.

235. Schulenkorf N. Intercommunity sport events : vehicles and catalysts for social capital in divided societies / N. Schulenkorf, A. Thomson, K. Schlenker // *Event Management*. – 2011. – Vol. 15. – № 2. – P. 105–119.

236. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Электронный ресурс] / Klaus Schwab // World Economic Forum. – Режим доступа : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

237. Siekmann R. Football hooliganism with an EU dimension: towards an international legal framework / [R. Siekmann, S. Gardiner, J. Soek, M. Olfers, H. Mojet]; T.M.C. Asser Instituut The Hague, The Netherlands, 2004. – 190 p.

238. Small K. Social dimensions of community festivals : an application of factor analysis in the development of the social impact perception (SIP) scale / K. Small // *Event Management*. – 2007. – Vol. 11. – № 1. – P. 45–55.

239. Smith A. From ‘event-led’ to ‘event-themed’ regeneration : the 2002 Commonwealth Games Legacy Programme / A. Smith, T. Fox // *Urban Studies*. – 2007. – Vol. 44. – № 5/6. – P. 1125–1143.

240. Soutar G. ‘Residents’ perceptions of impact of the America’s Cup / G. Soutar, P. McLeod // *Annals of Tourism Research*. – 1993. – Vol. 20. – № 3. – P. 571–582.

241. Strategies de developpement des metropoles europeennes: rapport final / Groupe de travail EUROCIDES/EDURC. – Grand Lyon, 2000. – 28 p.

242. Swart K. The seductive discourse of development: the Cape Town Olympic bid / K. Swart, U. Bob // *Third World Quarterly*. – 2004. – Vol. 25. – № 7. – P. 1311–1324.

243. 2009 Tax Misery & Reform Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.com/global/2009/0413/034-tax-misery-reform-index.html>.

244. 2015 KOF Index of Globalization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2015/03/04/rankings_2015.pdf.

245. 2010 GREEN GOAL HOST CITY CAPE TOWN LEGACY REPORT FIFA WORLD CUP TM [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.capetown.gov.za/en/GreenGoal/Documents/Green_Goal_Legacy_Report%20final.pdf.

246. The Climate Change Performance Index : Background and methodology [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://germanwatch.org/klima/ccpi-meth.pdf>.

247. The European model of sport : Consultation document of DG X [EUROPEAN COMMISSION; DIRECTORATE-GENERAL X; Information,

Communication, Culture, Audiovisual Media, Audiovisual policy, culture and sport; Sport] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bso.or.at/fileadmin/Inhalte/Dokumente/Internationales/EU_European_Model_Sport.pdf.

248. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

249. The Growth Report, Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development Commission on Growth and Development. [Електронний ресурс] / The International Bank for Reconstruction and Development. – Режим доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6507/449860PUB0Box3101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1>.

250. The Happiest Countries in the World 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/happiest-countries>.

251. The Olympic Games are a pilgrimage to the past and an act of faith in the future [Електронний ресурс] // The International Olympic Committee. – Режим доступу : <https://www.olympic.org/the-ioc> (Documents: Find here the list of all documents published on this website. This section contains the major reports, studies, publications and information regarding the Olympic Movement.).

252. The UBS World Emissions Index : Global Warming Index [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт UBS Investment Bank. – Режим доступу до сайту: <http://www.ubs.com>.

253. The World in 2050. Will the shift in global economic power continue? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>.

254. The World's Happiest Countries (The List) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.livescience.com/50614-happiest-countries-list.html>.

255. Thomas R. Event-based tourism: a survey of local authority strategies in the UK / R. Thomas, E. Wood // Local Governance. – 2004. – Vol. 29. – № 2. – P. 127–136.

256. Waitt G. Social impacts of the Sydney Olympics / G. Waitt // Annals of Tourism Research. – 2003. – Vol. 30. – № 1. – P. 194–215.

257. Weed M. Sports tourism research 2000–2004 : a systematic review of knowledge and a meta-evaluation of methods / M. Weed // Journal of Sport and Tourism. – 2006. – Vol. 11. – № 1. – P. 5–30.

258. World Bank Open Data: Free and open access to global development data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/>.

259. Wysong S. Receiving a standing ovation for the event : a comprehensive model for measuring fan satisfaction with sports and entertainment events / S. Wysong, P. Rothschild, S. Beldona // International Journal of Event Management Research. – 2011. – Vol. 6. – № 1. – P. 1–9.

260. Ziakas V. Event portfolio and multi-purpose development : establishing the conceptual grounds / V. Ziakas, C. Costa // Sport Management Review. – 2011. – Vol. 14. – № 4. – P. 409–423.

Наукове видання

БАБАЄВ Володимир Миколайович

ВОЛИК Сергій Вікторович

**МІЖНАРОДНІ СПОРТИВНІ ЗМАГАННЯ:
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ
НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК**

МОНОГРАФІЯ

Відповідальний за випуск *І. В. Чумаченко*

Редактори: *О. А. Норик, О. В. Михаленко*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Козирєва*

Дизайн обкладинки *Т. Є. Клочко*

Підп. до друку 13.09.2016 р.

Друк на ризографі

Зам. №

Формат 60×84/16

Ум. друк. арк. 13,3

Тираж 300 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,

вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК №4705 від 28.03.2014 р.